EDMOND DE ROTHSCHILD FOUNDATION
קרן אדמונד דה רוטשילד

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES

ממצאים

ממצאי מחקר
והמלצות מדיניות

نتائج بحث
وتوصيات سياسات

זהות חברתית

מוכנות לקרבה חברתית

מיצוי פוטנציאל המפגש היהודי ערבי באקדמיה

إدراك القدرات الكامنة في اللقاء اليهودي-العربي في الأكاديمية

רגישות לאי-שוויון

סובלנות

קשרים

נובמבר 2020

تشرين ثاني 2020

מיצוי פוטנציאל המפגש היהודי-ערבי באקדמיה

إدراك القدرات الكامنة في اللقاء اليهودي-العربي في الأكاديمية

ועדת ההיגוי: ד"ר ת'אבת אבו-ראס, אמנון בארי-סוליציאנו, אלי בוך,
אחמד מואסי, יעל מעין
עורכת: יעל מעין
צוות המחקר: סיוואר עאסלה, לי אלדר, ד"ר יוסי חסון, פרופ' עירן הלפרין,
מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי
תרגום לערבית: רימה אבו קטיש - Art תרגומים
תרגום לאנגלית: שאול ורדי
עיצוב גרפי : רים גרפיק דיזיין
עיצוב גרפי כריכה: סטודיו עינהר
הפקה: דוריס שופאני

נובמבר 2020

لجنة التوجيه: د. ثابت أبو راس، أمنون بئيري-سوليتسيانو، إيلي بوخ،
أحمد مواسي، ياعيل معيان
محررة: ياعيل معيان
طاقم البحث: سوار عاصلة، لي ألدار، د. يوسي حسون، البروفسور عيران هلبرين.
مركز أكورد - علم النفس الاجتماعي للتغيير الاجتماعي
الترجمة للعربية: ريما أبو قطيش، مكتب آرت للترجمة
الترجمة للانجليزية: شائول فاردي
تصميم الجرافيكا: ريم جرافيك ديزاين
تصميم الجرافيكا للغلاف: استوديو عينهار
إنتاج: دوريس شوفاني

تشرين الثاني 2020

יוזמות אברהם, המלאכה 5 לוד, 7152011
טלפון: 02-3733000
www.abrahaminitiatives.org.il

יוזמות אברהם

יוזמות אברהם (ע"ר) היא ארגון יהודי-ערבי לשינוי חברתי ולקידום שילוב ושוויון בין יהודים וערבים בישראל, למען חברה משגשגת, בטוחה וצודקת.

העמותה הוקמה בשנת 1989 על ידי הפילנתרופ האמריקני אלן ב' סליפקא ז"ל והפרופסור יוג'ין וינר ז"ל.

בעשור הראשון לפעילותה התמקדה העמותה בחלוקת מענקים לביצוע פעולות בתחום הדו-קיום והחינוך לחיים משותפים בין יהודים וערבים. לאחר אירועי אוקטובר 2000 התגבשה בעמותה ההבנה, כי דרושה פעולה שיטתית לשינוי המדיניות בכל הנוגע ליחסי יהודים וערבים בישראל וליחסים שבין המיעוט הערבי והמדינה.

נוכח זאת אימצה העמותה אסטרטגיה המנחה אותה עד היום: פיתוח מודלים חדשניים ויישומם כמיזמים רחבי היקף ככלי הסברה מול מקבלי ההחלטות במשרדי הממשלה, השלטון המקומי, מוסדות ציבור, אקדמיה, ארגונים חברתיים והציבור הרחב.

הארגון פועל לממש את הבטחת מגילת העצמאות ל"שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע ומין" ולהשתית "אזרחות מלאה ושווה" ליהודים ולערבים במדינה שהיא ביתו הלאומי של העם היהודי וביתם של אזרחיה הערבים, וזאת לצד מדינה פלסטינית שתתקיים בשלום לצד מדינת ישראל.

המנכ"לים השותפים של העמותה הם אמנון בארי-סוליציאנו וד"ר ת'אבת אבו ראס.

קרן אדמונד דה רוטשילד

קרן אדמונד דה רוטשילד

קרן אדמונד דה רוטשילד (ישראל) פועלת ליצירת חברה ישראלית צודקת, מלוכדת ומשתפת, ומניעה תהליכים עמוקים של שינוי חברתי במטרה לקדם את המצוינות, הגיוון והמנהיגות באמצעות ההשכלה הגבוהה. כממשיכת דרכה של מורשת פילנתרופית בת למעלה מ-140 שנים, מגשימה הקרן את המחויבות ארוכת השנים של משפחת רוטשילד לרוח החלוצית של מדינת ישראל ומשקיעה בסוכני שינוי ובקידום החלוצים החדשים שלה.

הקרן, הפועלת במסגרת הרשת הבינלאומית של קרנות אדמונד דה רוטשילד ברחבי העולם, יוזמת עשרות פרויקטים חדשניים ברחבי הארץ שמטרתם לצמצם את הפערים בחברה ולטפח מנהיגות צעירה.

פעולותיה של הקרן למיצוי ההשכלה הגבוהה בקרב קהילות רבות ככל האפשר, לקידום מחקר אקדמי חדשני, לקידום השפעה ומעורבות חברתית, להשקעה במודלים כלכליים-חברתיים פורצי דרך ולטיפוח מנהיגות צעירה ומחויבת, משפיעות על חייהם של עשרות אלפי אנשים ומעצבות את פניו של דור ההמשך לחלוצי ישראל וליזמיה.

מתוך אמונה בכוחו של הפרט לחולל שינוי, ומתוך מחויבות ותחושת אחריות לרוח החלוצית של מדינת ישראל, חרטה קרן אדמונד דה רוטשילד על דגלה להעצים, לחבר, לקדם ולטפח את הקבוצות השונות המרכיבות את החברה הישראלית.

קרן אדמונד דה רוטשילד חרטה על דגלה חזון של חברה ישראלית מגובשת ומשתפת, המורכבת מפסיפס של זהויות שונות המעשירות זו את זו ופועלות מתוך כבוד, אחריות וערבות הדדית זו כלפי זו. תנאי הכרחי להגשמת חזון זה הוא צמצום הפערים החברתיים ומתן הזדמנות שווה לכל אדם להצליח על פי דרכו, תוך מימוש תרבותו, האידיאולוגיה שלו וצרכיו.

הקרן רואה בהשכלה גבוהה קרש קפיצה חיוני לשוויון הזדמנויות ולצמצום פערים חברתיים, ולפיכך היא משקיעה משאבים רבים הן בהנגשת ההשכלה הגבוהה לאוכלוסיות מודרות והן בטיפוח מצוינות בקרב אוכלוסיות אלה, לצד פיתוח הידע

וקידום המחקר בתחומים אלה.

את מאמציה ממקדת הקרן בטיפוח צעירים, בעיקר מן הפריפריה החברתית-גיאוגרפית, במטרה לסייע להם לפתח תפיסות חברתיות ולהשתלב בעמדות השפעה בחברה הישראלית.

עשרות אלפי צעירים וילדים, יהודים וערבים, דתיים וחילוניים, ילידי הארץ ועולים חדשים, זכו לרכוש השכלה גבוהה, להצטיין ולהוביל תהליכים משמעותיים של שינוי חברתי באמצעות מגוון רחב של תוכניות שבהן תמכה הקרן.

מיזם "אקדמיה כמרחב משותף"

מיזם "אקדמיה כמרחב משותף" של יוזמות אברהם מבוסס על ההנחה שספסל הלימודים באקדמיה יכול להפוך למקום מפגש מיטיב לאזרחות משותפת. אנו רואים לנגד עינינו את האקדמיה הישראלית כמוסד מוביל ומשפיע, אשר ממלא תפקיד מרכזי בקליטת הסטודנטים הערבים, במתן ליווי לאורך לימודיהם, בהטמעת מדיניות מכלילה בדל"ת אמותיו ובטיפוח היחסים בין הסטודנטים היהודים והערבים, וכן טיפוח הזהות והתרבות, הן המשותפות, והן הייחודיות, של הסטודנטים.

במסגרת פעילות "יוזמות אברהם" באקדמיה, אנו פועלים במספר מישורים, בהם:

קידום מדיניות: עיצוב האקדמיה הישראלית כמרחב משותף

פיתוח ניירות עמדה, השתתפות בדיונים וקיום פעילות תקשורתית-ציבורית במטרה לקדם מדיניות חינוכית-ציבורית התומכת בחזון של האקדמיה כמרחב שוויוני, מכליל ומשותף לערבים וליהודים.

הכשרת סגלים ב"כשירות תרבותית"

תכנית הכשרה לסגלים אקדמיים ומינהליים שמטרתה לשפר את האינטראקציה בין חברי הסגל לסטודנטים הערבים, על בסיס הענקת שירות מותאם, שוויוני ומכבד, התורם לתחושת השייכות של הסטודנטים למוסד שבו הם לומדים ומגביר את סיכויי שילובם והצלחתם האקדמית.

מתן ביטוי לתרבות הערבית בקמפוס

יוזמות אברהם פועלת למתן ביטוי לשפה ולתרבות הערבית במוסדות האקדמיים שבהם לומדים, מלמדים ועובדים אזרחיות ואזרחים ערבים, גם כן מתוך מטרה לחזק את תחושת השייכות שלהם.

עריכת סקרים

יוזמות אברהם עורכת סקרים בקרב סטודנטים ערבים על מנת להבין טוב יותר את תחושותיהם, צרכיהם וציפיותיהם. המידע המופק מהסקרים מנותח ומופץ לבעלי העניין השונים, בהם המועצה להשכלה גבוהה, מוסדות הלימוד, אגודת הסטודנטים, מקבלי החלטות בדרג הפוליטי, חוקרים ועוד.

הנגשת ידע בקרב הסטודנטים הערבים

במטרה להקל על קליטת התלמידים הערבים במוסדות ולהקטין את שיעור הנשירה, עמותת יוזמות אברהם מפתחת חומרי הסברה בשפה הערבית לסטודנטים הערבים בנוגע למבנה המוסדות האקדמיים, שירותים המיועדים לסטודנטים, זכויות התלמידים, מלגות ועוד.

פיתוח ידע, שיח ודיון מקצועי ואקדמי בנושא אקדמיה כמרחב משותף

עריכת כנסים ודיונים שמתמקדים בעולם התוכן של אקדמיה כמרחב משותף. בפורומים הללו נדונים תהליכים, מגמות וצרכים הקשורים לשינויים במרחב האקדמי בישראל על מנת לעצבו כמרחב יהודי-ערבי.

תוכן עניינים

פתח דבר 8
תקציר 10
מבוא ומטרות המחקר 14
שיטת איסוף הנתונים ומאפייני המדגם 18
ממצאי המחקר 22

חלק ראשון:
עמדות הסטודנטים כלפי עצמם וכלפי האחר 22
1. מוכנות לקרבה חברתית: מפגש וקרבה באקדמיה ומעבר לה 22
2. זהות חברתית: תחושת שייכות למוסד האקדמי 27
3. רגישות לאי-שוויון: תפיסת אפליה וגזענות בקמפוס 30
4. סובלנות: סטריאוטיפים ורגשות שליליים כלפי האחר 36
סיכום הממצאים לגבי עמדות ותפיסות של סטודנטים כלפי עצמם וכלפי האחר 40

חלק שני:
קשרים בין חוויות הסטודנטים בקמפוס לעמדותיהם כלפי עצמם וכלפי האחר 42
1. הקשר בין סוגי מפגש באקדמיה ומדדים מוסדיים לחברויות בין יהודים לערבים ולמוטיבציה לקרבה חברתית 40
2. הקשר בין סוגי מפגש באקדמיה ומדדים מוסדיים לבין סובלנות ורגישות לאי-שוויון 42
3. הקשר בין מדיניות המוסד האקדמי לתחושת השייכות של סטודנטים למוסד 46
4. הקשר בין מדיניות המוסד האקדמי לחוויות אפליה 53
סיכום הממצאים לגבי הקשרים בין חוויות הסטודנטים בקמפוס לעמדותיהם כלפי עצמם וכלפי האחר 56

מסקנות 58
המלצות מדיניות 63
ביבליוגרפיה 66
הדו"ח בשפה הערבית 68
תקציר בשפה האנגלית Abstract in English 159

פתח דבר - יוזמות אברהם

דו"ח המחקר שלפניכם משקף את תמונת המצב של היחסים בין הסטודנטים הערבים והיהודים בקמפוסים בישראל, ובודק איזה פעולות של מדיניות - אם יינקטו על-ידי מוסדות אקדמיים - יעודדו קירבה חברתית בין הקבוצות.

בעשור האחרון הוכפל מספר הסטודנטים הערבים במוסדות האקדמיים, תחת שתי תוכניות חומש של המועצה להשכלה הגבוהה והות"ת, אשר שיפרו מאוד, מספרית, את הקליטה של הסטודנטיות והסטודנטים הערבים במערכת ההשכלה הגבוהה. אולם, לא מספיק תכנון וחשיבה אסטרטגית הופנו גם ליחסים בין ערבים ויהודים בקמפוסים ולפוטנציאל הגלום ביחסים אלה.

המוסדות האקדמיים הם זירה מרכזית למפגש יהודי-ערבי. למעלה מ-300 אלף סטודנטיות וסטודנטים החלו בשנת הלימודים תשפ"א את לימודיהם. מדי שנה שיעור גדול של צעירות וצעירים מסיימים את לימודיהם באקדמיה הישראלית ופונים לעולם העבודה או המחקר. בוגרי הלימודים האקדמיים מובילים את המשק, את המגזר הציבורי ואת מוסדות החינוך, ומעצבים את הציבוריות הישראלית. על כן, למפגש זה יש השלכות עמוקות על חיי היומיום של יהודים וערבים בארץ.

המחקר המוצג בדו"ח הינו רחב היקף: קרוב ל-5000 סטודנטים מקרב 12 מוסדות אקדמיים שונים בארץ השתתפו בסקר, בנקודות שונות בחייהם האקדמיים, ונשאלו על האופן שבו הם תופסים את היחסים בין הסטודנטים היהודים והערבים ואת המדיניות של הקמפוס שבו הם לומדים. התשובות שלהם לימדו אותנו רבות על תמונת המצב בהווה, אבל לא פחות מכך - על מה ניתן לעשות בעתיד כדי לעודד קירבה, קשר וכבוד הדדי בין הקבוצות.

המחקר בוצע ע"י "מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי". אנו מבקשים להודות לצוות המחקר על העבודה המשותפת והפורה: לסיוואר עאסלה, ללי אלדר, לד"ר יוסי חסון ולפרופ' עירן הלפרין.

תודה מיוחדת לשותפינו לתכנון ולביצוע מחקר זה, קרן אדמונד דה רוטשילד, שתומכת במיזם האקדמיה של יוזמות אברהם, ומשקיעה רבות בשילוב סטודנטים ערבים באקדמיה הישראלית.

תודה גם לגב' יעל מעין, מנהלת מחלקת חינוך והדרכה ביוזמות אברהם, על ההשקעה במחקר, בעריכת הדו"ח ובארגון הכנס.

אמנון בארי-סוליציאנו   **ד"ר ת'אבת אבו ראס**

מנכ"לים שותפים, יוזמות אברהם

פתח דבר - קרן אדמונד דה רוטשילד

בעשור האחרון החל המרחב האקדמי להשתנות ולשלב בתוכו יותר ויותר אוכלוסיות מגוונות וחדשות. שינויים אלו משנים את פני קמפוס האקדמיה כפי שהכרנו אותו, ומייצרים אתגרים חדשים.

אוכלוסייה מרכזית אשר לוקחת חלק גדול יותר באקדמיה היא החברה הערבית. למעשה, האקדמיה הפכה למרחב הציבורי המשותף הראשון שבו נפגשים יהודים וערבים לאחר שנים שבהם רובם חיו ולמדו בהפרדה מוחלטת.

מתוך העיסוק רב השנים של קרן אדמונד דה רוטשילד בצמצום הפערים בחברה הישראלית, חברנו אל "יוזמות אברהם" במטרה לבחון במחקר רחב היקף את המפגש והשהות המתרחשים במרחב האקדמי בין יהודים לערבים.

קרוב ל-5000 סטודנטים מ-12 מוסדות אקדמיים השתתפו במחקר וסיפקו תמונה מרתקת לגבי העמדות, התפיסות והחוויות כלפי הקבוצה האחרת. האם המפגש התדיר באקדמיה מביא לשיפור העמדות והתפיסות של הקבוצות זו כלפי זו?

אילו סוגי מפגשים הם האפקטיביים ביותר ביצירת חברויות ומוטיבציה לקרבה חברתית? האם קיימים הבדלים בין ערבים ויהודים ברצון לקרבה חברתית? בתחושת השייכות, בחוויית האפליה ובסובלנות כלפי האחר? ואילו צעדים נדרשים מהאקדמיה כדי להפוך את המפגש לחיובי ומועיל?

תשובות לכל השאלות האלה תוכלו למצוא במחקר שבוצע על ידי מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי.

המחקר מצביע על הזדמנויות שאותן ניתן לממש ובעזרתן להגביר את מיצוי הפוטנציאל של היחסים בין הקבוצות השונות, בין השאר בהשקעה בפרקטיקות שמקדמות קרבה בין הקבוצות, במשימות משותפות בקורסים אקדמיים, בהרחבת גבולות השיח ועידוד חופש הביטוי ושיח ביקורתי ובהגברת תחושת השייכות.

אנו תקווה כי המחקר ומסקנותיו יהוו כלי עבודה יעיל לראשי המוסדות ולמקבלי החלטות נוספים, בדרך לכינון חברה צודקת יותר ובעלת סולידריות חברתית גבוהה יותר, תוך ניצול ההזדמנות והפוטנציאל של המפגש הנרחב בין הקבוצות השונות בחברה השונות במרחב האקדמי.

אלי בוך
מנהל פילנתרופיה

תקציר המחקר

יהודים וערבים רבים חיים במרחבים נפרדים, ולא פעם האקדמיה היא המרחב הציבורי המשותף הראשון שבו הם נפגשים. מחקר זה מבקש לבחון כיצד נראה המפגש בין ערבים ליהודים באקדמיה בפועל ולהבין מהו תפקידו של המרחב האקדמי המשותף בעיצוב העמדות והתפיסות של אזרחים יהודים וערבים אלה כלפי אלה; אם קיימת שותפות בזירה האקדמית בין הסטודנטים משתי הקבוצות; וכיצד משפיעים מדיניות המוסד והמפגש הבין-קבוצתי על הרצון בקרבה חברתית בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים, על תחושת השייכות שלהם למוסד האקדמי, על חוויות ותפיסות האפליה ועל סובלנותם כלפי האחר. חשוב מכול, המחקר בוחן את ההשפעה של הפעולות והחוויות הללו על העמדות והכוונות של אותם הסטודנטים באשר לסוגית החיים המשותפים בתקופה שלאחר הלימודים האקדמיים.

המחקר רחב ההיקף הזה והראשון מסוגו בחן את מידת הסכמתם של המשתתפים עם מגוון מדדים הכוללים סוגי מפגש באקדמיה (למשל השתתפות בקבוצות מנהיגות), תפיסות ועמדות לגבי הקבוצה שלהם (למשל תפיסת אפליה של ערבים כלפי הקבוצה שאליה הם משתייכים) ותפיסות, עמדות ורגשות כלפי הקבוצה האחרת (למשל כעס של ערבים כלפי יהודים). כמו כן נשאלו המשתתפים כיצד הם תופסים את מדיניות המוסד שאליו הם משתייכים בנושאים כמו עידוד סובלנות, מאבק בגזענות ושיח ביקורתי. בסקר השתתפו 4,697 סטודנטים ובוגרים יהודים וערבים מ-12 מוסדות אקדמיים בישראל. השימוש במדגם רחב ובמגוון של מוסדות מאפשר הצגת ניתוחים והשוואות על בסיס קבוצת לאום (יהודים וערבים), שלב בלימודים (סטודנטים לתואר ראשון בשנה הראשונה לעומת סטודנטים לתואר ראשון בשנה האחרונה ובוגרים בשנתם הראשונה לאחר סיום התואר), סוג המוסד (מכללות ואוניברסיטאות) ושיעור הסטודנטים הערבים במוסד (בין 8% ל-60%).

מיפוי הממצאים נעשה על פי מודל דמות הבוגר/ת בתחום חיים משותפים, המגדיר את מכלול התפיסות והעמדות המיטביות אשר רצוי שבוגרים יחזיקו בהם כדי לתרום לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות בחברה בישראל. המודל בנוי מארבעה מרכיבים: מרכיב פעולה אישית (מוכנות לקרבה חברתית), מרכיב זהותי (תחושת שייכות למוסד האקדמי), מרכיב פעולה קולקטיבית (רגישות לאי-שוויון) ומרכיב תפיסה/רגש (סטריאוטיפים ורגשות כלפי האחר). ממצאי המחקר שופכים אור על טיב היחסים המתעצבים בין יהודים לערבים בזמן לימודיהם במרחב אקדמי משותף:

- **מוטיבציה לקרבה חברתית:** סטודנטים מדווחים על עלייה במספר החברים מהקבוצה האחרת במהלך לימודיהם, אך המוטיבציה לקרבה חברתית עם חברי הקבוצה האחרת מחוץ ללימודים לא עולה בזמן התואר באופן משמעותי בקרב אף אחת מהקבוצות שנבדקו, ואף יורדת משמעותית בקרב סטודנטים ערבים לקראת סוף התואר. מבין סוגי המפגש המתקיימים כיום באקדמיה נמצא כי עבודה משותפת בקורסים היא המנבא החזק ביותר ליצירת חברויות באקדמיה ולהגברת מוטיבציה לקרבה חברתית בקרב חברי שתי הקבוצות.

- **תחושת השייכות למוסד האקדמי:** בממוצע נמצאה תחושת שייכות דומה וחזקה יחסית בקרב סטודנטים יהודים וערבים (43% ו-47%, בהתאמה, העידו כי הם מרגישים שייכים למוסד האקדמי במידה רבה). עם זאת, סטודנטים ערבים לקראת סוף התואר דיווחו על מידה מועטה בהרבה של תחושת שייכות לעומת סטודנטים בתחילת התואר. תחושת שייכות רבה יותר בקרב סטודנטים יהודים וערבים כאחד נמצאה במוסדות הנתפסים על ידם כמעודדים שיח ביקורתי וסובלנות. סטודנטים ערבים דיווחו על תחושת שייכות חזקה יותר במכללות ובמוסדות שבהם שיעור הסטודנטים הערבים גבוה יותר, לעומת סטודנטים יהודים שדיווחו על תחושת שייכות חזקה יותר דווקא באוניברסיטאות ובמוסדות שבהם שיעור הסטודנטים הערבים הוא נמוך יותר.

- **רגישות לאי-שוויון:** כ-41% מהסטודנטים הערבים מאמינים שקיימת אפליה נגדם כקבוצה, ואילו רק כ-12% מהסטודנטים היהודים תופסים את הסטודנטים הערבים כמופלים לרעה. חוויית האפליה של סטודנטים ערבים במוסד עולה באופן הדרגתי בכל שלב אחרי שנתם הראשונה ללימודים, והם מדווחים כי הם חווים הכי הרבה אפליה מצד סטודנטים יהודים (בהשוואה למשל לאפליה מצד הסגל האקדמי והמנהלי). כ-58% מהמשיבים הערבים מדווחים כי חוו אפליה בקמפוס במידה בינונית עד רבה, לעומת רק כ-13% מהמשיבים היהודים. משיבים יהודים וערבים במוסדות הנתפסים על ידם כמעודדים שיח ביקורתי וסובלנות דיווחו שהם חווים פחות תחושת אפליה. סטודנטים ערבים ויהודים שהשתתפו בקבוצות דיאלוג זיהו שקיימת במוסד יותר אפליה כלפי ערבים ופחות אפליה כלפי יהודים.

- **סובלנות:** נמצא כי למרבית המשיבים אין תפיסה סטריאוטיפית של חברי הקבוצה האחרת, אולם עם השנים באקדמיה נמצאו בקרב סטודנטים יהודים תפיסות

סטריאוטיפיות חיוביות פחות ופחות של ערבים. כמו כן, סטודנטים ערבים ויהודים מדווחים על רמות גבוהות יותר של כעס כלפי הקבוצה האחרת בשלבים האחרונים של התואר (בשנת הלימודים האחרונה ולאחר סיום הלימודים, בהתאמה). בקרב יהודים שהשתתפו בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים נמצאו סטריאוטיפים חיוביים יותר כלפי ערבים, אך בקרב יהודים שהשתתפו בקבוצות דיאלוג נמצאו סטריאוטיפים חיוביים פחות, מה שמחזק את החשיבות של סוג המפגש בשינוי התפיסות.

בחינת הקשרים בין פרקטיקות ומסרים מוסדיים בקמפוס לבין היחסים בין הסטודנטים הדגישה את החשיבות של מדיניות המוסד וסוגי המפגש הבין-קבוצתי כפקטורים מרכזיים בעיצוב עמדותיהם ותפיסותיהם של הסטודנטים אלה כלפי אלה. המחקר מצא כי:

- במרחב האקדמי קיים פוטנציאל לקידום זהות משותפת וקרבה בין סטודנטים יהודים וערבים, ועל השחקנים בשדה האקדמי לנצל אותו בצורה מיטבית.
- אף על פי שהמרחב האקדמי מזמן מפגש תדיר יותר בין יהודים לערבים לעומת מרחבים אחרים, השהות המשותפת לבדה אינה מובילה לשינוי חברתי חיובי כאשר המפגש נשאר מינימלי וללא התערבות נוספת .
- עבודה משותפת בקורסים היא סוג המפגש האפקטיבי ביותר לביסוס סטריאוטיפים חיוביים ולקידום חברות וקרבה בין הקבוצות; עם זאת, קבוצות מנהיגות הן סוג המפגש האפקטיבי ביותר בהעלאת המודעת לאפליה.
- מדיניות מוסדית שנתפסת על ידי הסטודנטים כמעודדת שיח ביקורתי וסובלנות קשורה לתחושת שייכות רבה יותר למוסד ותחושות נמוכות יותר של אפליה.
- התפיסה הרווחת של משחק סכום-אפס, שעל פיה צעדים שמשפרים את התחושה והמעמד של קבוצה מסוימת פוגעים בהכרח בקבוצה האחרת, מעכבת קידום יחסים מיטיבים בין הקבוצות; לכן על הנהלת המוסדות להציג מגוון והטרוגניות כערך בלתי נפרד מזהות המוסד ומטרה משותפת שתייצר מחקר, הוראה וחוויית לימודים טובים יותר לכולם.
- פעולות המחזקות קשרים אישיים, כמו עבודה משותפת בקורסים, עוזרות ליצור

סביבה משותפת מכילה יותר עבור כלל הסטודנטים, אך לא בהכרח מעודדות אותם לאתגר את אי-השוויון, ועל כן יש לקדם באופן פעיל את הגברת המודעות ליחסי הכוחות הקיימים ואת תיקונם באקדמיה ובחברה.

מממצאי המחקר עולה שהמרחב האקדמי, שהוא לעיתים המרחב הראשון שבו נפגשים יהודים וערבים, אינו מצליח לממש את הפוטנציאל לקידום יחסים טובים ושוויוניים בין יהודים לערבים. ממצאים אלו צריכים לעורר לפעולה את מקבלי החלטות ולהביאם להתוות מדיניות שתיצור סביבה משותפת ושוויונית יותר לסטודנטים יהודים וערבים בקמפוסים. מדיניות כזאת תשפר את היחסים הבין-קבוצתיים גם כשהבוגרים יצאו לדרכם העצמאית וישתלבו בתחומים שונים בתעסוקה ובחברה בישראל.

מבוא ומטרות המחקר

פערים ושסעים בין קבוצות חברתיות שונות בישראל, ובפרט בין יהודים לערבים, ממשיכים להעמיק וליצור מציאות של הפרדה המשפיעה על כל רובד בחיי החברה, הכלכלה והפוליטיקה המקומית (סמוחה, 1994; בלאנדר, 2018). אפילו בערים מעורבות יהודים וערבים חיים בקהילות נפרדות, לומדים בבתי ספר נפרדים ומקיימים אורח חיים נפרד כמעט לחלוטין. כתוצאה מההפרדה המובנית בחיי היום יום, צעירים ערבים ויהודים בשלבים הראשונים לחייהם כמעט אינם מקיימים אינטראקציה זה עם זה, מצב התורם להעמקת תחושת הריחוק, הסטריאוטיפים והגזענות בחברה. התהליכים החברתיים האלה מהווים חסם למוביליזציה ולהשתלבות מיטבית של אזרחים ערבים באקדמיה ובשוק התעסוקה ומונעים את שינוי התפיסות של יהודים וערבים אלה כלפי אלה.

לכאורה הזירה האקדמית מספקת ליהודים ולערבים הזדמנות משמעותית ראשונה לשהות במרחב משותף ולהכיר את האחר, ולפיכך היא עשויה להוות בסיס ליצירת חברויות ושיתופי פעולה גם מחוץ לאקדמיה (אריאלי ופרידמן, 2015). בזירה האקדמית טמון פוטנציאל לקידום יחסי ערבים-יהודים לא רק בהיבט הרחב של היחסים בין הקבוצות אלא גם, כפועל יוצא, בהשתלבות מוצלחת של אזרחים ערבים בעולם התעסוקה ובתחומים אחרים. לכן בעשור האחרון נעשים מאמצים ממסדיים לשלב אזרחים ערבים באקדמיה ובשוק העבודה. מאמצים אלה, המתבטאים בהשקעות של הממשלה, של ארגוני חברה אזרחית ושל מוסדות אקדמיים, אכן תרמו לעלייה בייצוג הסטודנטים הערבים במוסדות להשכלה גבוהה. מגמה זו משתקפת בדוחות השנתיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) מהשנים האחרונות. כך, למשל, בשנים 2018-2008 עלה אחוז הסטודנטים הערבים בכל התארים מ-10% לכ-18%.

במסגרת המאמצים והשחקנים בשדה האקדמי פועלת משנת 2016 תוכנית "תקווה ישראלית באקדמיה" לביסוס השותפות בין ארבעת המגזרים המרכזיים המרכיבים את החברה הישראלית - חילונים, חרדים, דתיים וערבים - במסגרות אקדמיות. התוכנית שמה לה למטרה לקדם יעדים הן ברמה המוסדית - גיוון, ייצוג וכשירות תרבותית של המוסדות - והן ברמה האינדיווידואלית - הכנת בוגריהן לחיים בחברה המעודדת שותפות ושילוב תעסוקתי של חברי הקבוצות האלה, בפרט ערבים וחרדים. הנגשת ההשכלה הגבוהה לחברה הערבית כוללת גם פיתוח תוכניות המקדמות היכרות ושותפות בין הקבוצות בתמיכת גופים כגון המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) והוועדה

לתכנון ולתקצוב (ות"ת). תוכניות אלה מציעות קבוצות מנהיגות, תוכניות דיאלוג שמטרתן לייצר ערוץ תקשורת, פעילויות משותפות בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים בקמפוס וקורסים העוסקים ביחסים ובשסעים בין הקבוצות.

מחקרים מראים כי מפגשים בין-קבוצתיים מהסוג הזה אכן יכולים לקדם יחסים חיוביים ולשפר עמדות כלפי הקבוצה האחרת (Allport, 1954; Tropp & Pettigrew, 2000), אך גורמים מבניים, חברתיים ופסיכולוגיים עלולים לעכב את מימוש הפוטנציאל של המרחב המשותף במלואו (גולן, 2018; פרידמן 2018). מפרספקטיבה פסיכו-חברתית, האקדמיה משקפת תהליכים חברתיים המתרחשים בחברה כולה ואינה חסינה בפני המציאות החברתית הבלתי שוויונית והיחסים הטעונים בין יהודים לערבים. מחקרים עדכניים מראים כי מפגש בין-קבוצתי שאינו מיטבי עלול דווקא להעמיק את השסעים בין הקבוצות ולהרחיק ביניהן אם הוא לא מספק את צורכיהן הפסיכולוגיים, ובפרט הצורך של קבוצת המיעוט (במקרה הזה סטודנטים ערבים) בהעצמה, והצורך של קבוצת הרוב (במקרה הזה סטודנטים יהודים) בחיזוק התדמית המוסרית (Saguy et al., 2009; Nadler & Shnabel, 2008; Wright & Lubensky, 2009). מכאן שלפלטפורמה האקדמית יש בהחלט פוטנציאל לקדם שינוי חברתי חיובי ביחס למיעוט הערבי ולשפר את מערכת היחסים בינו לבין קבוצת הרוב היהודית, אולם מימוש הפוטנציאל הזה אינו טריוויאלי כלל, והוא כרוך בהשקעה ובמאמצים הרבה מעבר לחיבור בין שתי הקבוצות במרחב משותף.

מעדויות מחקריות עולה כי לא כל מפגש בין-קבוצתי הוא בהכרח מפגש קונסטרוקטיבי עבור קבוצות שונות. בנוסף לכך מחקרים מצביעים על פערים בין האופן שבו קבוצות רוב וקבוצות מיעוט תופסות את האקלים האקדמי ועל הבדלים בחוויה הסטודנטיאלית של החברים בהן. יש עדות לכך שחברי קבוצת הרוב נוטים יותר מחברי קבוצות מיעוט לחשוב שהקמפוס שלהם תומך במיעוטים (Loo & Rolison, 1986), ואילו לסטודנטים מקבוצות מיעוט יש רגישות גבוהה יותר לדעות קדומות ולאפליה בהשוואה לסטודנטים מהקבוצה הדומיננטית (Cabrera & Nora, 1994). מחקרים נוספים מראים כי תפיסות של מתח בין הקבוצות עלולות לפגוע בהסתגלות האקדמית והפסיכולוגית של סטודנטים בני מיעוטים, וחוויות האפליה עלולות להחליש את תחושת השייכות שלהם למוסד שבו הם לומדים (Gilliard, 1996; Hurtado, Carter, & Spuler, 1996). בהתאם לכך בחן המחקר הנוכחי את המידה שבה סוגי מפגש שונים במסגרת

האקדמיה מקדמים חברויות בין ערבים ליהודים ומגבירים מוטיבציה לקרבה חברתית, ואת הקשר בין חוויות האפליה ותחושת השייכות של סטודנטים ערבים ויהודים לאופן שבו הם תופסים את מדיניות המוסד.

המחקר הנוכחי שואף להבין כיצד משפיעה האקדמיה כמרחב בין-קבוצתי על הרגשות, על התפיסות ועל היחסים בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים בישראל. הפרקים הבאים מציגים את מצב היחסים בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים באקדמיה הישראלית כפי שהם עולים מממצאי המחקר, ואת הקשרים בין מאפיינים שונים של היחסים הבין-קבוצתיים למשתנים הנגזרים מחוויות הסטודנטים בקמפוס וממאפייני המוסדות עצמם, זאת כדי לבחון כיצד אפשר להשתמש במרחב האקדמי כדי לקדם יחסים מכבדים, סובלניים ושוויוניים בין הקבוצות תוך שמירה על הזהות הייחודית של כל אחת מהקבוצות והגברת מוכנותן לקרבה גם מחוץ למסגרת הלימודים.

במחקר נבחנו גורמים פסיכולוגיים ומבניים המשפיעים על היחסים בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים בהתאם למודל דמות הבוגר/ת בתחום חיים משותפים, אשר מגדיר את מכלול התפיסות והעמדות המיטביות אשר רצוי שבוגרים יחזיקו בהם כדי שיוכל לתרום לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות בחברה בישראל. מודל זה פותח על ידי צוות מרכז אקורד יחד עם ארגוני חברה אזרחית העוסקים בחינוך לשותפות ומומחים אקדמיים בתחום. ממצאי המחקר מוצגים על פי ארבעת המרכיבים של מודל דמות הבוגר:

1. מרכיב פעולה אישית - מוכנות לקרבה חברתית:

הבוגר יפתח מוכנות ומוטיבציה לקרבה חברתית עם הקבוצה האחרת במגוון מסגרות החיים. הבוגר ירכוש ידע וכישורים שיעודדו אותו לחיות ולפעול בסביבה מגוונת, תוך הכרה בקשיים ובאתגרים הכרוכים בכך והתמודדות עימם לצד הבנה של היתרונות הטמונים במרקם חיים מגוון.

2. מרכיב זהותי - זהות חברתית:

הבוגר ירגיש שהוא חלק בלתי נפרד מהחברה ויחלוק איתה מטרות, ערכים ואמונה משותפת ובמקביל ישמור על זהותו הייחודית וירחש כבוד לזהויות של תת-הקבוצות האחרות בישראל.

3. מרכיב פעולה קולקטיבית - רגישות לאי-שוויון:

הבוגר יפתח מודעות ורגישות לאי-שוויון חברתי ומבני ויהיה נכון לפעול באופן אקטיבי

כדי לצמצם אי-שוויון או עוולות בין-קבוצתיים המופנים כלפי חברי קבוצות חברתיות שונות.

4. מרכיב תפיסה/רגש - סובלנות:

הבוגר ילמד להכיר ולקבל חברי קבוצות חברתיות אחרות תוך פיתוח סובלנות ואמפתיה כלפי האחר וצמצום הסטריאוטיפיזציה, הדעות הקדומות והתנהגויות הקשורות לאפליה והדרה.

מודל זה שימש לבחון את ההבדלים הקיימים בין סטודנטים ובוגרי תואר ראשון בשלבים השונים באקדמיה בישראל: סטודנטים שזה עתה החלו ללמוד באקדמיה, סטודנטים בשנתם האחרונה באקדמיה ובוגרים בשנתם הראשונה לאחר סיום התואר הראשון. מרכיבי דמות הבוגר נבחנים בשני מישורים: הסטודנט כאינדיווידואל, כולל אמונותיו, עמדותיו ורגשותיו; וההקשר של המוסד האקדמי שבו מתרחשות אינטראקציות חברתיות בין הקבוצות.

בחינת המנבאים בשני המישורים האלה יכולה לסייע לנו להבין טוב יותר את הגורמים המרכזיים שיהפכו את המפגש בין הקבוצות בזירה האקדמית למיטבי או לחלופין יעמיקו את השסעים והדעות הקדומות ביניהן.

שיטת איסוף הנתונים ומאפייני המדגם

נתוני המחקר נאספו בחודשים נובמבר 2019 עד מרץ 2020 - תקופת הסמסטר הראשון של שנת הלימודים האקדמית במוסדות הלימוד. הנתונים באשר לתפיסות ולחוויות הסטודנטיאליות בקמפוסים נאספו מסטודנטים ומבוגרים באמצעות שאלון מקוון (אינטרנטי) שהפיצו חברת הסקרים i-Panel , התאחדות הסטודנטים, משרדי דקאנט, רכזי סטודנטים ורכזי "תקווה ישראלית באקדמיה", מרכזי קריירה, ארגוני בוגרים ופרסומים במדיה חברתית. השאלון תורגם באופן מקצועי מעברית לערבית והופץ בעברית ובערבית לאוכלוסיות היהודיות והערביות בהתאמה. כמו כן שאלות הסקר, המוצגות לאורך הדוח הזה בלשון זכר, הוצגו למשיבים בלשון זכר או נקבה בהתאם לבחירתם. מאחר שכלל המשיבים, בכל שלבי הלימודים, נדגמו באותה נקודת זמן ולא היה אפשר לחזור לאותם משיבים מהשנה הראשונה בתום תקופת הלימודים שלהם, ייתכן שיש הסברים אלטרנטיביים לממצאים המוצגים בדוח, כגון אירועים שהתרחשו בשנים מסוימות ועיצבו את חוויותיהם של סטודנטים בשנתון כזה או אחר.

המדגם כלל 4,697 משתתפים יהודים וערבים, סטודנטים ובוגרים מ-12 מוסדות אקדמיים בישראל. המוסדות נבחרו על פי כמה קריטריונים. בראש ובראשונה נבחרו מוסדות המתוקצבים על ידי הות"ת; מתוך 30 מוסדות מתוקצבים נעשה ניסיון לכלול כל מוסד שבו נמצא אחוז סטודנטים ערבים של 8% ומעלה - כלומר מוסדות שבהם שיעור גבוה יחסית של סטודנטים מהחברה הערבית שעשוי לאפשר מפגש משמעותי בין הקבוצות; מבין המוסדות שענו על שני הקריטריונים, סוננו מוסדות שמספר הסטודנטים הערבים בהם היה נמוך מ-300, מכיוון שמספרים נמוכים ממילא אינם מאפשרים דגימה מספקת של סטודנטים מהמוסד; לבסוף סוננו המוסדות שההיענות של הסטודנטים שלהם למילוי השאלון הייתה נמוכה **(ראו טבלה 1)**.

טבלה 1. תיאור המדגם על פי מוסד, שלב הלימודים ולאום

מוסד	אחוז סטודנטים ערבים	מספר משיבים						
		שנה א'	שנה אחרונה	בוגרים		סה"כ		
		יהודים	ערבים	יהודים	ערבים	יהודים	ערבים	
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב	8%	389	26	319	19	89	7	849
אוניברסיטת בר-אילן	8%	34	13	9	7	39	7	109
אוניברסיטת חיפה	43%	145	72	58	27	21	16	339
אוניברסיטת תל אביב	15%	71	69	26	33	263	19	481
אוניברסיטה העברית בירושלים	13%	658	130	45	34	47	8	922
טכניון - מכון טכנולוגי לישראל	23%	374	149	380	123	42	14	1082
מכללה האקדמית הדסה ירושלים	18%	12	30	4	2	9	8	65
מכללה האקדמית להנדסה אורט בראודה	24%	74	25	54	13	8	3	177
מכללה האקדמית עמק יזרעאל ע"ש מקס שטרן	33%	100	47	59	20	35	12	273
מכללה האקדמית צפת	59%	15	19	17	6	4	3	64
מכללה האקדמית תל חי	21%	24	37	13	28	7	2	111
מכללת ספיר	9%	89	13	76	5	39	3	225
סה"כ	**23%**	**1985**	**630**	**1060**	**317**	**603**	**102**	**4697**

בשלב הניתוח הסטטיסטי של הממצאים הוגדרו משקולות על פי מוסד אקדמי, קבוצת לאום ושנת הלימוד בהתאם ליחס בין הקבוצות באוכלוסייה שנבדקה, כדי שלא תיווצר הטיה בשל דגימת יתר או חסר במדגם.

נתונים דמוגרפיים ברמת הסטודנטים והבוגרים

להלן מאפייניהם הדמוגרפיים של משתתפי המדגם: שיעור היהודים (78%) והערבים (22%) קרוב לייצוג של קבוצות אלה בכלל אוכלוסיית הסטודנטים (81% ו 19% בהתאמה). שיעור הנשים שהשתתפו במחקר (57%) גם הוא דומה לסך שיעורן באוכלוסיית הסטודנטים והסטודנטיות לתואר ראשון (לפי נתוני הלמ"ס לשנת הלימודים תשע"ט (2019-2018). כמו כן שיעור המשיבים במקצועות הרפואה, הרוקחות והטיפול גבוה יותר משיעורם באוכלוסיית הסטודנטים לתואר ראשון על פי נתוני הלמ"ס לשנת הלימודים תשע"ז.

טבלה 2. מאפיינים דמוגרפיים של אוכלוסיית המדגם

	יהודים (3,648, 78%)	**ערבים** (1,049, 22%)
מגדר	נשים: 1,968 (54%) גברים: 1,680 (46%)	נשים: 702 (67%) גברים: 347 (33%)
גיל	18-24: 1,780 (49%) 25-34: 1,728 (47%) 35-44: 74 (2%) +45: 66 (2%)	18-24: 925 (88%) 25-34: 110 (10%) 35-44: 10 (1%) +45: 4 (<1%)
דת	יהודים: 3,460 (95%) מוסלמים: 3 (<1%) נוצרים: 18 (<1%) דרוזים: 3 (<1%) לא משתייכים לאף דת: 154 (4%) אחר: 10 (<1%)	יהודים: 0 (0%) מוסלמים: 755 (72%) נוצרים: 140 (13%) דרוזים: 94 (9%) לא משתייכים לאף דת: 57 (5%) אחר: 3 (<1%)

	יהודים (3,648, 78%)	**ערבים** (1,049, 22%)
מידת דתיות	חילוני: 2,000 (55%) חילוני עם נטייה מסורתית: 758 (21%) מסורתי: 423 (11%) דתי: 385 (11%) דתי אדוק/חרדי: 82 (2%)	חילוני: 177 (17%) חילוני עם נטייה מסורתית: 191 (18%) מסורתי: 395 (38%) דתי: 249 (24%) דתי אדוק/חרדי: 37 (3%)
מקצוע לימוד	רפואה, רוקחות וטיפול: 541 (15%) מדעים מדויקים, הנדסה וחקלאות: 1,723 (47%) מדעי הרוח, מדעי החברה, חינוך, ניהול ואומנויות: 1,384 (38%)	רפואה, רוקחות וטיפול: 239 (23%) מדעים מדויקים, הנדסה וחקלאות: 457 (43%) מדעי הרוח, מדעי החברה, חינוך, ניהול ואומנויות: 353 (34%)

הבהרות בנוגע לקריאת הממצאים

כל הממצאים השוואתיים מבוססים על פרוצדורות סטטיסטיות, אך כדי להקל את קריאת הדוח לא נעשה בו שימוש במונחים סטטיסטיים. מכאן שבמקומות שבהם כתוב כי קיים הבדל משמעותי בין קבוצות מסוימות, ושמסומנים בגרפים באמצעות קווים מחברים או מקווקווים, הכוונה היא להבדל סטטיסטי מובהק בין ממוצעי הקבוצות. קו מקווקוו במיקום מסוים בגרף משמעותו שכל המספרים הגבוהים ממנו (כאשר הקו נמצא באזור של המספרים החיוביים) או נמוכים ממנו (כאשר הקו נמצא באזור של המספרים השליליים) הם בעלי משמעות סטטיסטית מובהקת. במקומות בהם כתוב שאין קשר או הבדל (או שקיים דמיון) בין קבוצות מסוימות, הכוונה היא שלא נמצא הבדל סטטיסטי מובהק בין ממוצעי הקבוצות. כמו כן, כדי להקל את קריאת התרשימים, בראש כל תרשים מופיע שם המדד, מתחתיו תיאור מדויק של השאלה כפי שהופיעה בסקר, ואיתו התשובות האפשרויות לשאלה והערך הסטטיסטי המוצג בתרשים (ממוצע או אחוז מענה בקרב סטודנטים או בוגרים).

ממצאי המחקר

חלק ראשון:
עמדות הסטודנטים כלפי עצמם וכלפי האחר

פרק זה מציג תמונת מצב של העמדות, התפיסות והיחסים בין יהודים לערבים בשנים-עשר מוסדות אקדמיים בישראל שבהם לומדים לתואר ראשון סטודנטים וסטודנטיות משתי הקבוצות. תמונת המצב מחולקת לארבעה חלקים על פי מודל דמות הבוגר - מוכנות לקרבה חברתית, זהות חברתית, רגישות לאי-שוויון וסובלנות.

1. מוכנות לקרבה חברתית: מפגש וקרבה באקדמיה ומעבר לה

מרכיב זה בדמות הבוגר מתייחס למוכנות של צעירים ולמוטיבציה שלהם ליצור קרבה חברתית עם הקבוצה האחרת במסגרות החיים השונות. ממחקרים עולה שמפגשים בין-קבוצתיים יכולים לקדם יחסים חיוביים ולשפר עמדות כלפי הקבוצה האחרת (Allport, 1954; Tropp & Pettigrew, 2000), אך גם עלולים לעכב את מימוש הפוטנציאל של המרחב המשותף במלואו (גולן, 2018; פרידמן 2018). הנחת יסוד של המחקר הזה היא שסטודנטים יהודים וסטודנטים ערבים נפגשים ביניהם בקמפוסים משותפים. כדי לפתח את המוכנות לקרבה על אנשים לרכוש ידע וכישורים שיעודדו אותם לחיות ולפעול בסביבה מגוונת תוך הכרה בקשיים ובאתגרים הכרוכים בכך והתמודדות עימם והבנה של היתרונות הטמונים במרקם חיים מגוון. התהליך הזה עשוי לקרות, בין השאר, בזכות מפגש ישיר בין חברי הקבוצות השונות בהקשרים שונים במוסד האקדמי.

א. מפגש באקדמיה: מדד זה בחן באיזו מידה סטודנטים יהודים וערבים בשנתם האחרונה ובוגרים טריים לקחו חלק בפעילויות בקמפוס המאפשרות היכרות והכרה. הפעילויות שנבדקו הן שיתוף פעולה עם סטודנטים יהודים/ערבים בפרויקטים/קבוצות סמינר, השתתפות בתוכניות דיאלוג בין ערבים ליהודים בקמפוס, השתתפות בתוכניות חברתיות/תוכניות מנהיגות משותפות והשתתפות בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים.

מהמחקר עולה (ראו תרשים 1) כי כ-37% מהסטודנטים הערבים לקחו חלק בעבודה משותפת בפרויקטים/קבוצות סמינר עם סטודנטים יהודים לעיתים קרובות, לעומת רק כ-15% מהיהודים. כמו כן אחוז גבוה יחסית של סטודנטים יהודים (כ-58%) העידו כי כלל לא עבדו בשיתוף פעולה עם סטודנטים ערבים או שעשו זו רק במידה מועטה במהלך התואר. אומנם ברוב המוסדות שנבדקו לומדים יותר סטודנטים יהודים מערבים, אך העובדה שמרבית הסטודנטים היהודים בקושי עבדו בשיתוף פעולה עם סטודנטים ערבים במסגרת לימודיהם האקדמיים מעידה על עבודה משותפת מינימלית בין הקבוצות.

תרשים 1.

עבודה משותפת בפרויקטים/קבוצות סמינר בקרב יהודים וערבים

"במהלך לימודיך האקדמיים, באיזו מידה עבדת בשיתוף פעולה עם סטודנטים [יהודים/ערבים] על פרויקטים/קבוצות סמינר?" 1 = לא מסכים כלל; 6 = מסכים במידה רבה. על פי קיבוץ של 1-2=במידה מועטה, 3-4 =במידה בינונית, 5-6=במידה רבה. על בסיס משיבים בשנתם האחרונה באקדמיה ובוגרים.

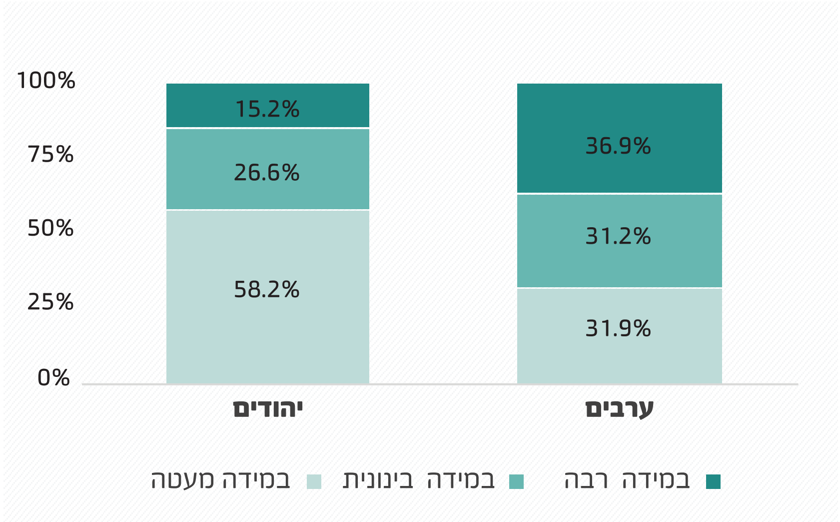

בתרשים 2 אפשר לראות כי אחוז גבוה של סטודנטים, יהודים וערבים, לא השתתף בתוכניות דיאלוג, בתוכניות מנהיגות משותפות או בקורסים העוסקים ביחסי ערבים-יהודים במהלך לימודיהם. עם זאת, אחוז השתתפות של סטודנטים ערבים במסגרות האלה גבוה יותר מאחוז ההשתתפות של סטודנטים יהודים. במפגשי דיאלוג השתתפו רק כ-10% מהסטודנטים היהודים, לעומת כ-43% מהסטודנטים הערבים. בתוכניות מנהיגות משותפות נמצא שיעור השתתפות מעט גבוה יותר בקרב סטודנטים יהודים (כ-14%) ומעט נמוך יותר בקרב סטודנטים ערבים (כ-37%). כפי שנראה בתרשים 3, כמעט 40% מהמשיבים הערבים השתתפו לפחות בקורס אחד העוסק ביחסי יהודים-ערבים כחלק מהתואר, בהשוואה ל-26% מהסטודנטים היהודים.

תרשים 2.

השתתפות בקבוצות דיאלוג ובתוכניות מנהיגות משותפות

"האם השתתפת במהלך הלימודים בתוכניות דיאלוג בין ערבים ליהודים בקמפוס? אם כן, מה היה היקף הפעילות?"; האם השתתפת במהלך הלימודים באקדמיה בתוכנית חברתית/תוכנית מנהיגות בהשתתפות יהודים וערבים (לפחות 10% ערבים)? אם כן, מה היה היקף הפעילות?" 0 = לא השתתפתי; 1= עד 5 מפגשים, 2= 5-10 מפגשים. 3= 15-11 מפגשים, 4= מעל 15 מפגשים. הממצאים מוצגים באחוזים על בסיס משיבים בשנתם האחרונה באקדמיה ובוגרים.

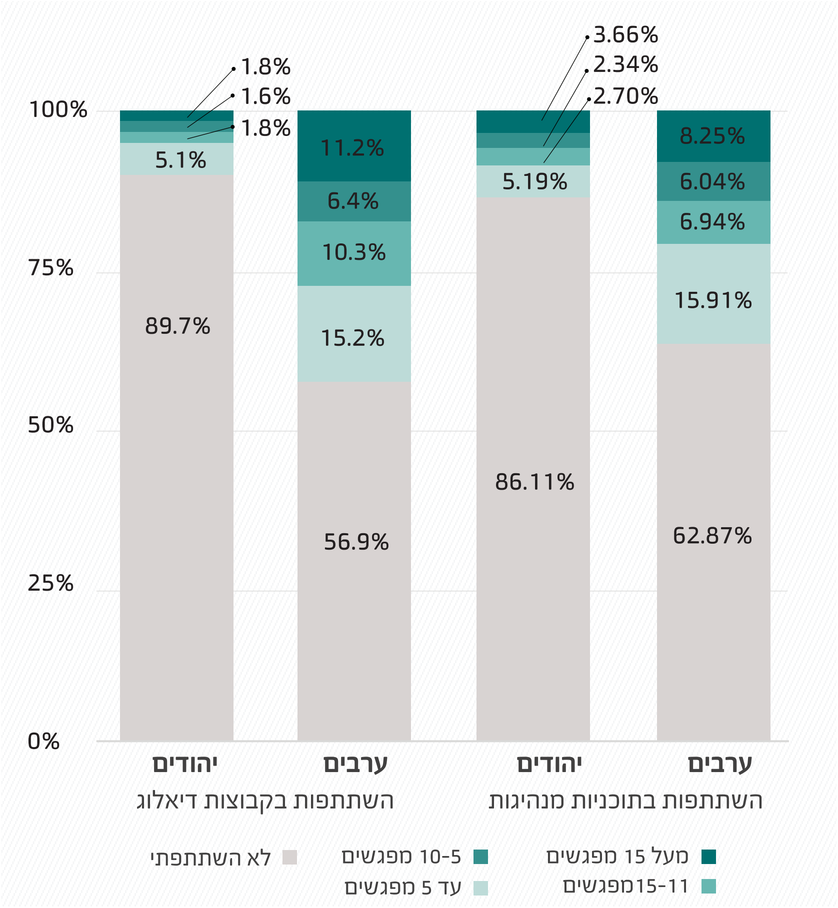

תרשים 3.

השתתפות בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים

"האם השתתפת בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים כחלק מהתואר שלך?" 0 = לא השתתפתי; 1= כן, בקורס אחד, 2= כן, בשני קורסים. 3= כן, בשלושה קורסים, 4= כן, בארבעה קורסים או יותר.

הממצאים מוצגים באחוזים על בסיס משיבים בשנתם האחרונה באקדמיה ובוגרים.

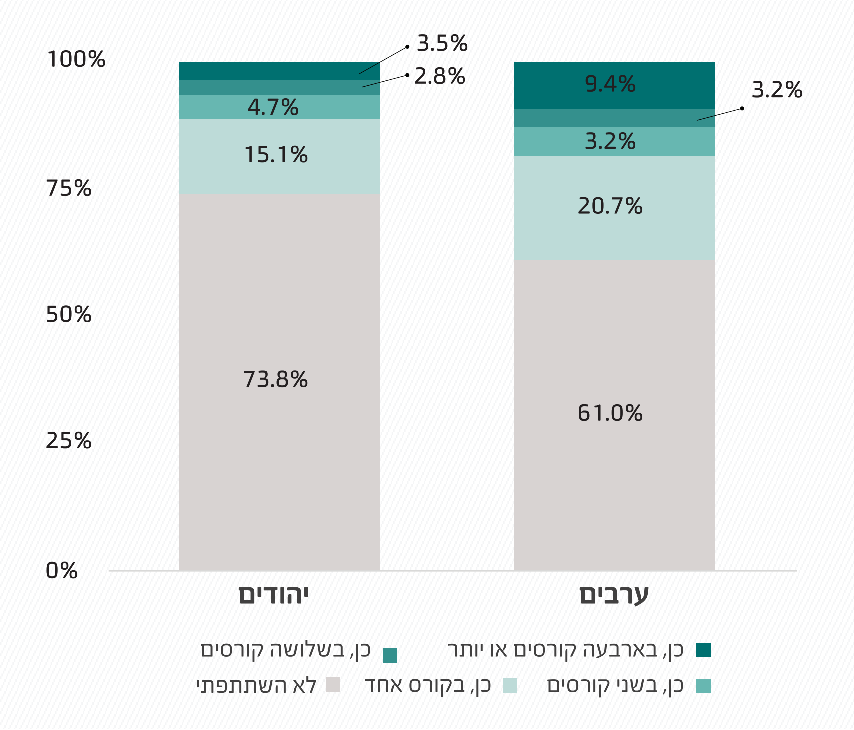

ב. מספר חברים: מדד זה בדק את מספר החברים מהקבוצה האחרת של המשיבים (מספר החברים הערבים של משיבים יהודים ומספר החברים היהודים של משיבים ערבים) לפני ואחרי תחילת לימודיהם.

סטודנטים יהודים דיווחו שלפני תחילת הלימודים היה להם בממוצע פחות מחבר ערבי אחד, ואילו סטודנטים ערבים התחילו את לימודיהם עם מעט יותר מחבר יהודי

אחד בממוצע. בבחינת הקשרים החברתיים במהלך הלימודים נראה כי נרקמו יותר חברויות בין יהודים וערבים, שכן מספר החברים שעליו דיווחו הסטודנטים אחרי תחילת הלימודים היה גבוה יותר בממוצע בקרב סטודנטים ערבים ויהודים כאחד. עם זאת, מספר החברים הממוצע מהקבוצה האחרת לאחר תחילת הלימודים אינו גבוה, והעלייה משמעותית יותר בקרב סטודנטים ערבים - כשני חברים יהודים בקרב ערבים לעומת רק חבר ערבי אחד בקרב יהודים.

תרשים 4.

ממוצע מספר חברים מהקבוצה האחרת לפני ואחרי תחילת הלימודים

"כמה חברים [יהודים/ערבים] קרובים היו לך לפני תחילת לימודיך האקדמיים?"; "כמה חברים [יהודים/ערבים] קרובים יש לך כיום (באקדמיה ומחוצה לה)?" 0= אף לא אחד, 1= חבר אחד, 2= שני חברים, 3= שלושה חברים, 4 = ארבעה או יותר. על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

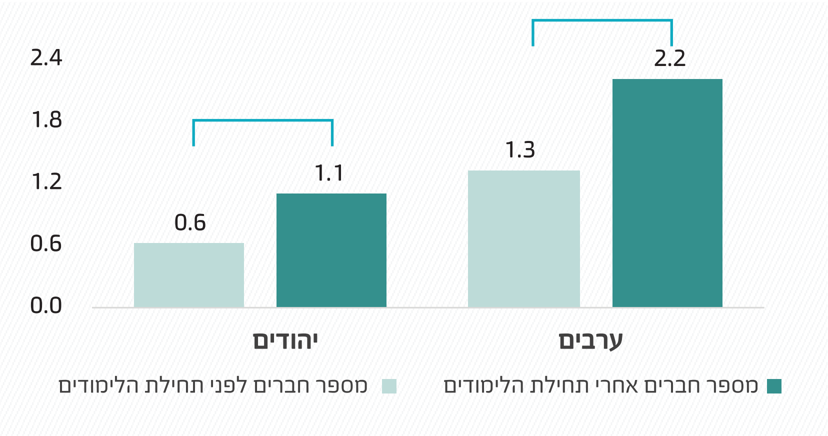

ג. מוטיבציה לקרבה חברתית: מדד זה התבסס על שלוש שאלות ובחן בצורה ישירה את המידה שבה משתתפי הסקר מעוניינים בקשר ובאינטראקציה חברתית עם חברי הקבוצה האחרת במסגרת הלימודים ומעבר להם.

על פי הממצאים, סטודנטים ערבים, בהשוואה לסטודנטים יהודים, מראים מוטיבציה גבוהה יותר ללמוד, לעבוד ולגור בקרבת יהודים מאשר יהודים בקרבת ערבים. עם זאת, נראה כי המוטיבציה הזאת משתנה לאורך תקופת הלימודים. המוטיבציה לקרבה

חברתית נמוכה ביותר בקרב סטודנטים ערבים בשנתם האחרונה ובקרב בוגרים יהודים לאחר סיום הלימודים, בהשוואה לרמה שנמדדה בקרב סטודנטים משתי הקבוצות בשנת הלימודים הראשונה שלהם (תרשים 5). יתר על כן נמצא כי ערבים ויהודים הראו פחות מוטיבציה לגור בקרבה לקבוצה האחרת בהשוואה להיבטים האחרים של קרבה חברתית.

תרשים 5.

מוטיבציה לקרבה חברתית בקרב יהודים וערבים בשלבים שונים במהלך לימודיהם

"בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לעבוד עם [ערבים/יהודים]?"; "בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין ללמוד עם [ערבים/יהודים?]"; "בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לגור בקרבת [ערבים/יהודים]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה. על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

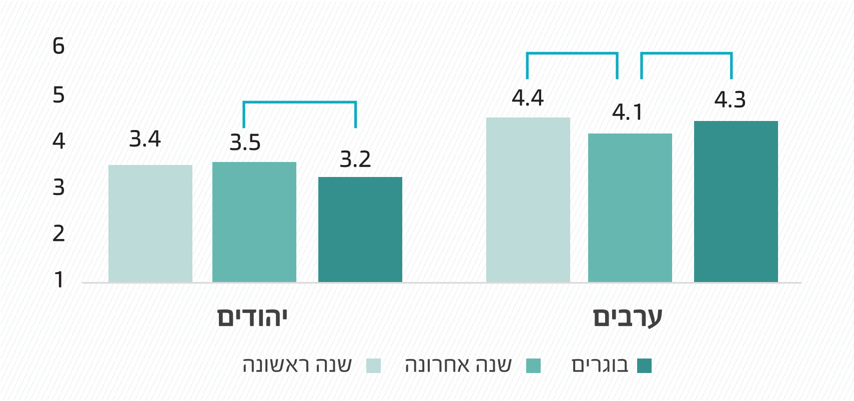

2. זהות חברתית: תחושת שייכות למוסד האקדמי

המרכיב הזה מתייחס לזהות החברתית של סטודנטים כפי שהיא נמדדת על בסיס החיבור ותחושת השייכות שלהם למוסד האקדמי שבו הם לומדים. השאיפה היא שהסטודנטים ירגישו חלק מהמוסד האקדמי על כל תת-הקבוצות השונות שמצויות בו, ובד בבד ישמרו על זהותם הייחודית וירחשו כבוד לזהויות של תת-הקבוצות האחרות בישראל. השייכות למוסד האקדמי יכולה לשמש כזהות-על משותפת של סטודנטים מקבוצות שונות, כולל יהודים וערבים, ובכך להפחית קונפליקט ומתחים בסביבה זו

(Levin, Sinclair, Sidanius, Van Laar, 2009). בנוסף לכך הזהות החברתית מספקת לפרט ביטחון ותורמת להערכה עצמית ולדימוי עצמי חיובי (Tajfel & Turner, 1979) ובפרט תורמת להישגים, למחויבות ולתחושת שביעות רצון.

א. תחושת שייכות למוסד האקדמי: מדד זה מתמקד בתחושת השייכות של סטודנטים למוסד האקדמי שבו הם לומדים או למדו כאינדיקציה למידה שבה הם חולקים את אותה זהות אקדמית. כאשר הזהות המוסדית חזקה, סטודנטים יהודים או ערבים עשויים לראות עצמם חולקים מטרות, ערכים ואמונה משותפת עם שאר הסטודנטים היהודים והערבים המשויכים למוסד.

על פי הספרות הקיימת, חברי קבוצות מיעוט נוטים להרגיש פחות שייכים למוסד האקדמי שבו הם לומדים, אך במבט ראשון מסתמן כי סטודנטים יהודים וערבים מדווחים על מידה דומה של תחושת שייכות. לפי תרשים 6 רוב מוחץ של המשיבים העיד כי הוא מרגיש שייך למוסד במידה רבה או במידה בינונית.

תרשים 6.

מידת תחושת שייכות למוסד האקדמי בקרב סטודנטים ובוגרים

"עד כמה אתה מרגיש שייכות ל[שם המוסד האקדמי]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה. הממצאים מוצגים באחוזים על פי קיבוץ של 1-2=במידה מועטה, 3-4=במידה בינונית, 5-6= במידה רבה. על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

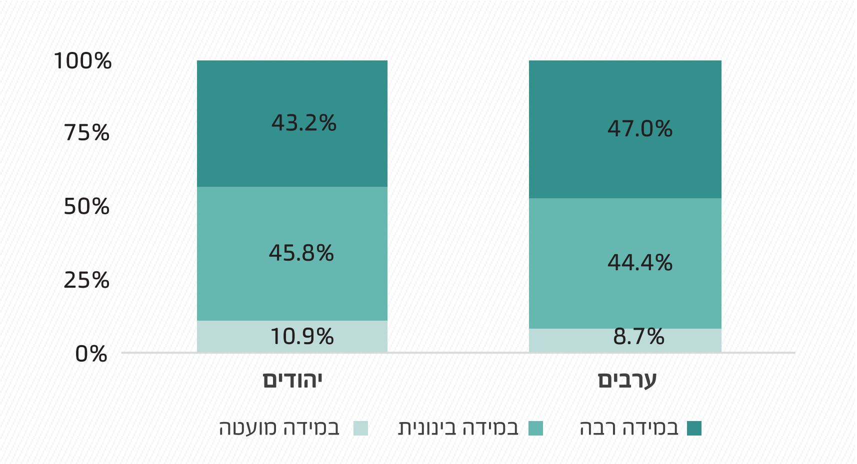

עם זאת, בחינה של תחושת השייכות על פי שלב בלימודים מראה כי בשלבים מתקדמים יותר משיבים דיווחו על מידה מועטה יותר של תחושות שייכות, בעיקר בקרב סטודנטים ערבים. תרשים 7 מראה שסטודנטים ערבים בשנתם האחרונה מדווחים על מידה מועטה יותר של תחושת שייכות לעומת סטודנטים יהודים בשנה האחרונה ללימודים. עם זאת, בוגרים מדווחים על מידה רבה יותר של תחושת שייכות, בדומה לסטודנטים בשנה הראשונה. גם בקרב סטודנטים יהודים נמצא הבדל בתחושת השייכות למוסד בין השנים, אך הבדל משמעותי (שלילי) נמצא רק כאשר משווים בין סטודנטים בשנתם הראשונה לבוגרים טריים. ממצאים אלה מעידים כי תחושת השייכות של סטודנטים ערבים נפגעת במהלך הלימודים - ממצא שיכול להצביע על חוויות שליליות שלהם במהלך הלימודים, כפי שאכן נמצא ויתואר בהמשך, המגבירות את תחושות הניכור שהם חשים.

תרשים 7.

הבדלים בתחושת שייכות למוסד האקדמי בקרב ערבים ויהודים בשלבים שונים בלימודים

"עד כמה אתה מרגיש שייכות ל[שם המוסד האקדמי]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה. על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

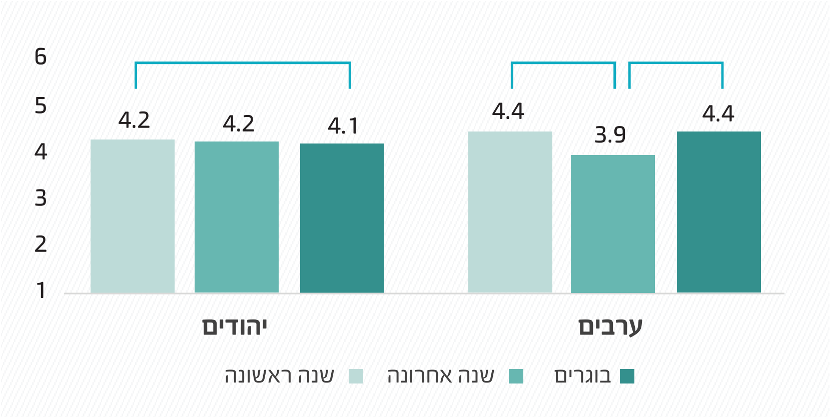

3. רגישות לאי-שוויון: תפיסת אפליה וגזענות בקמפוס

מרכיב זה מתמקד במודעות וברגישות של הבוגר לאי-שוויון חברתי ומבני כהכנה לפעולה אקטיבית המיועדת להפחית אי-שוויון ועוולות בין-קבוצתיים. מידת הרגישות של קבוצות לאי-שוויון ואפליה בחברה משתנה בהתאם לסטטוס שלהן. לקבוצות בעלות סטטוס גבוה יש נטייה רבה יותר להכחיש את קיום אי-השוויון בחברה מכיוון שחברי קבוצת הרוב לא חווים בעצמם את הפגיעה הנגרמת מאי-השוויון ויש להם אינטרס לשמר את ההיררכיה החברתית. כמו כן, הכרה באי-שוויון מאיימת על התדמית של חברי הקבוצה החזקה מפני שהיא מאלצת אותם להכיר ביתרון המובנה שהם זוכים בו על פני חברי קבוצות אחרות ללא קשר למאמציהם ולכישוריהם האישיים (Knowles et al., 2014; Sidanius, Cotterill, Sheehy-Skeffington, Kteily, & Carvacho, 2016). לעומת זאת, חברי קבוצות חלשות לרוב יפגינו רגישות רבה לאי-שוויון מאחר שיש להם מוטיבציה לערער על הסטטוס קוו ולשפר את מעמד הקבוצה שלהם, והמוטיבציה הזאת עלולה להתחזק עקב חוויות אישיות של אפליה. הכרה בקיומן של עוולות ואי-שוויון היא משמעותית בתהליכים של שינוי חברתי כי היא יכולה להניע אנשים לפעול כדי לשנות את המצב הקיים.

א. תפיסת אפליה: מדד זה בחן באיזו מידה משתתפי הסקר מזהים אפליה לטובה או לרעה כלפי הקבוצה שלהם וכלפי הקבוצה האחרת במוסד האקדמי שבו הם לומדים.

מתרשים 8 עולה שמרבית הסטודנטים היהודים (כ-69%) מאמינים שאינם מופלים לטובה או לרעה במוסד האקדמי. בקרב מי שחווה אפליה כלשהי נמצא שיעור גבוה יותר של משיבים שחושבים שישנה יותר אפליה לרעה נגדם כקבוצה (כ-19%) מאשר לטובה (כ-12%). כמו כן, בחינת האופן שבו סטודנטים יהודים תופסים את האפליה כלפי סטודנטים ערבים בקמפוס מראה כי האחוז הגבוה ביותר (כ-50%) נוטה להאמין שסטודנטים ערבים מופלים לטובה, בהשוואה לכ-12% בלבד שמאמינים כי הסטודנטים הערבים מופלים לרעה במוסד. היתר (כ-38%) אינם חושבים שיש אפליה לטובה או לרעה כלפי ערבים. ממצאים אלה מצביעים על כך שסטודנטים יהודים, כחלק מקבוצת הרוב, ככל הנראה אינם מזהים את עצמם כבעלי פריווילגיות מובנות ואף נוטים לייחס פריווילגיות לסטודנטים הערבים.

לעומת זאת, כ-41% מהסטודנטים הערבים לא מאמינים שקיימת אפליה נגדם וכ-18% מאמינים שהם מופלים לטובה, לעומת כ-41% שנוטים להאמין שהקבוצה שלהם

מופלית לרעה. עם זאת, כ-60% מהסטודנטים הערבים סבורים כי סטודנטים יהודים מופלים לטובה. ממצאים אלה מרמזים שרוב הסטודנטים הערבים לא תופסים קיום של אפליה גלויה נגד הקבוצה שלהם בקמפוס, אך מאמינים שסטודנטים יהודים זוכים בפריווילגיות מסוימות.

תרשים 8.

תפיסת אפליה בקרב יהודים וערבים כלפי הקבוצה שלהם וכלפי הקבוצה האחרת

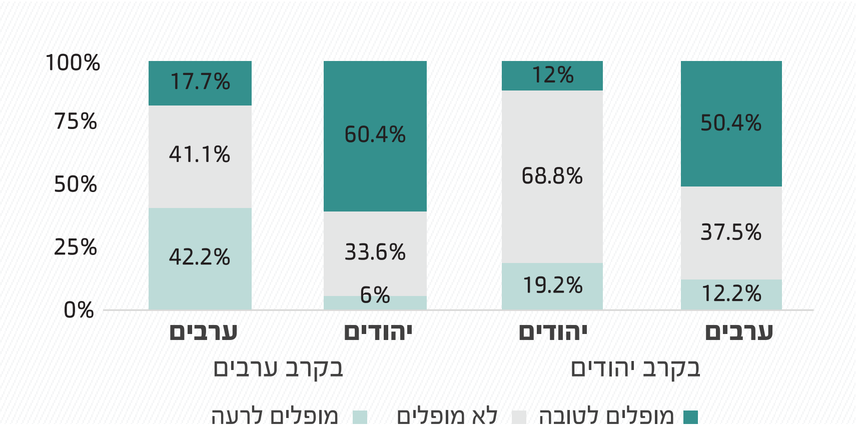

"באיזו מידה לדעתך סטודנטים [יהודים/ערבים] מופלים לטובה (מקבלים יותר ממה שמגיע להם) או לרעה (מקבלים פחות ממה שמגיע להם) ב[שם המוסד]" 3 - = מופלים לרעה; 0=לא מופלים, 3 = מופלים לטובה, הממצאים מוצגים באחוזים על פי קיבוץ של -3-0= מופלים לרעה, 0= לא מופלים, 3-0= מופלים לטובה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

ניכר כי תפיסות האפליה לרעה בקרב סטודנטים ערבים משתנות עם הזמן על פי הסטטוס האקדמי שלהם, ומתגברות יותר אחרי סיום הלימודים בקרב בוגרים טריים (תרשים 9). בהתאמה, גם תפיסות האפליה לטובת סטודנטים יהודים בקרב סטודנטים ערבים מתגברות בשנה האחרונה או אחרי סיום הלימודים בהשוואה לשנה הראשונה ללימודים. בקרב יהודים לא ניכר שינוי משמעותי בתפיסות אפליה כלפי יהודים או ערבים במהלך השנים (תרשים 10).

תרשים 9.

תפיסת אפליה בקרב ערבים כלפי ערבים ויהודים

״באיזו מידה לדעתך סטודנטים [יהודים] מופלים לטובה (מקבלים יותר ממה שמגיע להם) או לרעה (מקבלים פחות ממה שמגיע להם) ב[שם המוסד]״ 3- = מופלים לרעה; 0=לא מופלים, 3 = מופלים לטובה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

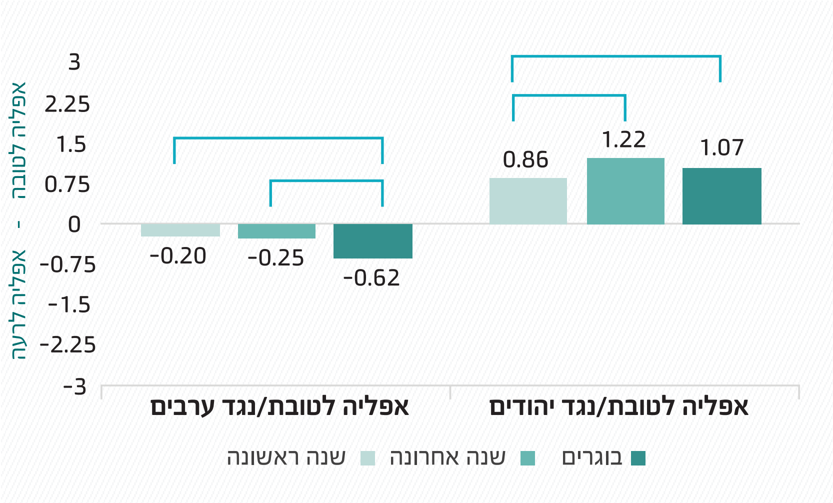

תרשים 10.

תפיסת אפליה בקרב יהודים כלפי יהודים וערבים

"באיזו מידה לדעתך סטודנטים [ערבים] מופלים לטובה (מקבלים יותר ממה שמגיע להם) או לרעה (מקבלים פחות ממה שמגיע להם) ב[שם המוסד]" 3 - = מופלים לרעה; 0=לא מופלים, 3 = מופלים לטובה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

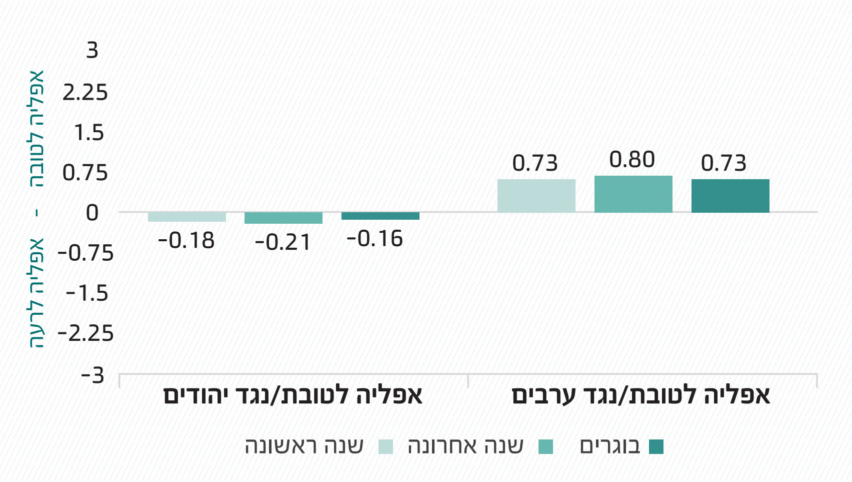

ב. חוויית אפליה: מדד זה בדק את חוויית האפליה האישית של המשיבים בתקופת לימודיהם בארבעה היבטים: הסגל המנהלי, מרצים וסגל הוראה, נהלים מפלים וסטודנטים אחרים.

בעוד שפחות ממחצית מהמשיבים הערבים חשבו שערבים כקבוצה חווים אפליה בקמפוס (תרשים 8 לעיל), אפשר לראות בתרשים 11 כי כמעט 60% מהם - כ-20% יותר - דיווחו כי הם עצמם חוו מידה בינונית (כ-45%) או רבה (כ-13%) של אפליה על בסיס ממוצע של ארבעת הפריטים שנכללו במדד. נתון זה עומד אל מול כ-13% מהמשיבים היהודים שדיווחו על רמה כזו של אפליה (כ 10% במידה בינונית וכ-3% במידה רבה). נתונים אלה מצביעים על כך שקיים פער בין תפיסות האפליה ברמה הכללית לבין החוויה האישית, כך שניכר כי אף על פי שסטודנטים ערבים חווים אפליה, חוויות אלו נתפסות כאפליה ברמה האינדיווידואלית ולא מקבלות ביטוי בתודעה הקולקטיבית. כלומר, יש הבדל משמעותי בין המידה שבה סטודנטים חווים אפליה מעצם היותם ערבים להשלכה של חוויות אלה על תפיסת האפליה של הקבוצה כמכלול.

תרשים 11.

חוויית אפליה כוללת של סטודנטים יהודים וערבים

"באיזו מידה אתה מרגיש אפליה בקמפוס מהסגל המנהלי/מרצים וסגל ההוראה/נהלים מפלים/סטודנטים אחרים?", 1= כלל לא; 6= במידה רבה, הממצאים המוצגים מבוססים על ממוצע של ארבעת הפריטים בחלוקה על פי 1-2= במידה מועטה, 3-4= במידה בינונית, 5-6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

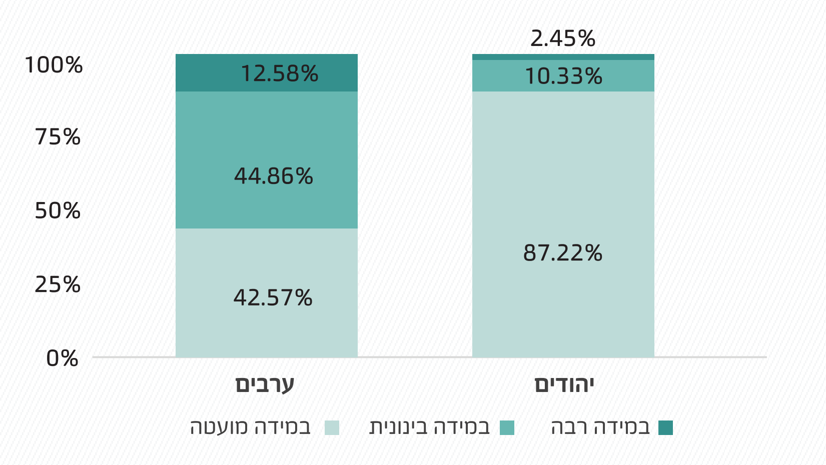

כפי שמוצג בתרשים 12, סטודנטים ערבים בשלבים מתקדמים יותר בלימודים מדווחים על רמות גבוהות יותר של חוויות אפליה בהשוואה לסטודנטים מתחילים, ונראה שחוויה זו מלווה אותם גם לאחר סיום הלימודים. בבחינת מקור תפיסת האפליה לרעה, הנתונים מראים כי סטודנטים ערבים חווים הכי הרבה אפליה מצד סטודנטים יהודים ופחות מצד חברי סגל ונהלי המוסד, ואילו סטודנטים יהודים, שבאופן כללי מדווחים על פחות אפליה, חשים מופלים בעיקר מצד נהלי המוסד האקדמי ופחות מצד חברי סגל או סטודנטים ערבים (תרשים 13).

תרשים 12.

חוויית אפליה כוללת של סטודנטים יהודים וערבים בשלבים שונים בלימודים

"באיזו מידה אתה מרגיש אפליה בקמפוס מצד הסגל המנהלי/מרצים וסגל ההוראה/נהלים מפלים/סטודנטים אחרים?" (ממוצע), 1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

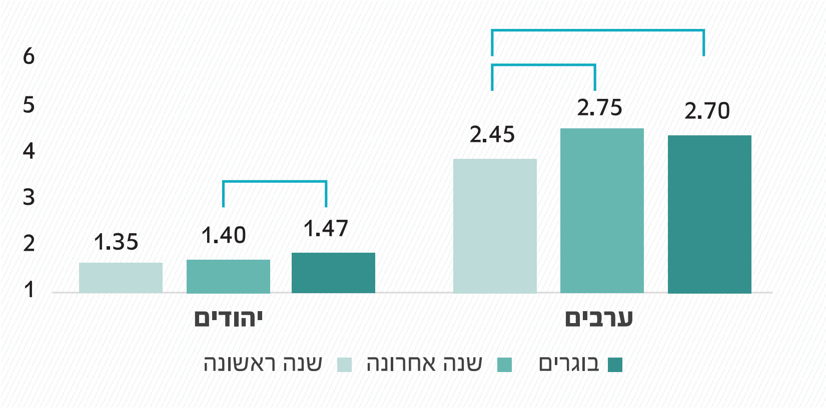

תרשים 13.

חוויית אפליה כוללת של סטודנטים יהודים וערבים על פי מקור האפליה

"באיזו מידה אתה מרגיש אפליה בקמפוס מצד הסגל המנהלי/מרצים וסגל ההוראה/נהלים מפלים/סטודנטים אחרים?" (ממוצע), 1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

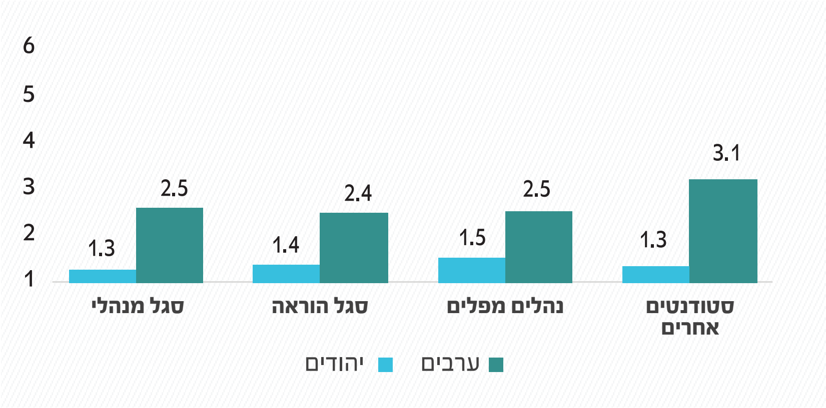

4. סובלנות: סטריאוטיפים ורגשות שליליים כלפי האחר

מרכיב זה מתייחס להכרת חברי קבוצות חברתיות אחרות וקבלה שלהן תוך פיתוח סובלנות ואמפתיה לאחר וצמצום הסטריאוטיפיזציה. בחקר היחסים בין קבוצות, סובלנות נמדדת פעמים רבות לפי רמת סטריאוטיפים ודעות קדומות המשקפים הכללות על הקבוצה האחרת (לדוגמה, תפיסה של ערבים כפרימיטיביים). מדידה זו נעשית על בסיס שני צירים: ציר של חמימות מול קרירות (ידידותיים - לא ידידותיים), המתאר ידידותיות ואכפתיות המיוחסת לאחר, וציר של תפיסת מסוגלות (מוכשרים - לא מוכשרים), המתאר את היכולות המיוחסות לקבוצה ואת מסוגלות חבריה להצליח ולגבור על מכשולים. מחקרים מראים שסטריאוטיפים מטפחים גזענות ואפליה נגד קבוצת החוץ (Dovidio, Kawakami, Gaertner, 2002; Fiske, 1998).

א. סטריאוטיפים: המדד בוחן תפיסה סטריאוטיפית של יהודים כלפי ערבים וערבים כלפי יהודים. מדד זה בדק באיזו מידה משתתפי הסקר רואים את חברי הקבוצה האחרת כאלימים, ידידותיים, מוכשרים ואמינים.

ככלל, המשיבים הערבים והיהודים הפגינו מידה נמוכה של תפיסה סטריאוטיפית ורבים

מהם בחרו בפריטי הסטריאוטיפים ב-"0", נקודת האמצע שמשמעותה ניטראליות או חוסר דעה. בהשוואה בין שתי הקבוצות נמצא כי בממוצע המשיבים הערבים הפגינו סטריאוטיפים חיוביים יותר כלפי יהודים בהשוואה לאופן שבו הם נתפסו בעיני המשיבים היהודים (תרשים 14). בקרב יהודים, ההבדל המשמעותי ביותר נמצא בין סטודנטים בשנתם האחרונה לבוגרים ומציג מגמה שלילית של הפחתת הסטריאוטיפים החיוביים. כלומר עם השנים באקדמיה סטודנטים יהודים הביעו פחות תפיסות חיוביות לגבי ערבים. לעומת זאת בקרב סטודנטים ערבים לא נמצא הבדל ברמת הסטריאוטיפיזציה בשלבים השונים של הלימודים.

תרשים 14.

ממוצע סטריאוטיפים חיוביים בקרב יהודים וערבים בשלבים שונים בלימודים

"מהן התכונות שמאפיינות לדעתך [ערבים/יהודים] בישראל? לא ידידותיים/ידידותיים | מוכשרים/לא מוכשרים | לא אלימים/אלימים | לא אמינים/אמינים?", -3= לא ידידותיים/מוכשרים/אלימים/אמינים; 0= אין לי דעה, 3= ידידותיים/מוכשרים/אלימים/אמינים, הפריט שבחן את תפיסת חברי הקבוצה האחרת כאלימים עבר היפוך, כך שמספר גבוה יותר במדד פירושו מידה גבוהה יותר של סטריאוטיפים חיוביים, הממצאים שמוצגים משקפים ממוצע של ארבעת הפריטים, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים

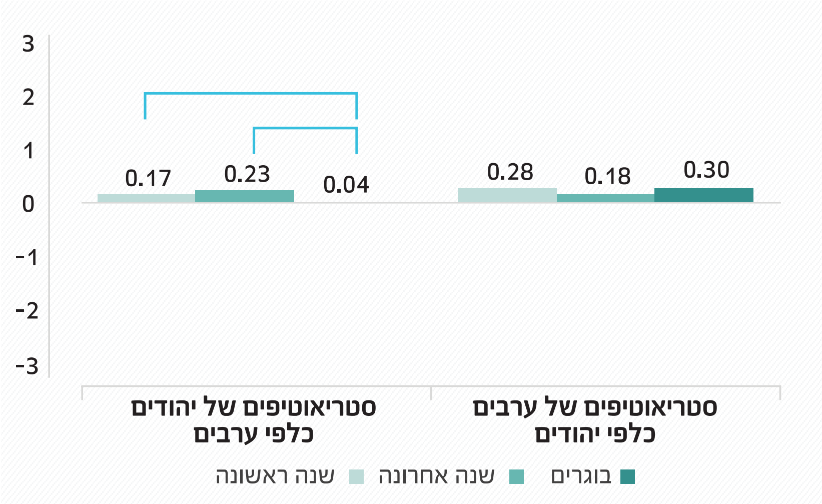

ב. רגשות: המפגש עם האחר במסגרת הלימודים האקדמיים צפוי לעורר מגוון רגשות. מדד זה בחן ארבעה רגשות שחשים סטודנטים יהודים וערבים אלה כלפי אלה. הרגשות שהמשיבים נשאלו לגביהם הם פחד, כעס ואמפתיה כלפי האחר ותקווה לדו-קיום.

לפי תרשים 15 נמצא כי הרגש הדומיננטי ביותר בקרב המשיבים הוא תקווה לדו-קיום, ויהודים וערבים חשים אותו במידה דומה. אמפתיה לאחר נמצאה גם היא דומיננטית יחסית - הרגש השני בקרב סטודנטים יהודים והשלישי בקרב ערבים. שני הרגשות האלה מעידים על שאיפה לעתיד משותף ושלֵו בקרב סטודנטים ערבים ויהודים כאחד. כעס כלפי הקבוצה האחרת, שבדרך כלל אופייני יותר לקבוצות מוחלשות מכיוון שיש לו זיקה לתפיסות של אי-צדק, נחווה בממוצע בצורה דומה בקרב חברי שתי הקבוצות. פחד מהאחר הוא הרגש הכי פחות דומיננטי שסטודנטים משתי הקבוצות חשים כלפי חברי הקבוצה האחרת.

נמצאו הבדלים משמעותיים בין הסטודנטים הערבים לסטודנטים היהודים ברגשות של פחד ואמפתיה כלפי האחר. סטודנטים יהודים דיווחו על רמות גבוהות יותר של פחד מערבים, אך גם על רמות גבוהות יותר של אמפתיה כלפיהם. ממצאים אלה מציירים תמונה מורכבת המשקפת בעת ובעונה אחת את התפיסה הרווחת בחברה היהודית בישראל, שעל פיה ערבים מהווים איום ביטחוני, ואת התפיסה של המיעוט הערבי כקבוצת חוץ מוחלשת. נראה שרמות האמפתיה הנמוכות יותר שסטודנטים ערבים דיווחו עליהן נובעות מכך שקשה יותר לקבוצת מיעוט מוחלשת לחוש אמפתיה כלפי חברי הקבוצה החזקה.

תרשים 15.

רגשות שחשים יהודים וערבים אלה כלפי אלה ולגבי מצב היחסים ביניהם

"באיזו מידה אתה מרגיש כל אחד מהרגשות הבאים כלפי [יהודים/ערבים] בישראל?",
1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

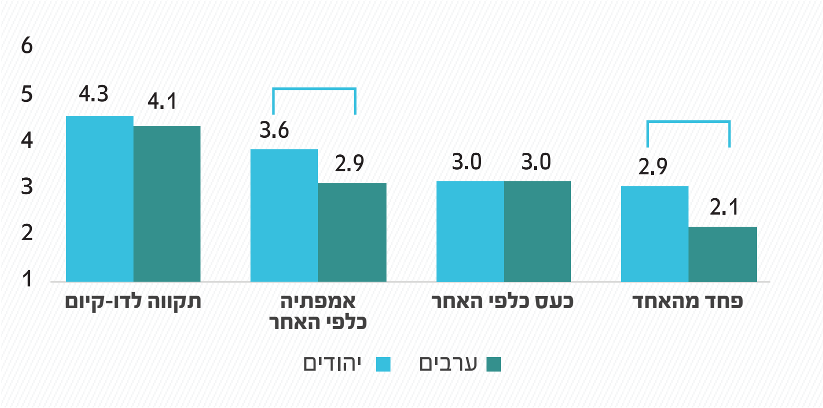

אפשר לראות שרמות הכעס שסטודנטים ערבים מדווחים עליהן גבוהות יותר באופן משמעותי בשנה האחרונה ללימודים (תרשים 16), כפי שנראה גם בחוויות האפליה המדווחות - מה שמחזק את ההנחה שתחושת אי-צדק עולה עם התגברות חוויות האפליה ומגבירה את תחושת הכעס. גם בקרב יהודים ניכר כי הכעס גובר לאחר סיום הלימודים באופן עקבי עם התגברות חוויות האפליה, אך מכיוון שמדובר בחוויות אפליה מועטות באופן יחסי, ייתכן שרמת הכעס שיהודים חווים מושפעת מגורמים חיצוניים הקשורים במעבר אל מחוץ לאקדמיה.

תרשים 16.

הבדלים בכעס שחשים יהודים וערבים אלה כלפי אלה בשלבים שונים במהלך הלימודים

"באיזו מידה אתה מרגיש כל אחד מהרגשות הבאים כלפי [יהודים/ערבים] בישראל? כעס", 1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

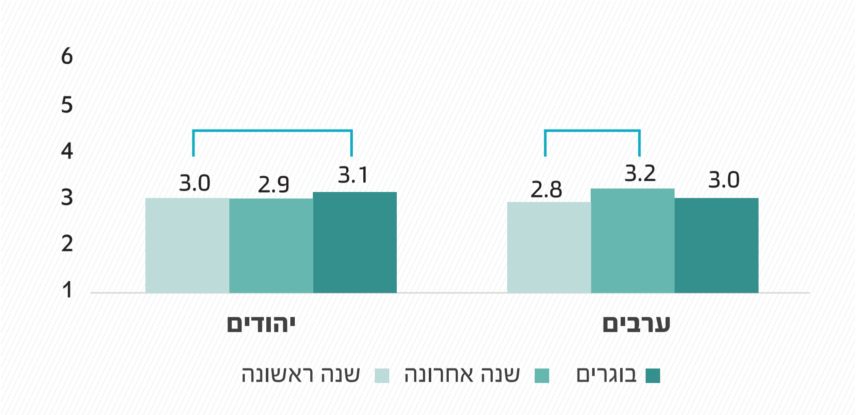

סיכום הממצאים לגבי עמדות ותפיסות של סטודנטים כלפי עצמם וכלפי האחר

במרחב האקדמי יש פוטנציאל לקדם יחסים מיטיבים בין יהודים לערבים שעשויים להימשך גם לאחר סיום הלימודים. יחסים אלה יכולים להתבסס על שילוב של קרבה ומפגש משמעותי, זהות חברתית משותפת, מודעות ורגישות לאפליה וסובלנות. עם זאת, בהסתכלות כללית על הממצאים ניכר כי במרבית ההיבטים המשקפים יחסים מיטיבים בין יהודים לערבים אין שיפור משמעותי בין סטודנטים בתחילת דרכם האקדמית לאלה שסיימו תואר ראשון. לרוב המשיבים הערבים והיהודים לא היו חברים מהקבוצה האחרת לפני תחילת הלימודים, ואף על פי שנוצרו בזמן הלימודים חברויות חדשות, הדבר התרחש במידה מועטה ברמה האינדיווידואלית ולא היה מלווה בשינוי תפיסתי ברמה הקבוצתית. במהלך הלימודים רוב הסטודנטים הערבים והיהודים לא השתתפו בקבוצות מנהיגות, בתוכניות דיאלוג או בקורסים העוסקים ביחסי ערבים-יהודים, אך התקיים יותר מפגש בין סטודנטים ערבים ליהודים בעבודה משותפת בקורסים מאשר בשאר המסגרות.

לאורך זמן ניכרת מגמה שלילית בתפיסות וביחסים בין יהודים לערבים הבולטת בקרב סטודנטים ערבים בשנה האחרונה ללימודים ובקרב סטודנטים יהודים לאחר סיום לימודיהם. אף על פי שסטודנטים ערבים הראו מוטיבציה רבה יותר ליצור קרבה חברתית מחוץ לגבולות האקדמיה מאשר יהודים, מוטיבציה זו, כמו גם תחושת השייכות שלהם למוסד, ירדה במהלך הלימודים ועלתה שוב אחרי סיום התואר. גם בקרב הסטודנטים היהודים נמצאה מגמה שלילית במוטיבציה ליצירת קרבה ותחושת שייכות, אך זו באה לידי ביטוי רק לאחר סיום התואר.

אחוז גבוה של סטודנטים ערבים דיווחו שחוו מידה מסוימת (בינונית ורבה) של אפליה בקמפוס מצד גורמים שונים, ובעיקר מצד סטודנטים יהודים. עם זאת נמצא פער בין חוויות האפליה ברמה האישית לבין תפיסות האפליה ברמה הקבוצתית. סטודנטים ערבים סבורים שיש רמות נמוכות יחסית של אפליה נגד הקבוצה שלהם, אך רמות גבוהות יחסית של אפליה לטובת יהודים. סטודנטים יהודים סבורים שאין נגדם אפליה רבה, ולעומת זאת הם סבורים שיש אפליה לטובת סטודנטים ערבים. מהממצאים האלה אפשר להסיק שחוויות האפליה של סטודנטים ערבים לא מתפתחות לתודעה קבוצתית של אי-צדק, והם מרמזים כנראה על אפליה פחות גלויה ויותר סמויה בקמפוס.

מגמת השינוי השלילית מתחילת הלימודים עד סופם נמצאת גם בחוויות אפליה ברמה האישית וגם ברמות הכעס. סטודנטים ערבים מדווחים על יותר אפליה ויותר כעס בשנתם האחרונה ללימודים. הרגש הדומיננטי ביותר בקרב כלל הסטודנטים הוא תקווה לדו-קיום, המצטייר כסמן של התקווה להרמוניה הבין-קבוצתית שסטודנטים שואפים להרגיש. סטודנטים יהודים דיווחו על רמות אמפתיה ופחד גבוהות יותר מאשר סטודנטים ערבים לאורך תקופת הלימודים. אף שלכאורה שני הרגשות סותרים זה את זה, תחושות הפחד אצל יהודים משקפות את התפיסות השוררות בחברה הכללית שלפיהן ערבים מהווים איום ביטחוני על המדינה, בעוד שתחושות האמפתיה מבטאות תגובה חיובית לקבוצה מוחלשת.

חלק שני:
קשרים בין חוויות הסטודנטים בקמפוס לעמדותיהם כלפי עצמם וכלפי האחר

כדי לאפיין את השפעת המרחב האקדמי על היחסים בין ערבים ליהודים בקמפוס, נבחנו הקשרים בין חוויות הסטודנטים למאפיינים שונים של הקמפוס לפי דיווחי הסטודנטים, והעמדות והתפיסות האישיות של הסטודנטים הערבים והיהודים אלה כלפי אלה. החוויות בקמפוס מתייחסות להשתתפות שלהם במפגשים משותפים כחלק מהתוכניות ומהפרויקטים שהוזכרו בפרק הראשון של הממצאים. מאפיינים של הקמפוס על פי דיווח הסטודנטים הם מדיניות המוסד האקדמי שבו הם לומדים והמידה שבה הוא מעודד שותפות, גיוון, סובלנות וחופש ביטוי. לבסוף נבדק הקשר בין סוג המוסד (אוניברסיטה או מכללה) ובין שיעור הסטודנטים הערבים במוסד (גבוה, בינוני או נמוך) לעמדותיהם ולתפיסותיהם של הסטודנטים היהודים והערבים. מוסדות שאחוז הסטודנטים הערבים בהם נמוך מ-20% (שיעורם באוכלוסייה הכללית) הוגדרו כבאלה בעלי שיעור נמוך של סטודנטים ערבים, מוסדות שבהם 21%-30% מהסטודנטים הם ערבים הוגדרו כבאלה בעלי שיעור בינוני של סטודנטים ערבים, ושאר המוסדות הוגדרו כמוסדות בעלי שיעור גבוה של סטודנטים ערבים (31%-60%).

פרק זה מחולק לארבעה תתי-פרקים לפי ארבעת מרכיבי דמות הבוגר והקשר שלהם לסוגי המפגש באקדמיה, למדיניות המוסד ולמאפייניו הכוללים את סוג המוסד (אוניברסיטה או מכללה) ושיעור הסטודנטים הערבים בו.

1. הקשר בין סוגי מפגש באקדמיה ומדדים מוסדיים לחברויות בין יהודים לערבים ולמוטיבציה לקרבה חברתית

במחקר נבדקו גורמים שונים שיכולים להשפיע על חברות ועל מוטיבציה לקרבה חברתית בין יהודים לערבים. גורמים אלה כללו סוגי מפגש שונים שמתקיימים כיום באקדמיה: שיתוף פעולה בפרויקטים/קבוצות סמינר, השתתפות בתוכניות דיאלוג, השתתפות בתוכניות מנהיגות משותפות והשתתפות בקורסים עוסקים ביחסי יהודים-ערבים. בבחינת הגורמים, ללא תלות בחברות מוקדמת בין ערבים ויהודים טרם כניסתם לאקדמיה, נמצא כי עבודה משותפת בקורסים, בהשוואה לסוגי המפגש האחרים, היא המנבא החזק ביותר ליצירת חברויות בקרב סטודנטים ערבים ויהודים כאחד. בקרב

יהודים נראה כי נמצא קשר חיובי בין השתתפות בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים לבין מספר החברים הערבים, אך בקרב ערבים לא נמצא כל קשר בין סוגי המפגש האחרים (השתתפות בקבוצות דיאלוג, בתוכניות מנהיגות ובקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים) לבין יצירת חברויות עם יהודים (תרשים 17).

תרשים 17.

הקשר בין מפגש באקדמיה לחברויות בין יהודים וערבים

"כמה חברים [יהודים/ערבים] קרובים יש לך כיום (באקדמיה ומחוצה לה)?"

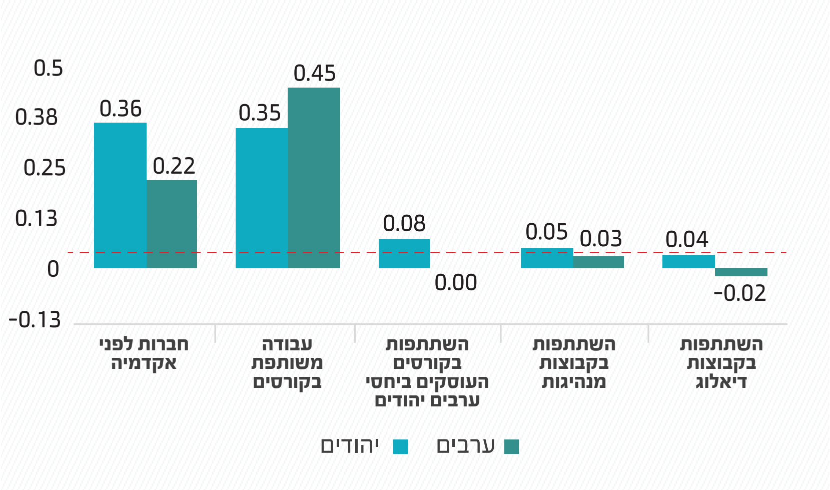

בדומה ליצירת חברויות חדשות, עבודה משותפת בקורסים נמצאה כמשתנה המשמעותי ביותר גם בהקשר של מוטיבציה גבוהה יותר לקרבה חברתית בקרב יהודים וערבים. לסטודנטים יהודים שהשתתפו בסוגי המפגש שיש בהם תכנים הקשורים ליחסי ערבים-יהודים הייתה יותר מוטיבציה לקרבה חברתית מאשר כאלה שלא השתתפו בסוגי מפגש כאלה, אך בקרב סטודנטים ערבים לא נראה שיש קשר בין השתתפות במפגשים כאלה למוטיבציה לקרבה (תרשים 18). ממצאים אלה מצביעים על כך שסוג המפגש האפקטיבי ביותר עבור סטודנטים ערבים ויהודים הוא עבודה משותפת בקורסים.

תרשים 18.

הקשר בין מפגש באקדמיה למוטיבציה לקרבה חברתית עם הקבוצה האחרת

"בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לעבוד עם [ערבים/יהודים]?"; "בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין ללמוד עם [ערבים/יהודים?]"

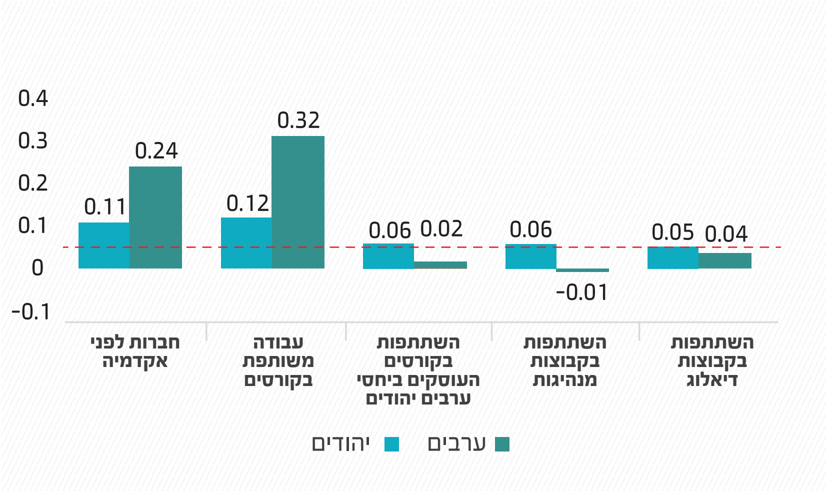

בנוסף לכך נמצא כי המוטיבציה לקרבה שונה בקרב הסטודנטים באוניברסיטאות לעומת אלה הלומדים במכללות. המוטיבציה הזאת נמוכה יותר בקרב סטודנטים יהודים שלומדים במכללות לעומת סטודנטים יהודים שלומדים באוניברסיטאות. לעומת זאת בקרב ערבים נמצאה מגמה הפוכה - המוטיבציה לקרבה גבוהה יותר בקרב סטודנטים שלומדים במכללות לעומת אלה שלומדים באוניברסיטאות (תרשים 19). לצד זאת לא נמצא קשר משמעותי בין שיעור הסטודנטים הערבים במוסד למוטיבציה לקרבה חברתית עם האחר אצל אף אחת מהקבוצות (תרשים 20). יצוין כי בכל אחד מהניתוחים מובא בחשבון הקשר עם המשתנה המוסדי השני (כלומר, הקשר בין סוג המוסד למוטיבציה לקרבה הוא ללא תלות באחוז הסטודנטים הערבים במוסד).

תרשים 19.

מוטיבציה לקרבה חברתית כתלות בסוג המוסד

"בהינתן הזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לעבוד עם [ערבים/יהודים]?"; "בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין ללמוד עם [ערבים/יהודים?]"; "בהינתן הזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לגור בקרבת [ערבים/יהודים]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה. על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

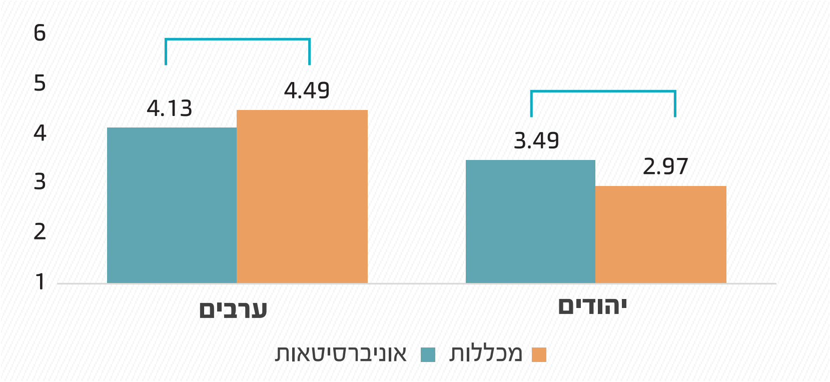

תרשים 20.

מוטיבציה לקרבה חברתית כתלות בשיעור הסטודנטים הערבים

"בהינתן הזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לעבוד עם [ערבים/יהודים]?"; "בהינתן ההזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין ללמוד עם [ערבים/יהודים?]"; "בהינתן הזדמנות, באיזו מידה היית מעוניין לגור בקרבת [ערבים/יהודים]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה. על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

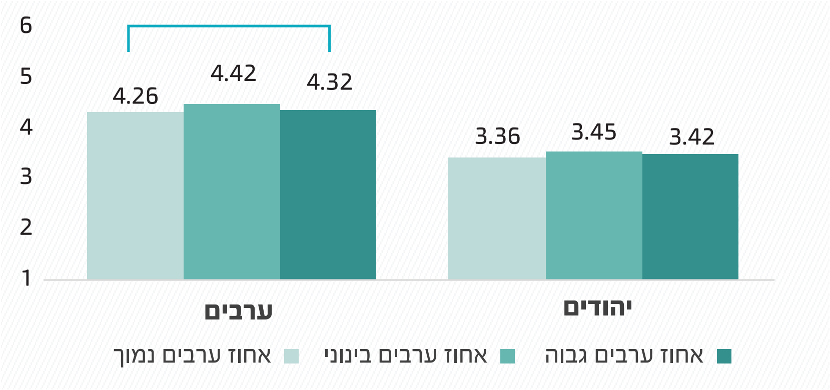

2. הקשר בין סוגי מפגש באקדמיה ומדדים מוסדיים לבין סובלנות ורגישות לאי-שוויון

בהיבט של מרכיב הסובלנות נבחנו הקשרים בין מידת ההשתתפות של יהודים וערבים במפגשים שונים במסגרת האקדמיה לתפיסה הסטריאוטיפית שלהם כלפי הקבוצה האחרת והרגישות שלהם לאי-שוויון. בדומה לממצאים בהקשר של מוטיבציה לקרבה חברתית, נמצא כי עבודה משותפת בקורסים ניבאה גם סטריאוטיפים חיוביים יותר הן בקרב ערבים והן בקרב יהודים. בקרב סטודנטים משתי הקבוצות, הסטריאוטיפים לגבי הקבוצה האחרת היו חיוביים יותר אצל אלה שדיווחו שעבדו במשותף במסגרת קורסים. כמו כן השתתפות של יהודים בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים ניבאה סטריאוטיפים חיוביים יותר כלפי ערבים.

תרשים 21.

הקשר בין מפגש באקדמיה לסטריאוטיפים

"מהן התכונות שמאפיינות לדעתך [ערבים/יהודים] בישראל? לא ידידותיים/ידידותיים | מוכשרים/לא מוכשרים | לא אלימים/אלימים | לא אמינים/אמינים?"

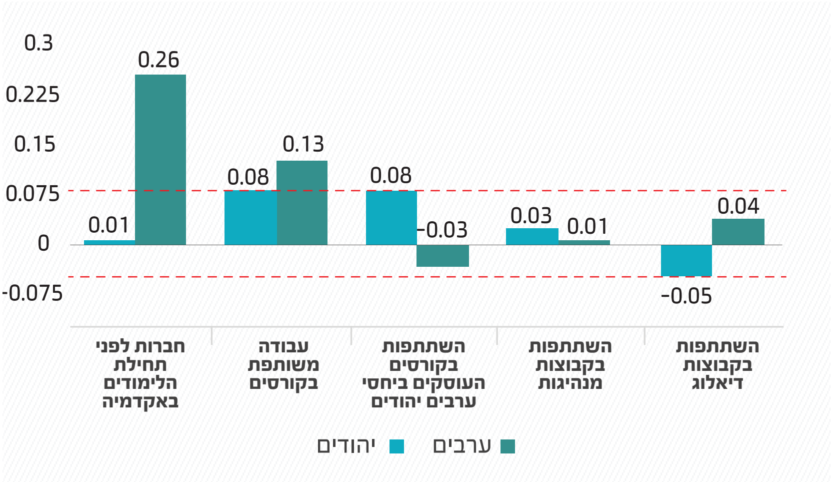

בעוד שלא נמצא קשר בין השתתפות בקבוצות מנהיגות להפחתת או הגברת סטריאוטיפים, סטודנטים ערבים שהשתתפו בקבוצות אלה חשבו שערבים מופלים

לרעה במוסד יותר מסטודנטים שלא השתתפו. בנוסף, סטודנטים יהודים שהשתתפו בקבוצות מנהיגות חשבו שיהודים מקבלים יותר יחס מועדף במוסד (תרשים 22). ממצא זה מהווה בסיס משמעותי לפעולה לצמצום אי-שוויון. עם זאת, בקרב יהודים לא נמצא קשר בין אף אחת מהפעילויות המשותפות לתפיסה של יותר אפליה כלפי ערבים (תרשים 23); כלומר, מבין סוגי המפגש הבין-קבוצתיים לא זוהה כזה שיכול באופן מובהק להגביר את ההכרה של סטודנטים יהודים באפליה כלפי ערבים. השתתפות של ערבים בקבוצות דיאלוג נמצאה קשורה לתפיסה של פחות אפליה כלפיהם (תרשים 22), בהתאם לתיאוריות הגורסות שמפגשים בין-קבוצתיים שמתמקדים יותר במשותף לשתי הקבוצות ופחות בסוגיית אי-השוויון עלולים להפחית רגישות לאפליה קיימת.

תרשים 22.

הקשר בין מפגש באקדמיה לתפיסת אפליה של קבוצת השייכות

"באיזו מידה לדעתך סטודנטים [יהודים/ערבים] מופלים לטובה (מקבלים יותר ממה שמגיע להם) או לרעה (מקבלים פחות ממה שמגיע להם) ב[שם המוסד]?"

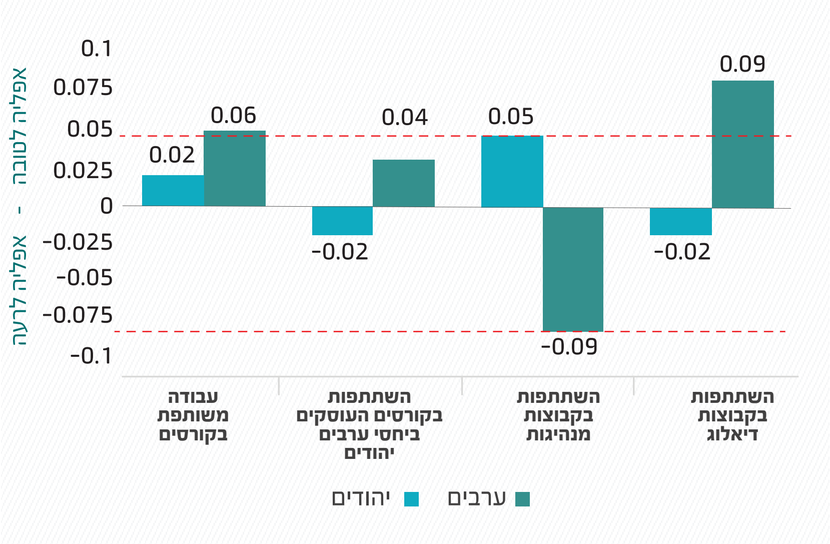

תרשים 23.

הקשר בין מפגש באקדמיה לתפיסת אפליה של הקבוצה האחרת

"באיזו מידה לדעתך סטודנטים [יהודים/ערבים] מופלים לטובה (מקבלים יותר ממה שמגיע להם) או לרעה (מקבלים פחות ממה שמגיע להם) ב[שם המוסד]?"

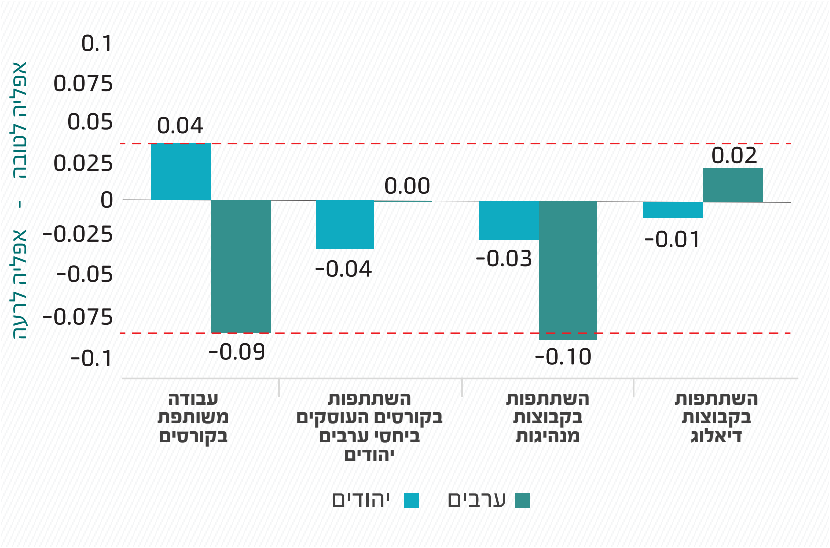

בהשוואה בין מוסדות בעלי ייצוג נמוך, בינוני וגבוה של סטודנטים ערבים, נמצא כי סטודנטים ערבים ויהודים דיווחו על רמות גבוהות יותר של תקווה לדו-קיום ונמוכות יותר של כעס כלפי האחר במוסדות בעלי ייצוג בינוני וגבוה של סטודנטים ערבים בהשוואה לאלה בעלי ייצוג נמוך (תרשים 24). עם זאת, סטודנטים יהודים דיווחו על רמות נמוכות יותר של פחד במוסדות בעלי ייצוג בינוני וגבוה של סטודנטים ערבים בהשוואה לאלה בעלי ייצוג נמוך, בעוד שסטודנטים ערבים דיווחו על רמות נמוכות יותר של פחד דווקא במוסדות בעלי ייצוג ערבים בינוני. בחינה של רמות האמפתיה לחברי קבוצת החוץ הראתה שרגש זה אינו מושפע מייצוג הסטודנטים הערבים במוסדות, הן בקרב יהודים והן בקרב ערבים, אך בהשוואה בין הקבוצות, סטודנטים יהודים דיווחו על רמות אמפתיה גבוהות יותר מאשר סטודנטים ערבים.

תרשים 24.

רגשות כלפי האחר בקרב סטודנטים כתלות באחוז הערבים במוסד

"באיזו מידה אתה מרגיש כל אחד מהרגשות הבאים כלפי [יהודים/ערבים] בישראל?",
1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

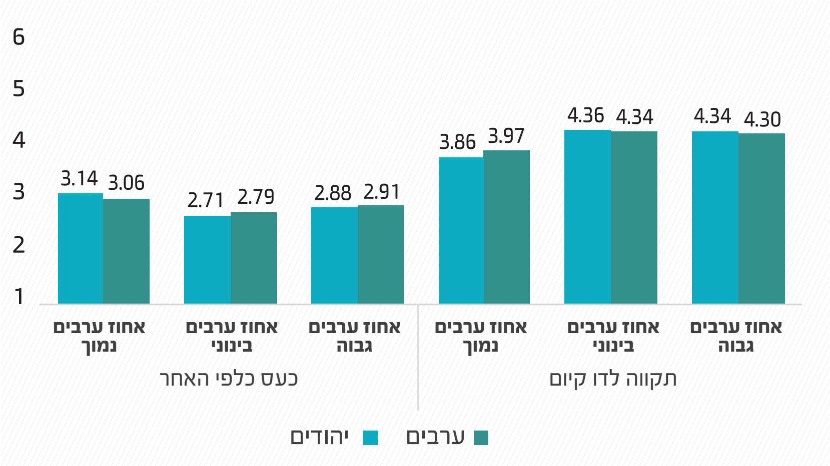

3. הקשר בין מדיניות המוסד האקדמי לתחושת השייכות של סטודנטים למוסד

סטודנטים יהודים וערבים החשים שייכות למוסד האקדמי חולקים זהות-על משותפת עם חברי הקבוצה האחרת, והזהות הזאת עשויה להפחית קונפליקטים ומתחים בין הקבוצות ולתרום להשתלבות מיטבית של קבוצות מיעוט בחברה. כמו כן מצד קבוצת הרוב, במקרה זה סטודנטים יהודים, תחושת שייכות לאותה זהות-על עוזרת לחבריה לתפוס סטודנטים אחרים במוסד - בין אם יהודים ובין אם ערבים - באופן חיובי יותר כחלק מקבוצת הפנים ובכך גם מעודדת עמדות סובלניות יותר. לכן המחקר ביקש לבדוק באיזו מידה המדיניות שהמוסד מקדם - לתפיסתם של הסטודנטים - קשור לתחושת השייכות שלהם למוסד.

המשיבים התבקשו להביע את מידת ההסכמה שלהם (סולם הדירוג: 1= כלל לא; 6 = במידה רבה) עם המשפט: ב[שם המוסד האקדמי]:

- מעודדים סטודנטים לגלות סובלנות כלפי האחר והשונה

- מאפשרים לסטודנטים להציג דעות שונות בנושאים מעוררי מחלוקת

- משקיעים משאבים בתוכניות למאבק בגזענות בקמפוס

- משקיעים משאבים בתוכניות חברתיות או בתוכניות מנהיגות משותפות בין ערבים ויהודים

- מאפשרים קיום מחאה או פעילות פוליטית בקמפוס

- מגבילים פעילות פוליטית פרו-פלסטינית בקמפוס

בנוסף לכך נשאלו הסטודנטים לגבי המידה שבה השפה הערבית נוכחת בקמפוס מבחינת דיבור, שילוט וכדומה.

בדיקת הקשר בין משתני המדיניות לתחושת השייכות של הסטודנטים היהודים והערבים מעלה כי תפיסה של המוסד כמעודד סובלנות ושיח ביקורתי מנבאת תחושת שייכות רבה יותר למוסד בקרב סטודנטים ערבים ויהודים כאחד. כמו כן סטודנטים יהודים שסברו כי המוסד משקיע משאבים במאבק בגזענות, חשו שייכות רבה יותר למוסד, וכך גם סטודנטים ערבים שסברו כי המוסד משקיע משאבים בתוכניות משותפות. בנוסף לכך, לסטודנטים ערבים שחשו כי השפה הערבית נוכחת בקמפוס הייתה תחושת שייכות רבה יותר למוסד באופן משמעותי, והדבר לא השפיע לרעה על תחושת השייכות של סטודנטים יהודים (תרשים 25). מכאן שמוסדות אקדמיים הבוחרים להגביר את נוכחות השפה הערבית בקמפוס יכולים לתרום לתחושת השייכות של סטודנטים ערבים, וכך באופן עקיף גם להשתלבותם החברתית, ללא פגיעה בתחושת השייכות של הסטודנטים היהודים למוסד.

תרשים 25.

הקשר בין אלמנטים שונים של המדיניות הממסדית לתחושת השייכות של סטודנטים למוסד

"עד כמה אתה מרגיש שייכות ל[שם המוסד האקדמי]?"

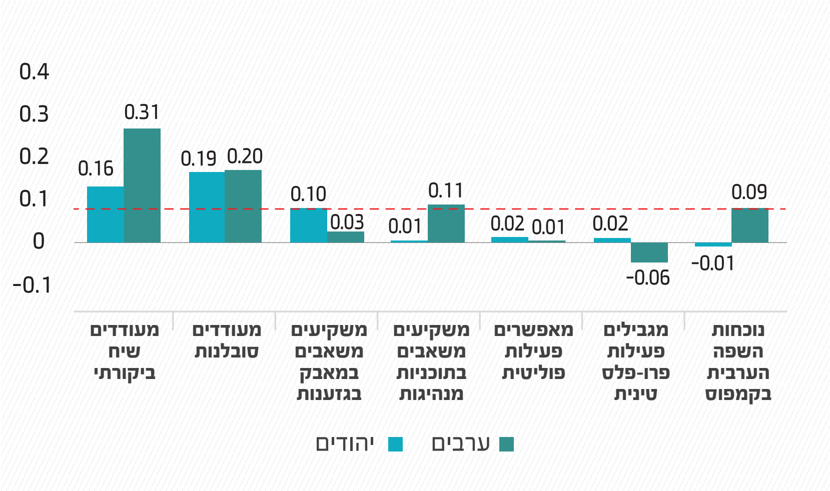

תחושת השייכות של סטודנטים ערבים ויהודים למוסד האקדמי משתנה בהתאם לסוג המוסד ולשיעור הסטודנטים הערבים בו. בעוד שתחושת השייכות של סטודנטים יהודים היא חזקה יותר באוניברסיטאות, סטודנטים ערבים מרגישים שייכים יותר במכללות (תרשים 26). בנוסף לכך, בעוד שיש קשר חיובי בין אחוז הסטודנטים הערבים במוסד לתחושת השייכות שלהם, בקרב הסטודנטים היהודים הקשר הוא הפוך. תחושת השייכות למוסד בקרב סטודנטים ערבים היא חזקה יותר כששיעור הסטודנטים הערבים נמוך לעומת שיעור בינוני, ואילו בקרב סטודנטים יהודים תחושת השייכות חלשה יותר כאשר שיעור הסטודנטים הערבים גבוה לעומת בינוני. כפועל יוצא אפשר לראות כי תחושת השייכות המקסימלית בקרב כלל הסטודנטים מתקבלת כאשר שיעור הסטודנטים הערבים הוא בינוני ונע בין 20% ל-30% מאוכלוסיית הסטודנטים במוסד (תרשים 27). ייתכן שהסיבה לכך טמונה בעובדה ששיעור זה קרוב יותר להרכב האוכלוסייה בחברה בישראל ומרבית האנשים רגילים אליו במרחב האזרחי, וכל עלייה או ירידה בשיעור הזה מתנגשת עם הציפיות של הסטודנטים היהודים והערבים ובכך פוגעת בתחושת השייכות שלהם.

תרשים 26.

תחושת השייכות של סטודנטים למוסד האקדמי כתלות בסוג המוסד

"עד כמה אתה מרגיש שייכות ל[שם המוסד האקדמי]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

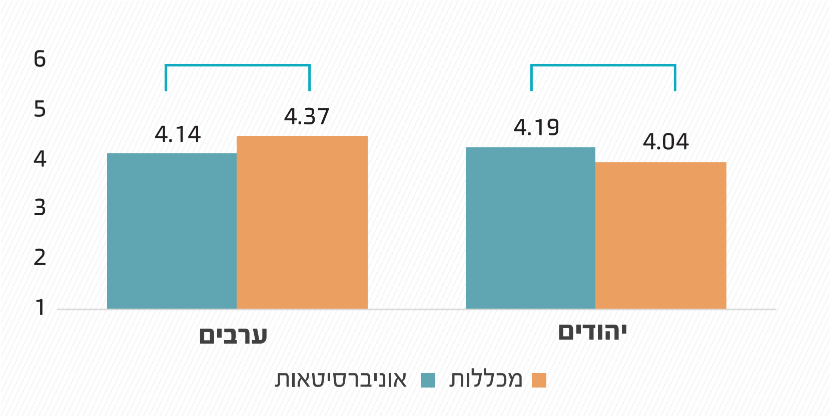

תרשים 27.

תחושת השייכות של סטודנטים למוסד האקדמי כתלות באחוז הערבים בו

"עד כמה אתה מרגיש שייכות ל[שם המוסד האקדמי]?" 1= כלל לא; 6 = במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

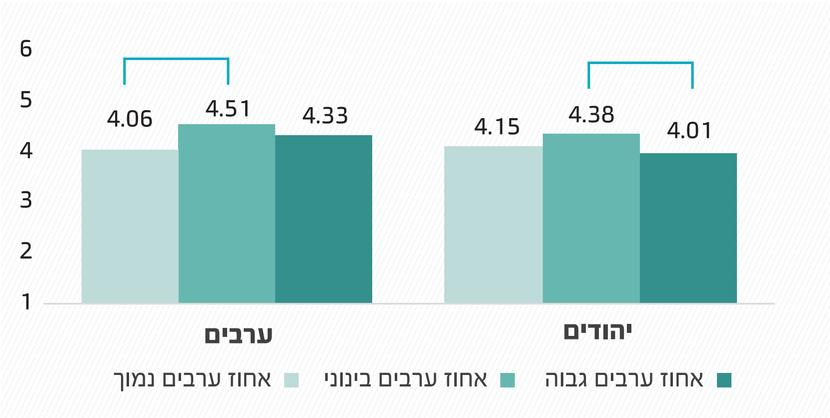

4. הקשר בין מדיניות המוסד האקדמי לחוויות אפליה

חוויות אפליה של סטודנטים, בין אם מקורן ביחס של סגל המוסד ובין אם מקורן ביחס של סטודנטים אחרים, עשויות לנבוע במידה רבה ממדיניות שהקמפוס מקדם בנושאים כמו סובלנות, גזענות, שיח ביקורתי ופעילות פוליטית. ואכן סטודנטים ערבים ויהודים דיווחו על פחות חוויות אפליה במוסדות שנתפסו על ידם כמעודדים סובלנות ושיח ביקורתי. לעומת משתנים אלה, לא נמצא קשר בין תפיסה של השקעה במאבק בגזענות ובתוכניות מנהיגות לחוויות אפליה של סטודנטים יהודים או ערבים (תרשים 28).

כמו כן סטודנטים ערבים דיווחו על אפליה רבה יותר במוסדות שהגבילו פעילות פרו-פלסטינית בקמפוס. כלומר, כאשר המוסד מאפשר פעילות פרו-פלסטינית, סטודנטים ערבים חשים פחות אפליה על בסיס קבוצת הלאום שלהם. ייתכן שהדבר נובע מכך שהתרת פעילות פרו-פלסטינית מאותתת לסטודנטים ערבים שהמוסד מכבד חלקים בזהותם כחברי קבוצת מיעוט ובכך מאפשר להם להביע את קולם הייחודי בקונטקסט שיש בו רוב יהודי. עם זאת, סטודנטים ערבים דיווחו על חוויות אפליה רבות יותר במוסדות שמאפשרים קיום פעילויות פוליטיות באופן כללי. ייתכן שממצא זה נובע מכך שחלק מהפעילות הפוליטית שמתקיימת בקמפוסים נתפס כמאיים על אוכלוסיית הסטודנטים הערבים.

מגמה זו הייתה הפוכה בקרב סטודנטים יהודים, שדיווחו על פחות חוויות אפליה במוסדות שנתפסו על ידם כמאפשרים קיום מחאה או פעילות פוליטית בקמפוס ומגבילים פעילות פרו-פלסטינית. המגמות ההפוכות בין ערבים ליהודים ביחס לפעילות הפוליטית, הכוללת גם פעילות פרו-פלסטינית, מעידות על משחק סכום אפס בין הקבוצות, כך שהתבטאות של קבוצה אחת נתפסת כפגיעה בקבוצה האחרת.

אתגר משמעותי נוסף נמצא בקשר שבין נוכחות השפה הערבית בקמפוס לחוויות אפליה של סטודנטים. בעוד שסטודנטים ערבים דיווחו על פחות חוויות אפליה במוסדות שבהם השפה הערבית הייתה יותר נוכחת, הסתמנה מגמה הפוכה בקרב סטודנטים יהודים שדיווחו על חוויות אפליה רבות יותר נגדם כשהשפה הערבית הייתה נוכחת יותר ברחבי הקמפוס. ממצא זה אינו מפתיע בהתחשב בכך שעבור יהודים, שאינם רגילים להיות חשופים לשפה הערבית בחיי היום-יום, הנכחת השפה הערבית נתפסת כמפלה ומאיימת. על אף ממצא זה יש לזכור כי נוכחות השפה הערבית ברחבי הקמפוס נמצאה כגורם משמעותי בהגברת תחושת השייכות של סטודנטים ערבים

ובהפחתת חוויות האפליה שלהם, ולכן מוסדות אקדמיים המעוניינים לקדם תחושות אלה צריכים להתייחס למורכבות הקיימת ביחס לסטודנטים היהודים.

תרשים 28.

הקשר בין אלמנטים שונים של המדיניות הממסדית לחוויות אפליה של סטודנטים במוסד האקדמי

"באיזו מידה אתה מרגיש אפליה בקמפוס מהסגל המנהלי/מרצים וסגל ההוראה/נהלים מפלים/סטודנטים אחרים?" (ממוצע)

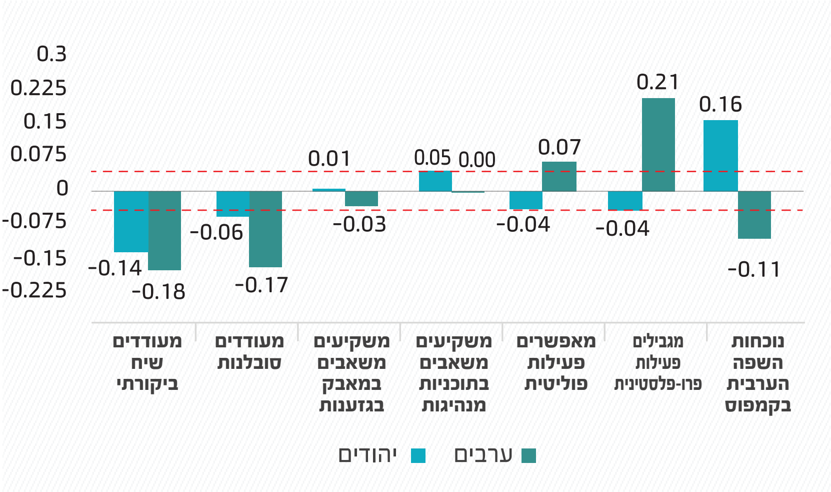

מעניין לציין כי סטודנטים ערבים דיווחו על חוויות אפליה רבות יותר באוניברסיטאות מאשר במכללות, ואילו בקרב סטודנטים יהודים נראתה מגמה הפוכה (תרשים 29). בנוסף לכך נמצא כי במוסדות בעלי ייצוג נמוך יותר של סטודנטים ערבים, סטודנטים ערבים דיווחו על חוויות אפליה רבות יותר לעומת מוסדות בעלי ייצוג גבוה יותר של סטודנטים ערבים, שבהם סטודנטים יהודים הם שדיווחו על יותר חוויות אפליה (תרשים 30).

תרשים 29.

חוויות אפליה כתלות בסוג המוסד האקדמי

"באיזו מידה אתה מרגיש אפליה בקמפוס מהסגל המנהלי/מרצים וסגל ההוראה/נהלים מפלים/סטודנטים אחרים?", 1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

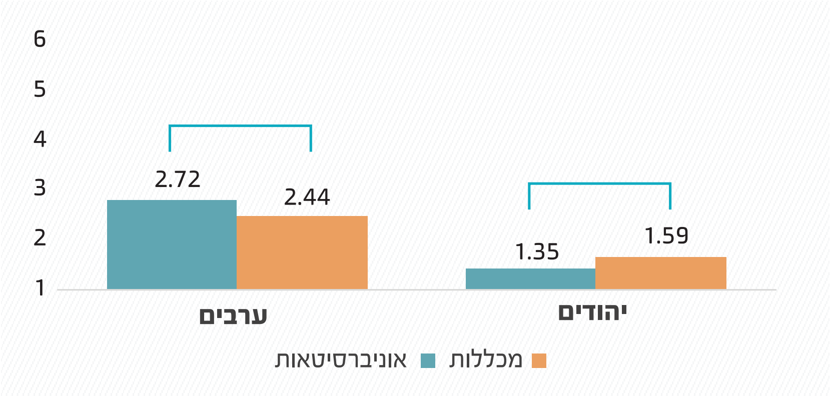

תרשים 30.

חוויות אפליה במוסד האקדמי כתלות באחוז הערבים בו:

"באיזו מידה אתה מרגיש אפליה בקמפוס מהסגל המנהלי/מרצים וסגל ההוראה/נהלים מפלים/סטודנטים אחרים?" 1= כלל לא; 6= במידה רבה, על בסיס משיבים בכל שלבי הלימודים.

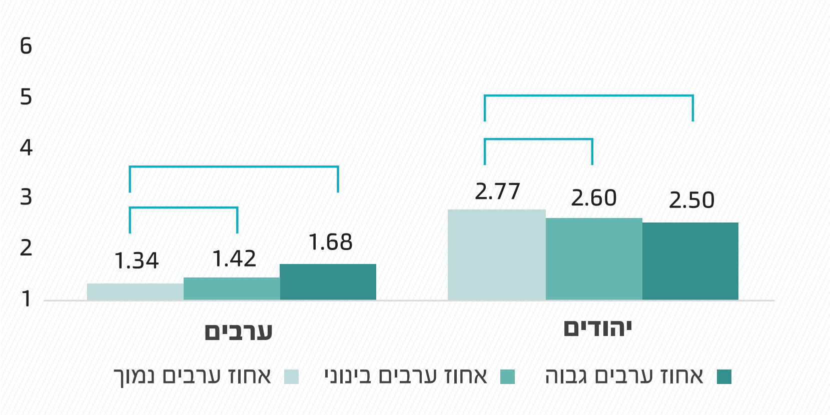

סיכום הממצאים לגבי הקשרים בין חוויות הסטודנטים בקמפוס לעמדותיהם כלפי עצמם וכלפי האחר

בחלק זה של הדוח נבדקו הקשרים בין מאפייני המוסדות האקדמיים שעשויים להשפיע על טיב היחסים בין יהודים לערבים, כולל אלמנטים של מדיניות המוסד וחוויות שהפגישו את הסטודנטים עם בני הקבוצה האחרת, לבין התפיסות והעמדות של סטודנטים אלה כלפי אלה המאפיינות את היחסים בין הקבוצות.

מבין סוגי המפגש המתקיימים כיום באקדמיה נמצא כי עבודה משותפת בקורסים היא המנבא החזק ביותר ליצירת חברויות באקדמיה ולהגברת מוטיבציה לקרבה חברתית, כמו גם לסטריאוטיפים חיוביים יותר בקרב יהודים וערבים כאחד. בקרב יהודים שהשתתפו בקורסים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים נמצאו סטריאוטיפים חיוביים יותר כלפי ערבים, אך באופן מפתיע, אצל יהודים שהשתתפו בקבוצות דיאלוג נמצאו סטריאוטיפים חיוביים פחות. כמו כן נמצא קשר בין השתתפות בקבוצות מנהיגות בקרב סטודנטים יהודים וערבים לתפיסת האפליה כלפי הקבוצה שלהם וכלפי הקבוצה האחרת - יהודים שהשתתפו בקבוצות אלה סבורים שקיימת פחות אפליה כלפי יהודים, וערבים שהשתתפו בהן סבורים שקיימת יותר אפליה כלפי ערבים.

נבדק כיצד אלמנטים שונים בגישת המוסד האקדמי, כפי שהם נתפסים על ידי הסטודנטים, קשורים לתחושת השייכות של סטודנטים למוסד ולאופן שבו הם תפסו וחוו אפליה בהם. הממצאים מראים שמוסדות הנתפסים כמעודדים שיח ביקורתי וסובלנות מייצרים תחושת שייכות חזקה יותר למוסד ופחות חוויות אפליה בקרב סטודנטים ערבים ויהודים כאחד. כמו כן סטודנטים יהודים שסברו שהמוסד משקיע משאבים במאבק בגזענות חשו שייכות רבה יותר למוסד, בדומה לסטודנטים ערבים שסברו שהמוסד משקיע משאבים בתוכניות משותפות. סטודנטים ערבים חשו יותר שייכות ופחות אפליה גם כאשר זיהו שהשפה הערבית נוכחת יותר בקמפוס, ויותר אפליה במוסדות שבהם פעילות פרו-פלסטינית בקמפוס הייתה מוגבלת. לצד זאת יהודים חוו תחושת אפליה רבה יותר במוסדות שבהם השפה הערבית נוכחת ואשר מתירים פעילות פרו-פלסטינית. ממצאים אלה מעידים על משחק סכום אפס - כלומר כשקבוצה אחת "מרוויחה" השנייה בהכרח "מפסידה".

גם סוג המוסד (אוניברסיטאות לעומת מכללות) ושיעור הסטודנטים הערבים בו משפיעים על תפיסות ורגשות הסטודנטים משתי הקבוצות, וברוב המקרים

בצורה הפוכה. כך, למשל, נמצאה מוטיבציה נמוכה יותר לקרבה חברתית לקבוצה האחרת בקרב סטודנטים יהודים הלומדים במכללות (בהשוואה לאלה הלומדים באוניברסיטאות), אך גבוהה יותר בקרב סטודנטים ערבים הלומדים במכללות (בהשוואה לאלה הלומדים באוניברסיטאות). סטודנטים ערבים חשו תחושת שייכות חזקה יותר במכללות ובמוסדות שבהם שיעור הסטודנטים הערבים גבוה יותר, לעומת סטודנטים יהודים שמרגישים תחושת שייכות חזקה יותר באוניברסיטאות ובמוסדות שבהם שיעור הסטודנטים הערבים הוא בינוני לעומת נמוך. חוויות האפליה שסטודנטים ערבים דיווחו עליהן גם הן היו רבות יותר באוניברסיטאות ובמוסדות בעלי ייצוג נמוך יותר של סטודנטים ערבים. לבסוף, סטודנטים ערבים ויהודים דיווחו על רמות גבוהות יותר של תקווה ונמוכות יותר של כעס במוסדות בעלי ייצוג ערבים בינוני וגבוה בהשוואה למוסדות בעלי ייצוג נמוך.

מסקנות

בשנים האחרונות גורמים שונים שמים להם למטרה ליצור סביבה סובלנית ומכילה עבור סטודנטים יהודים וערבים בקמפוסים בישראל, בתקווה שזו תשפיע לטובה על טיב היחסים ביניהם בתקופת הלימודים ולאחריה. לאור הממצאים העולים מהמחקר על בסיס דגימה רחבה של סטודנטים ובוגרי תואר ראשון מרחבי הארץ, אפשר להצביע על כמה תובנות עיקריות בנוגע לאופי היחסים בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים ולאופן שבו מאפייני המוסדות האקדמיים והפעילויות בהם משפיעים עליו. מטרת המסקנות האלה היא לסייע למקבלי החלטות להתוות מדיניות שתיצור סביבה משותפת ושוויונית יותר לסטודנטים יהודים וערבים בקמפוסים ותתגבר על האתגרים הקיימים כרגע באקדמיה בישראל.

במרחב האקדמי קיים פוטנציאל לקידום זהות משותפת וקרבה בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים

מהממצאים עולה כי במסגרת הלימודים המשותפים נוצרת הזדמנות למפגש משמעותי בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים. כך, למשל, נמצא כי יהודים וערבים כאחד מרגישים שייכים במידה דומה למוסדות האקדמיים שבהם הם לומדים, ועבור רבים מהם השייכות למוסד האקדמי משמשת כזהות-על משותפת שיכולה לסייע בהפחתת קונפליקטים ומתחים בין הקבוצות. כמו כן, החברויות החדשות שנרקמות בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים במהלך הלימודים מוכיחות שלמרות מיעוט המפגשים בין הקבוצות לפני הלימודים האקדמיים, האקדמיה יכולה לשמש נקודת מפנה חיובית ביחסים. לתחושת השייכות המשותפת למוסד ולקשרים החברתיים יש תפקיד חשוב בשיפור היחסים הבין-קבוצתיים, ומכאן שהם עשויים לשפר את העמדות והתפיסות גם כלפי יהודים וערבים שהסטודנטים והבוגרים אינם מכירים באופן אישי. לכן חשוב לשמר ולחזק את המגמות אלה. לצד זאת הממצאים חושפים כמה אתגרים שיש להתמודד איתם בדרך למימוש הפוטנציאל הקיים במרחב המשותף.

השהות המשותפת באקדמיה כשלעצמה אינה מובילה לשינוי חברתי חיובי

לצד אינדיקציות של זהות משותפת ומספר קשרי חברות שנוצרים במהלך התואר, נראה כי המרחב הלימודי המשותף עדיין אינו ממש את הפוטנציאל לקידום היחסים בין יהודים לערבים באקדמיה. כך, לדוגמה, אף שגם סטודנטים יהודים וגם סטודנטים ערבים מרגישים בתחילת לימודיהם תחושת שייכות חזקה למוסד, עם סיום הלימודים תחושת השייכות

של הסטודנטים הערבים חלשה באופן מובהק משהייתה בשנה הראשונה. בנוסף לכך לא זוהו ממצאים המצביעים על כך שהחיים במרחב אקדמי משותף מובילים לשיפור משמעותי בעמדות ובתפיסות הסובלניות של הסטודנטים. כמו כן אפשר לראות כי עם השנים באקדמיה, סטודנטים ערבים מדווחים על חוויות אפליה רבות יותר. כלומר, במהלך שנותיהם באוניברסיטה הם צוברים חוויות שליליות בסביבת הלימודים. בעוד שמידת הכעס של סטודנטים ערבים כלפי יהודים נמוכה בתחילת הלימודים, בשנתם האחרונה הם מביעים את רמות הכעס הבין-קבוצתי הגבוהות ביותר. דפוס זה תואם את העלייה בחוויות האפליה במוסד שעליהן מדווחים סטודנטים ערבים. **ממצאים אלה מעלים את הצורך בהתערבות של מקבלי החלטות במוסדות האקדמיים כדי לחזק את תחושת השייכות למוסד לאורך כל שנות הלימוד, למנף את הפוטנציאל לשיפור היחסים ולמגר את חוויות האפליה בקמפוסים.**

עבודה משותפת בקורסים היא סוג המפגש האפקטיבי ביותר לשיפור היחסים בין הקבוצות

פעילות עשירה ומגוונת השואפת לעודד היכרות עם האחר ולשפר את היחסים בין הקבוצות נתפסת כחשובה על ידי מוסדות וארגונים רבים, אך מממצאי המחקר עולה שהאפקטיביות של חלק מהפעילויות האלה היא מועטה יחסית. המחקר מצא כי עבודה משותפת בקורסים ובסמינרים היא הגורם המרכזי לביסוס סטריאוטיפים חיוביים ולקידום חברות וקרבה בין יהודים לערבים בתוך האקדמיה ומחוצה לה. אף שנמצא כי קורסים המאפשרים או מעודדים עבודה משותפת הם אפקטיביים ביותר, הממצאים מראים שרק 15% מהסטודנטים היהודים ו-37% מהסטודנטים הערבים לוקחים חלק בעבודה משותפת בקורסים ובסמינרים עם בני הקבוצה האחרת לעיתים קרובות. לעומת זאת סוגי המפגש האחרים, שהתכנים שלהם עוסקים ישירות ביחסי ערבים-יהודים, מתקשרים למוטיבציה מוגברת לקרבה חברתית רק בקרב סטודנטים יהודים, אך נראה שאין להם השפעה של ממש על סטודנטים ערבים. הסבר אפשרי הוא שפעילויות שהשיח המתקיים בהן מניח על השולחן יחסי כוחות לא-שוויוניים, אינן מגבירות את הרצון של חברי הקבוצה המוחלשת להיות בקרבת הקבוצה החזקה. שיתופי פעולה בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים במסגרת קורסים וסמינרים טומנים בחובם את הפוטנציאל הגדול ביותר להגברת המוטיבציה לקרבה חברתית מעבר ללימודים האקדמיים. **על הנהלת המוסדות לפעול לשיתוף פעולה מסוג זה, לבחון כיצד אפשר לעודד עבודה משותפת של סטודנטים יהודים**

וערבים בקורסים, לאתר את הקשיים והאתגרים הכרוכים בכך ולגבש דרכי התמודדות אפקטיביות.

מדיניות המוסד בנושאי סובלנות ושיח ביקורתי עשויה להשפיע לטובה על טיב היחסים

בנוסף לתפקיד של מפגשים בין חברי קבוצות שונות בעיצוב היחסים הבין-קבוצתיים, מצא המחקר שהסביבה האקדמית הנוצרת בקמפוס עשויה להשפיע על עיצוב היחסים בין יהודים לערבים באקדמיה ומחוצה לה על ידי מסגור הלימודים המשותפים וריבוי הדעות כדבר חיובי. כך, למשל, כשמדיניות המוסד נתפסת כמעודדת סובלנות ושיח ביקורתי, כלל הסטודנטים - יהודים וערבים - חשים שייכות רבה יותר למוסד ומדווחים על פחות חוויות אפליה. מדובר בממצא משמעותי המצביע על כך שמסרים ממסדיים של עידוד סובלנות לצד שיח ביקורתי יכולים להשפיע לטובה על חיזוק הזהות המוסדית המשותפת של סטודנטים יהודים וערבים ולהפחית את תחושות האפליה שלהם, מבלי שהדבר יבוא על חשבון הקבוצה האחרת. **נקודה זו מוכיחה כי התפאורה והטון הנקבעים על ידי הנהלת המוסד האקדמי משפרים את חוויית הלמידה המשותפת ומעודדים קבלה והכלה של קבוצות שונות הרבה יותר ממפגש ישיר.**

התפיסה של משחק סכום אפס מעכבת קידום יחסים מיטיבים בין הקבוצות

כפי שאפשר לראות, מוסד המאופיין בסובלנות ובשיח ביקורתי מעודד גישות חיוביות יותר בקרב יהודים וערבים כאחד, אך יש מאפיינים מוסדיים המעודדים גישות הפוכות לגמרי בקרב חברי שתי הקבוצות. מממצאי המחקר עולה למשל כי ככל שבמוסדות יש אחוז גבוה יותר של סטודנטים ערבים ונוכחות רבה יותר של השפה הערבית בדיבור ובשילוט ברחבי הקמפוס, כך תחושת השייכות של הסטודנטים הערבים חזקה יותר, והם מדווחים על פחות חוויות אפליה. בנוסף לכך סטודנטים ערבים מדווחים על פחות חוויות אפליה במוסדות המאפשרים פעילות פרו-פלסטינית. עם זאת, סטודנטים יהודים מדווחים על יותר חוויות אפליה במוסדות שבהם השפה הערבית מורגשת יותר במרחב ושמתירים פעילות פרו-פלסטינית בקמפוס, כמו גם תחושות אפליה רבות יותר ופחות תחושת שייכות במוסדות שבהם יש אחוז גבוה יותר של סטודנטים ערבים. ממצאים אלה מעידים על תפיסת משחק סכום אפס שעל פיה כשקבוצה אחת "מרוויחה" השנייה בהכרח "מפסידה". אפשר לאתגר

את התפיסה הזאת באמצעות התערבויות שישקפו לסטודנטים שתחושות וחוויות חיוביות במוסד האקדמי אינן משאב מוגבל, ושמדיניות שמיטיבה עם סטודנטים ערבים במוסד אינה פוגעת בזכויותיהם הבסיסיות של סטודנטים יהודים אלא מעשירה את מרקם הסטודנטים ויכולה להעשיר את חוויית הלימודים. **כדי לשנות את התפיסה שעל פיה מדיניות שמיטיבה עם קבוצה מסוימת באה על חשבון קבוצות אחרות, על הנהלת המוסדות להציג מגוון והטרוגניות כערך בלתי נפרד מזהות המוסד ומטרה משותפת שתעודד מחקר, הוראה וחוויית לימודים טובים יותר לכולם.**

פעולות המחזקות קשרים אישיים אינן מצמצמות בהכרח אי-שוויון

המרחב המשותף בין יהודים לערבים באקדמיה טומן בחובו פוטנציאל לקידום יחסים מיטיבים בין חברי הקבוצות, אך בפועל אינו מוביל לכך באופן משמעותי. העובדה כי הרגש הדומיננטי ביותר בקרב סטודנטים יהודים וערבים הוא התקווה לדו-קיום, לצד רמות נמוכות יחסית של כעס ואפליה, מרמזת שבין הסטודנטים שוררים יחסים הרמוניים, המאפשרים לימודים זה לצד זה ויצירת חברויות, גם אם במידה מוגבלת. עם זאת מהמחקר עולה שסוגיות של אי-שוויון נדחקות הצידה הן בקרב קבוצת הרוב היהודית והן בקרב קבוצת המיעוט הערבית, באופן שמשמר את יחסי הכוחות המתקיימים בין הקבוצות גם מחוץ לאקדמיה. במקביל לדיווחים על מעט שיח פוגעני וגזעני, בולט תפקידה של גזענות סמויה שאינה מדוברת. למרות ממצאים המצביעים על כך שסטודנטים ערבים לא תופסים קיום של אפליה גלויה נגדם בקמפוס, הם כן מאמינים שסטודנטים יהודים מופלים לטובה ומדווחים על אפליה שהם עצמם חווים, בעיקר מצד סטודנטים אחרים ופחות מסגל האוניברסיטה. לצד זאת, סטודנטים יהודים אינם תופסים את עצמם כבעלי פריווילגיות, ואף נוטים להאמין כי קיימת העדפת יתר של הסטודנטים הערבים. **על בסיס התייחסות המחקר לפעילויות השונות הקיימות בשדה האקדמי, נראה כי קבוצות מנהיגות הן ערוץ פעילות אפשרי להגברת המודעות לאפליה כלפי ערבים לעומת יהודים.**

המסקנה האופטימית ביותר שעולה מהמחקר היא שיש ביכולתם של המוסדות לצמצם את אי-השוויון בין יהודים לערבים ולשפר את היחסים ביניהם. עידוד עבודה משותפת של סטודנטים יהודים וערבים בקורסים והעלאת הרגישות והמודעות של סטודנטים משתי הקבוצות לאי-השוויון המבני וליחסי הכוחות הקיימים, לצד פעולה מוסדית קבועה ושיטתית להצגת המגוון כערך וליצירת מרחב בטוח לשיח ודיאלוג סובלני במסגרת האקדמית עשויים להוביל לשינוי משמעותי. בגלל מעמדם וחשיבותם של בוגרי האקדמיה, ההשלכות

החיוביות של קידום היחסים הבין-קבוצתיים בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים במסגרות האקדמיות ישפיעו לטובה על היחסים גם מעבר לאקדמיה, ויש ביכולתם לבנות את הבסיס למערכת יחסים שוויונית, סובלנית ומכבדת בין האזרחים היהודים והערבים בישראל. האחריות להניע מהלכים כאלה מוטלת על כתפי הנהלת האוניברסיטאות. אם יעשו כן, יצטרפו גם המוסדות האקדמיים לבוני היסודות לחברה שוויונית ומשותפת לכל אזרחי ישראל, יהודים וערבים כאחד.

מיצוי פוטנציאל המפגש היהודי ערבי באקדמיה - המלצות מדיניות

בעקבות ממצאי המחקר, להלן המלצותינו למוסדות האקדמיים:

1. השקעה במסרים המקדמים קירבה בין קבוצות

מהמחקר עולה כי הלימודים המשותפים טומנים בחובם הזדמנות למפגש משמעותי בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים. כך, למשל, נמצא כי אלה וגם אלה מרגישים שייכים במידה דומה למוסדות האקדמיים שבהם הם לומדים, ועבור רבים מהם השייכות למוסד האקדמי משמשת כזהות-על משותפת שיכולה לסייע בהפחתת קונפליקטים ומתחים בין הקבוצות. כמו כן, החברויות החדשות שנרקמות בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים במהלך הלימודים מוכיחות שלמרות מיעוט המפגשים בין הקבוצות לפני הלימודים האקדמיים, האקדמיה יכולה לשמש נקודת מפנה חיובית ביחסים.

על כן נמליץ על:

- עידוד אקטיבי מצד הנהלת המוסד לקרבה בין הקבוצות באמצעות פעולות הסברה. על הנהלת המוסדות האקדמיים לפעול בשלל הכלים העומדים לרשותה על מנת להבהיר שגיוון ושילוב בין הקבוצות הם ראויים ורצויים בקמפוס.
- העברת מסרים חיוביים ביחס לזהות משותפת של שייכות למוסד האקדמי ליהודים וערבים, ביחד. תחושת השייכות למוסד האקדמי יכולה לשמש כבסיס מקרב בין הקבוצות, ועל כן יש לעודד את התחושה הזו כתחושה קולקטיבית.

2. השקעה בלמידה משותפת בקבוצות קטנות

לפי המחקר, עבודה משותפת בקורסים היא המנבא החזק ביותר ליצירת חברויות באקדמיה ולהעלאת המוטיבציה לקרבה חברתית, כמו גם ליצירת סטריאוטיפים חיוביים יותר, בקרב יהודים וערבים כאחד. שיתופי פעולה בין סטודנטים יהודים לסטודנטים ערבים במסגרת קורסים וסמינרים מהווים כר פורה להגברת המוטיבציה לקרבה חברתית מעבר ללימודים האקדמיים.

לאור זאת, נמליץ על:

- פיתוח ארגז כלים מוסדי לעבודה בקבוצות קטנות המשלבות יהודים וערבים ביחד. כחלק מכך, יש לפתח משימות אקדמיות לצוותי לימוד ומחקר משותפים בכל תחומי הלימוד ולסטודנטים בתארים השונים.
- יצירת הזדמנויות מרובות במגוון תארים, קורסים ומשימות ללמידה משותפת בקבוצות קטנות ליהודים וערבים.

- הכשרת מרצים לעבודה בקבוצות מעורבות לפי מודל זה בשלב הקליטה למוסד ובמקביל לערוך הכשרות לכלל המרצים והמרצות במוסד.

3. הרחבת גבולות השיח ועידוד חופש ביטוי ושיח ביקורתי

המחקר מצביע על כך שהסביבה האקדמית בקמפוס עשויה להשפיע על עיצוב היחסים בין יהודים לערבים באקדמיה ומחוצה לה, על ידי מסגור הלימודים המשותפים וריבוי הדעות כדבר חיובי. כאשר מדיניות המוסד נתפסת כמעודדת סובלנות ושיח ביקורתי, כלל הסטודנטים - יהודים וערבים - חשים שייכות רבה יותר למוסד וחווים פחות אפליה כלפי קבוצתם. ממצא זה מבהיר שמסרים ממסדיים של עידוד סובלנות, לצד שיח ביקורתי, יכולים להשפיע לטובה על חיזוק הזהות המוסדית המשותפת של סטודנטים יהודים וערבים ולהפחית את תחושות האפליה שלהם, מבלי שהדבר יבוא על חשבון הקבוצה האחרת.

על כן נמליץ על:

- עידוד פרואקטיבי של חופש הביטוי והשיח הביקורתי - על ראשי המוסד, ראשי המחלקות המרצים ובכירי הסגל המנהלי לעודד את חופש הביטוי בקמפוס באופן מפורש, כך שיהיה ברור שמחאה וביקורת הן מותרות ורצויות. למשל, באמצעות הצהרה על כך שזכות ההפגנה והביטוי שמורות לכל סטודנט/ית במוסד האקדמי.
- עיגון עקרונות של חופש ביטוי ושיח ביקורתי בתקנון המוסד האקדמי - על מנת לעודד ביטוי עצמי מצד סטודנטים בחברות השונות.
- הגדרת כללי שיח בין סטודנטים בזמן מתיחות על רקע לאומי על ידי צוות בכיר משותף.
- פרסום והפצת מסרים מכילים ומכלילים במצבי מתח לאומי בערבית ובעברית המבוססים על לגיטימציה הדדית.

4. הגברת תחושת השייכות של כלל הסטודנטים לקמפוס, וחיזוק התפיסה ששייכות משותפת היא אפשרית ורצויה

הממצאים מלמדים שתחושת השייכות של הסטודנטים לקמפוסים ככלל היא גבוהה ויכולה להוות בסיס לחוויית השתייכות משותפת. אך העובדה שתחושת השייכות של סטודנטים ערבים נפגעת במהלך הלימודים מציבה אתגר בפני המוסדות. ככל שבמוסד אקדמי שיעור הסטודנטים הערבים גבוה יותר וישנה נוכחות בולטת יותר של השפה הערבית בדיבור ובשילוט ברחבי הקמפוס, כך תחושת השייכות של הסטודנטים הערבים חזקה יותר, והם חווים פחות אפליה כלפיהם. בנוסף, סטודנטים ערבים מדווחים כי הם חווים פחות אפליה

במוסדות המאפשרים פעילות פרו-פלסטינית. עם זאת, באותו מרחב אקדמי שבו השפה הערבית מורגשת יותר ושיש בו לגיטימציה רבה יותר לפעילות פרו-פלסטינית - סטודנטים יהודים מדווחים על תחושת אפליה חזקה יותר. בנוסף עולה כי סטודנטים יהודים חווים פחות תחושת שייכות במוסדות שבהם יש שיעור גבוה יותר של סטודנטים ערבים. ממצאים אלה מעידים על תפיסת משחק סכום אפס שעל פיה כשקבוצה אחת "מרוויחה" - השנייה בהכרח "מפסידה". ממצא מעניין נוסף מראה שסוגיות של אי-שוויון נדחקות הצידה, הן בקרב קבוצת הרוב היהודית והן בקרב קבוצת המיעוט הערבית, באופן שמשמר את יחסי הכוחות המתקיימים בין הקבוצות גם מחוץ לאקדמיה.

על כן נמליץ על:

- שינוי התפיסה שעל פיה מדיניות שמיטיבה עם קבוצה מסוימת באה על חשבון קבוצות אחרות. על מנת לייצר שינוי כזה, על הנהלת המוסדות להציג מגוון והטרוגניות כערך בלתי נפרד מזהות המוסד וכמטרה משותפת שתעודד מחקר, הוראה וחוויית לימודים טובים יותר לכולם.
- עיצוב התערבויות שישקפו לסטודנטים שתחושות וחוויות חיוביות במוסד האקדמי אינן משאב מוגבל, ושמדיניות שמיטיבה עם סטודנטים ערבים במוסד אינה פוגעת בזכויותיהם הבסיסיות של סטודנטים יהודים אלא מעשירה את מרקם הסטודנטים ובכך מציעה חוויית לימודים עשירה יותר.
- קיום קבוצות מנהיגות משותפות כערוץ פעילות להגברת המודעות לאפליה כלפי ערבים לעומת יהודים.
- על מנת להתמודד עם הירידה בתחושת השייכות של הסטודנטים הערבים יש:

1. להגדיל את נוכחות השפה הערבית בקמפוס לצד השפה העברית בשילוט בכל מרחבי הקמפוס ובעיקר באזורים ציבוריים שסטודנטים נוהגים לשהות בהם.
2. לדאוג לנוכחות של ייצוגים של התרבות הערבית בקמפוס כגון בהדפסים, בכרזות, בציורי קיר, בפסלים וכדומה. זאת, לצד ייצוג של תרבות יהודית-עברית ולא במקומה.
3. להגדיל את הייצוג של ערבים וערביות בקרב הסגל המנהלי והאקדמי.
4. להעמיק את היכרות הסגל המנהלי והאקדמי עם החברה הערבית ולשפר את ידיעת השפה הערבית בקרב הסגל.

ביבליוגרפיה:

- אריאלי, ד., פרידמן, ו. (2015). בין קונפליקט ודיאלוג: על תהליכי התערבות במפגש בין ערבים ויהודים באקדמיה. סוגיות חברתיות בישראל, 19 , 9-36.
- בלאנדר, ד. (2018). שסעים ישנים וחדשים בחברה הישראלית - מבט מסקרי דעת קהל. פרלמנט, 81. אוחזר מתוך https://www.idi.org.il/parliaments/22242/22263.
- גולן, ד. (2018). תקווה בשולי הקמפוס. תל אביב, רסלינג.
- סמוחה, ס. (1994). שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל. בתוך א. רם (עורך), החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים (עמ' 172-202). תל אביב: ברירות הוצאה לאור.
- Allport, G. W. (1954). The nature of prejudice. Cambridge, Mass.: Addison-Wesly.
- Cabrera, A. F., & Nora, A. (1994). College students' perceptions of prejudice and discrimination and their feelings of alienation: A construct validation approach. The Review of Education/Pedagogy/Cultural Studies, -387 ,(4-3)16 409.
- Dovidio, J. F., Kawakami, K., & Gaertner, S. L. (2002). Implicit and explicit prejudice and interracial interaction. Journal of personality and social psychology, 62 ,(1)82.
- Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. The handbook of social psychology, 411-357 ,(4)2.
- Gilliard, M. D. (1996). Racial climate and institutional support factors affecting success in predominantly White Institutions: An examination of African American and White student experiences. Unpublished doctoral dissertation, University of Michigan.
- Hurtado, S., Carter, D. F., & Spuler, A. (1996). Latino student transition to college: Assessing difficulties and factors in successful college adjustment. Research in higher education, 157-135 ,(2)37.
- Knowles, E. D., Lowery, B. S., Chow, R. M., & Unzueta, M. M. (2014). Deny, distance, or dismantle? How white Americans manage a privileged identity. Perspectives on Psychological Science, 609-594 ,(6)9.
- Levin, S., Sinclair, S., Sidanius, J., & Van Laar, C. (2009). Ethnic and university identities across the college years: A common in-group identity perspective. Journal of Social Issues, 306-287 ,(2)65.

- Loo, C. M., & Rolison, G. (1986). Alienation of ethnic minority students at a predominantly White university. The journal of higher education, 77-58 ,(1)57.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2000). Does intergroup contact reduce prejudice? Recent meta-analytic findings. Reducing prejudice and discrimination, 114,93.
- Saguy, T., Tausch, N., Dovidio, J. F., & Pratto, F. (2009). The irony of harmony: Intergroup contact can produce false expectations for equality. Psychological Science, 121-114 ,(1)20.
- Shnabel, N., & Nadler, A. (2008). A needs-based model of reconciliation: satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrator as a key to promoting reconciliation. Journal of personality and social psychology, ,(1)94 116.
- Sidanius, J., Cotterill, S., Sheehy-Skeffington, J., Kteily, N., & Carvacho, H. (2016). Social dominance theory: Explorations in the psychology of oppression. In C. G. Sibley & F. K. Barlow (Eds.), The Cambridge handbook of the psychology of prejudice (p. 187-149). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), The social psychology of inter-group relations (pp. 47-33). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Wright, S. C., & Lubensky, M. (2009). The struggle for social equality: Collective action vs. prejudice reduction. In S. Demoulin, J. P. Leyens, & J.F. Dovidio (Eds.), Intergroup misunderstandings: Impact of divergent social realities (pp. -291 310). New York: Psychology Press.

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES

مبادرات إبراهيم

مبادرات إبراهيم هي جمعية يهوديّة - عربيّة للتغيير الاجتماعي ولتطوير الدمج والمساواة بين العرب واليهود في إسرائيل، من أجل مجتمعٍ مزدهر، وآمنٍ وعادل.

أقيمت الجمعية في العام 1989 على يد الأمريكي ألن ب. سليفكا والبروفيسور يوجين وينر، رحمهما الله.

ركّزت الجمعية في العقد الأول من نشاطها على توزيع منحٍ من أجل تنفيذ نشاطاتٍ في مجال التّعايش والتّربية للحياة المشتركة بين اليهود والعرب. بعد أحداث أكتوبر 2000، تطوّر الفهم في الجمعية بأنّه يتطلّبُ وجود نشاطٍ منهجيٍّ لتغيير السياسات بكلِّ ما يتعلق بعلاقات اليهود والعرب في إسرائيل والعلاقات بين الأقليّة العربيّة والدولة.

في ضوء ذلك، تبنّت الجمعية استراتيجيةً ترشدها حتى يومنا هذا: تطوير نماذج مبتكرة وتطبيقها كمبادراتٍ واسعة النطاق كأدوات للعلاقات العامة أمام متّخذي القرارات في الوزارات الحكومية، والحكم المحلي، والمؤسسات الجماهيرية، والأكاديميا، والمنظمات الاجتماعية والجمهور الواسع.

تعملُ الجمعية لتحقيقِ الوعد الذي نصّ عليه في وثيقة الاستقلال بالـ «المساواة في الحقوق الاجتماعية والسياسية الكاملة لجميع مواطنيها، دون تفرقةٍ على أساس الدين، أو العرق، أو الجنس» وترسيخ «المواطنة الكاملة والمتكافئة» لليهود والعرب، في الدولة، لتكون البيت القوميّ للشعب اليهوديّ وبيت مواطنيها العرب، وذلك إلى جانب دولة فِلَسطينية تعيش بسلامٍ إلى جانب دولة إسرائيل.

المديران العامان الشريكان للجمعية هما أمنون بئيري سوليتسيانو والدكتور ثابت أبو راس.

קרן אדמונד דה רוטשילד

صندوق إدموند دي روتشيلد

ينشـط صنـدوق إدمونـد دي روتشـيلد (إسـرائيل) فـي خلـق مجتمـعٍ إسـرائيليٍ عـادل، متلاحمٍ ومتشـارك، ويحـرّك عملياتٍ عميقـة للتغييـر المجتمعـيّ لأجـل تشـجيع التميّـز، التنـوّع، والقيـادة بواسـطة التعليـم العالـي.

كمُكمّـلِ درب ميـراث العطـاء الخيـريّ لأكثـر مـن 140 سـنة، يحقّـق الصندوق التزام عائلة روتشيلد طويل الأمد للروح الطلائعية الخاصة بدولـة إسـرائيل ويسـتثمر فـي وكلاء التغييـر وتشـجيع الطلائعييـن الجـدد.

ينشـطُ الصنـدوق فـي إطـار الشـبكة الدوليـة لصناديـق إدمونـد دي روتشـيلد فـي أنحـاء العالـم، ويبـادر لعشـرات المشـاريع الحداثـية فـي أنحـاء البـلاد بهـدف تقليـص الفجـوات فـي المجتمـع وتنميـة القيـادة الشـابة.

نشـاطات الصنـدوق لاسـتنفاذ التعليـم العالـي لـدى العديـد مـن المجتمعـات بقـدر الإمـكان، لأجـل تشـجيع البحـث العلمـي الحديـث، لتعزيز التطوير والدمج الاجتماعي، للاستثمار في نماذج اقتصادية - اجتماعيـة رائدة ولتنميـة قيادة شـابّة ملتزمـة، تؤثّر على حياةِ عشـرات آلاف الأشـخاص وتُبلـور شـكلَ وواجهـة جيـل المسـتقبل لطلائعـي إسـرائيل ومبادريهـا

مـن منطلـق الإيمـان بقـوة الفـرد علـى التغييـر، ومـن التـزامٍ وشـعورٍ بالمسؤولية للروح الطلائعية لدولـة إسـرائيل، وضـعَ صنـدوق إدمونـد دي روتشـيلد نصـب عينيـه تشـجيع، تمكيـن، وتواصـلَ وتعزيـز، وتنميـةَ المجموعـات المختلفـة التـي تركّـب المجتمـع الإسـرائيلي.

وضعَ صندوق إدموند دي روتشيلد نصب عينيه رؤيةً لمجتمع إسرائيلي مشتركٍ ومبلوّر، مكوّنٍ من فسيفساء من الهويات المختلفة التي تثري الواحدة الأخرى، وتعمل من مبدأ الاحترام والمسؤولية والتضامن المشترك تجاه الآخر. شرط أساسي لتحقيق هذه الرؤية هو تقليص الفجوات وإعطاء فرصة متساوية لكل إنسان للنجاح وفق طريقته، وضمن ثقافته، ومعتقداته واحتياجاته.

يرى الصندوق بالتعليم العالي نقطةَ انطلاق ضرورية لتكافؤ الفرص وتقليص الفجوات الاجتماعية، ولهذا تستثمر موارد عديدة من خلال إتاحة التعليم العالي للمجتمعات المهمّشة وتنمية التميّز عند هذه المجتمعات، إلى جانب تعزيز المعلومات وتطوير البحث في هذه المجالات.

يركّز الصندوق جهوده على تنمية الشباب، وخاصةً من الضواحي الاجتماعية والجغرافية، من أجل مساعدتهم على تطوير التصوّرات الاجتماعية والاندماج في مواقع النفوذ في المجتمع الإسرائيلي.

حصل عشرات الآلاف من الشباب والأطفال، اليهود والعرب، المتدينين والعلمانيين، المواطنين والقادمين الجدد، على تعليم عالٍ وتفوّقوا وقادوا مساراتٍ هامّة للتغيير الاجتماعي من خلال مجموعةٍ واسعة من البرامج التي يدعمها الصندوق.

مشروع «الأكاديمية كحيّزٍ مشترك»

مشروع «الأكاديمية كحيّز مشترك» التابع لمبادرات إبراهيم مبنيٌّ على أساس الفرضية بأنّه يمكن تحويل مقاعد الدراسة في الأكاديمية إلى ملتقى يحّسن المواطنة المشتركة. نرى أمام أعيننا الأكاديمية الإسرائيلية كمؤسسةٍ قياديّة ومؤثرة، ذات وظيفةٍ مركزيّة في استيعاب الطلاب العرب، مع منح المرافقة على مدار فترة التعليم، وتنفيذ سياسات شاملةٍ وتنمية العلاقات بين الطلاب اليهود والعرب، وتنمية الهوية والثقافة، المشتركة والخاصة للطلاب.

ضمن نشاط «مبادرات إبراهيم» في الأكاديمية، نعملُ في عدّة مساراتٍ، منها:

تطوير سياسات: تصميم الأكاديمية الإسرائيلية كحيّز مشترَك

تطوير أوراق موقف، المشاركة في نقاشات ونشاطٍ إعلامي - جماهيري بهدف تطوير سياسات تربويّة - جماهيرية تدعم رؤيا الأكاديمية كحيّز مُتساوٍ، شامل، ومشترَكٍ للعرب واليهود.

تأهيل طواقم في "الكفاءة الثقافية"

برنامجُ تأهيل لأعضاء هيئات التدريس والموظّفين يهدف إلى تحسين التواصل بين أفراد الطاقم والطلاب العرب، على أساس تقديم خدمة ملاءَمة، متساوية، ومُحترمة، تساهم في شعور الطلاب بالانتماء إلى المؤسسة التي يدرسون فيها وترفع احتمالات انخراطهم ونجاحهم الأكاديمي.

التعبير عن الحضارة العربية في الحرم الجامعي

تعمل "مبادَرات إبراهيم" على منح حيّز للّغة والحضارة العربيّتَين في المؤسسات الأكاديمية التي يدرُسُ، يُدرِّس، ويعمل فيها مواطنون عرب. بهدف تقويّة شعورهم بالانتماء.

الاستطلاعات

تُجري "مبادَرات إبراهيم" استطلاعات بين الطلاب العرب من أجل معرفة مشاعرهم، حاجاتهم، وتوقعاتهم. تُحَلَّل المعلومات المستقاة من الاستطلاعات وتُنقَل إلى أصحاب الشأن المختلفين، الذين يشملون مؤسسة التعليم العالي، المؤسسات الدراسية، اتحاد الطلاب، صانعي القرار على المستوى السياسي، الباحثين، وغيرهم.

إتاحة المعلومات بين الطلّاب العرب

بهدف تسهيل استيعاب الطلاب العرب وتقليص نسبة التسرّب، تُطور مبادَرات إبراهيم موادّ إعلامية للطلاب العرب تشمل معلوماتٍ باللغة العربيّة حول مبنى المؤسسات، الخدمات المقدَّمة للطلاب، حقوق التلاميذ، صناديق المنَح، وما شابه.

تطوير المعرفة، الحوار، والنقاش المهني والأكاديمي حول موضوع الأكاديمية كحيّز مشترَك

إقامة مؤتمرات ونقاشات للتركيز على فحوى الأكاديمية كحيّز عام مشترك. تُناقَش فيها عمليات، ميول، وحاجات ذات صلة بالتغييرات في الحيّز الأكاديمي في إسرائيل بهدف تصميمه كحيّزٍ يهوديٍ - عربي.

الفهرس

كلمة افتتاحية	74
مُلَخَص	78
مقدمة وأهداف البحث	84
طريقة جمع المعطيات وخصائص العيِّنة	90
نتائج البحث	96
القسم الأول:	
مواقف الطلاب تجاه أنفسهم و»الآخر»	95
1. الاستعداد للتقارب الاجتماعي: لقاء وتقارب في الأكاديمية وخارجها	95
2. الهويّة الاجتماعية: انتماء للمؤسسة الأكاديمية	104
3. الحساسية لعدم المساواة: تصوّر التمييز والعنصرية في الحرم الجامعي	107
4. التسامح: الأفكار النمطية والمشاعر السلبية تجاه الآخر	114
مُلَخَص النتائج بالنسبة لمواقف وتصوُّر الطلاب بالنسبة لأنفسهم وللآخر	119
القسم الثاني:	
العلاقات بين تجارب الطلاب في الحرم الجامعيّ ومواقفهم تجاه أنفسهم وتجاه الآخر	122
1.العلاقة بين أنواع اللقاءات في الأكاديمية والصداقات بين اليهود والعرب والدافعية للتقارب الاجتماعي	122
2. العلاقة بين اللقاءات في الأكاديمية والمقاييس المؤسساتية وبين التسامح والحساسية لعدم المساواة	127
3. العلاقة بين المؤسسة الأكاديمية وشعور الطلاب بالانتماء للمؤسسة	132
4. العلاقة بين سياسة المؤسسة الأكاديمية وتجارب التمييز	136
مُلَخَص النتائج بالنسبة للعلاقات بين تجارب الطلاب في الحرم الجامعي ومواقفهم تجاه أنفسهم وتجاه الآخر	141
استنتاجات	144
توصياتٌ سياسات	150
المصادر	66
مُلخص باللغة الانجليزية Abstract in English	159

مُقدِّمة - مبادرات إبراهيم

يعكسُ تقرير البحث المتواجد بين أيديكم صورة الوضع بين الطلاب العرب واليهود في الحرم الجامعي في إسرائيل، ويفحص أيّ نشاطاتٍ من السياسات - إذا تمّ اتخاذها على يد المؤسسات الأكاديمية - سوف تشجع الاقتراب الاجتماعي بين المجموعات.

لقد تضاعف عددُ الطلاب العرب خلال العقد الأخير في المؤسسات الأكاديمية، ضمن خطتين خماسيتين لمجلس التعليم العالي ولجنة التخطيط والموازنة، واللذين حسنّا جداً، من ناحية عددية، استيعاب الطلاب والطالبات العرب في جهاز التربية العالي. ولكن، لم يكن هنالك تخطيطٌ وتفكيرٌ استراتيجي كافيان للعلاقاتِ بين العرب واليهود في الحرم الجامعي وللقدرة الكامنة في هذه العلاقات.

المؤسسات الأكاديمية هي الساحة المركزيّة للقاء اليهودي-العربي. أكثر من 300 ألف طالبة وطالب بدأوا تعليمهم خلال العام الدراسي 2020-21. وفي كلِّ عامٍ تنهي نسبةٌ كبيرة من الشباب والشابات تعليمهم في الأكاديمية الإسرائيلية ويتوجهون إلى عالم العمل أو البحث. يقود خريجو التعليم الأكاديمي الاقتصاد، والقطاع العام ومؤسسات التربية، ويصممون النّظام الجماهيريّ الإسرائيلي. لذلك، يوجد لهذا اللقاء تأثيرٌ عميق على الحياة اليومية لليهود والعرب في البلاد.

البحث المعروض في التقرير هو واسع النطاق: حيث شارك 5000 طالبٍ وطالبة من 12 مؤسسة أكاديمية مختلفة في الاستطلاع، في نقاطٍ مختلفة في حياتهم الأكاديمية، وتمّ سؤالهم حول إدراكهم للعلاقة بين الطلاب اليهود والعرب وسياسات الحرم الجامعي الذي يتعلمون به. أعلمتنا أجوبتهم كثيراً عن صورة الوضع الحالية، ولكن ليس أقلّ من ذلك - حول ما الذي يمكن عمله في المستقبل من أجل تشجيعِ التقارب، والارتباط والاحترام المتبادل بين المجموعات.

تمّ تنفيذ البحث على يد «مركز أكورد - علم نفس اجتماعي للتغيير المجتمعي» برئاسة البروفسور عيران هلبيرن. بوّدنا تقديم الشكر لطاقم البحث على العمل المشترك والمثري: لسوار عاصلة، وإلى

لي ايلدار، والدكتور يوسي حسون والبروفسور عيران هلبرين

شكرٌ خاص إلى شركاءنا في التخطيط وتنفيذ هذا البحث، صندوق ادموند دي روتشيلد، الذي يدعم مشروع الأكاديمية التابع لمبادرات إبراهيم، ويستثمرُ العديد في دمج الطلاب العرب في الأكاديمية الإسرائيلية.

كما ونشكر السيدة ياعيل معيان، مديرةُ قسم التربية والإرشاد في مبادرات إبراهيم، على الاستثمار في البحث، وتحرير التقرير وتنظيم المؤتمر.

أمنون بئيري سوليتسانو   **الدكتور ثابت أبو راس**

مديران عامان مشاركان، مبادرات إبراهيم

مُقدِّمة - صندوق ادموند دي روتشيلد

بدأ الحيّز الأكاديميّ في العقد الأخير بالتغيّر وبدمج المزيد والمزيد من المجتمعاتِ المتنوّعة والجديدة في داخله. ولم يعد الحرم الأكاديميّ كما عهدناه، بعد أن خلقت التغيرات تحدياتٍ جديدة.

المجتمعُ المركزيّ الذي حظي بحصةٍ كبيرةٍ في الأكاديمية هو المجتمع العربي. في الواقع، تحوّلت الأكاديمية إلى الحيّز العام المشترك الأول الذي يلتقي فيه اليهود والعرب بعد سنواتٍ عاش ودرس فيها معظمهم بفصلٍ تام.

من خلال عمل صندوق ادموند دي روتشليد خلال سنوات عديدة على تقليص الفجوات في المجتمع الإسرائيلي، انضممنا إلى " مبادرات إبراهيم" بهدف فحص اللقاءات التي تقام بين اليهود والعرب في الحيّز الأكاديمي عن طريق بحثٍ واسع النّطاق.

شارك في البحث ما يقارب 5000 طالب وطالبة من 12 مؤسسة أكاديمية، والذين قدّموا صورة مثيرة حول المواقف، والتصورات والتجارب تجاه المجموعة الأخرى. هل تؤدي اللقاءات المتكررة في الأكاديمية إلى تحسين مواقف المجموعات وتصوّراتها تجاه بعضها البعض؟

ما هي أنواع اللقاءات الأكثرُ نجاعةً في تكوين صداقاتٍ ودافعيّة للتقارب الاجتماعي؟ هل يوجد هناك اختلافات بين العرب واليهود في الرغبة للتقارب الاجتماعي؟ في الشعور بالانتماء، وبتجارب التمييز والتسامح تجاه الآخر؟ وما هي الخطوات المطلوبة من الأكاديمية لجعل اللقاء إيجابياً ومفيداً؟

يمكنك إيجاد أجوبة لكلّ هذه الأسئلة في البحث الذي أجراه معهد أكورد.

يشيرُ البحثُ إلى الفرص التي يمكن تحقيقها، وزيادة استخلاص القدرات بواسطتها للعلاقاتِ بين المجموعات المختلفة، بما في ذلك الاستثمارُ بالأعمال التي تعزِّز التقارب بين المجموعات، والمهام

المشتركة في المساقات الأكاديمية، وتوسيع هوامش الحوار وتعزيز حرية التعبير، والنقاش البنّاء، وزيادة الشعور بالانتماء.

كلُّنا أملٌ بأن يشكّل البحثُ ونتائجه أداة عملٍ فعّالة لرؤساء المؤسسات وغيرهم من صانعي القرار في طريقهم لتأسيس مجتمعٍ أكثر عدلاً وذو تضامنٍ اجتماعي أعلى، من خلال استغلال الفرصٍ وقدرات اللقاء الواسع بين فئات المجتمع المختلفة في الحيّز الأكاديمي.

إيلي بوخ

مدير العطاء والتبرعات

صندوق ادموند دي روتشيلد

مُلخّص البحث

يعيشُ الكثير من اليهود والعرب في مناطق منفصلة، وغالباً ما تكون الأكاديمية الحيّز العام المشترك الأول الذي يلتقون فيه. يسعى هذا البحث لفحص كيفية اللقاء بين اليهود والعرب في الأكاديمية، ولفهم وظيفة الحيّز الأكاديمي المشترك بصقل مواقف وتصوّرات المواطنين اليهود والعرب تجاه بعضهم البعض، إذا كانت هناك شراكة بين الطلاب في الساحة الأكاديمية من المجموعتين. وكيف تؤثر سياسة المؤسسة واللقاء بين المجموعات على الرغبة في التقارب الاجتماعيّ بين الطلاب اليهود والعرب، وعلى شعورهم بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية، وحول تجارب وتصّورات التمييز وعلى التسامح تجاه الآخر. والأهم من ذلك، يفحصُ البحث تأثير هذه الأمور والتجارب على مواقف ونوايا هؤلاء الطلاب فيما يتعلق بمسألة الحياة المشتركة في فترة ما بعد الأكاديمية.

فحصَ هذا البحث واسع النطاق والأول من نوعه درجة اتفاق المشتركين مع عددٍ من المؤشرات التي تضمنت أنواع اللقاء في الأكاديمية (على سبيل المثال المشاركة في مجموعات قيادية)، والتصوّرات والمواقف حول مجموعتهم (على سبيل المثال تصوّر التمييز عند العرب تجاه المجموعة التي ينتمون إليها)، والتصورات والمواقف والمشاعر تجاه المجموعة الأخرى (على سبيل المثال غضب العرب تجاه اليهود). وتمّ توجيه سؤال للمشتركين عن كيفية تصورهم لسياسة المؤسسة التي ينتمون إليها بقضايا تتعلق بتشجيع التسامح، محاربة العنصرية، والحوار الانتقادي.

وقد شارك في الاستبيان 4697 من الطلاب والخريجين اليهود والعرب من 12 مؤسسة أكاديمية في إسرائيل. يتيح استخدام عيّنة واسعة ومؤسسات متنوعة، عرض تحليلات ومقارنات على

أساس مجموعات قومية (يهود وعرب)، والمرحلة في الدراسة (طلبة لقب أول في السنة الأولى مقارنة مع طلبة لقب أول في السنة الأخيرة وخريجون في سنتهم الأولى بعد إنهاء اللقب)، وعلى نوعية المؤسسة (كليات وجامعات) ونسبة الطلاب العرب فيها (ما بين 8% إلى 60%).

تمّ مسح النتائج وفقا لنموذج الخريج/ة في مجال الحياة المشتركة، والذي يُعّرِف مجموعة التصورات والمواقف المُثلى التي يجب أن يتحلى بها الخريجون كي يساهموا بتعزيز علاقات متساوية، متسامحة، واحترامٍ بين المجموعات في المجتمع الإسرائيلي. يتكوَّن النموذج من أربعة عناصر: عنصر العمل الشخصي (الاستعداد للتقارب الاجتماعي)، عنصر الهوية (الشعور بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية)، عنصر العمل الجماعي (الحساسية لعدم المساواة)، وعنصر الإدراك/ الشعور (الأفكار النمطية والمشاعر تجاه الآخر). وتسلّط نتائج الدراسة الضوءَ حول طبيعة العلاقات التي تتبلور بين اليهود والعرب أثناء دراستهم في حيّزٍ أكاديميٍّ مشترك:

- **الدافعيّة للتقارب الاجتماعي:** يفيد الطلاب بارتفاع عدد الأصدقاء من المجموعة الثانية أثناء فترة الدراسة، ولكنَّ الدافعية للتقارب الاجتماعي مع أفراد المجموعة الأخرى من خارج الدراسة لا تزداد بشكل ملحوظٍ لدى أي من المجموعتين اللتين تمّ فحصهما، بل تنخفض بشكلٍ ملحوظٍ لدى الطلاب العرب قبيل انتهاء اللقب. من بين أنواع اللقاءات التي تُعقد اليوم في الأكاديمية وجدت الدراسة أنّ العمل المشترك في المساقات هو أقوى عاملٍ تبناً به الطلاب لخلق صداقات في الأكاديمية، وزيادة الدافعية للتقارب الاجتماعي لدى أفراد المجموعتين.

- **الشعور بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية:** في المعدل وجدت الدراسة أن الشعور بالانتماء متشابه وقويّ نسبياً لدى الطلاب اليهود والعرب (43% و47% على التوالي، أشاروا إلى أنهم يشعرون بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية بنسبة عالية). ومع ذلك، أشار الطلاب العرب الذين هم على وشك التخرج إلى نسبة أقلّ بكثير من الشعور بالانتماء مقارنة مع الطلاب في بداية اللقب. ووجدت الدراسة شعوراً أكبر بالانتماء لدى الطلاب اليهود والعرب في المؤسسات التي تُعَدُّ في نظرهم مشجعةً للحوار الانتقادي وللتسامح.

- أفاد الطلاب العرب بشعورٍ أقوى بالانتماء في الكليات وفي المؤسسات التي فيها نسبة الطلاب العرب أعلى، مقارنةً مع الطلاب اليهود الذين أفادوا بشعورٍ أقوى بالانتماء في الجامعات والمؤسسات التي تدرس فيها نسبة أقل من الطلاب العرب.

- **الحساسية لعدم المساواة:** يعتقد حوالي 41% من الطلاب العرب بأنّ هناك تمييزاً ضدهم كمجموعة، بينما حوالي 12% فقط من الطلاب اليهود يعتقدون أنَّ هناك تمييزاً سلبياً ضدّ الطلاب العرب. تزداد تجربة التمييز ضدّ الطلاب العرب في المؤسسة بشكلٍ تدريجي في كلّ مرحلة بعد سنتهم الأولى من الدراسة، ويفيد الطلاب العرب بأنّ أكثر تمييز يتعرضون إليه من جهة الطلاب اليهود (مقارنة على سبيل المثال بالتمييز من جانب الطاقم الأكاديمي والإداري)، وأفاد حوالي 58% من المستطلعين العرب بأنهم تعرضوا للتمييز في الحرم الجامعيّ بنسبةٍ متوسطة إلى عالية، مقارنةً مع حوالي 13% من المستطلعين اليهود. وأفاد المستطلعون العرب واليهود في المؤسسات التي يرون أنها تشجّع الحوار

البناء والتسامح أنهم يعانون من شعورٍ أقل بالتمييز. وأدرك الطلاب العرب واليهود الذين شاركوا بمجموعات حوارية وجود مزيد من التمييز تجاه العرب في المؤسسة وتمييز أقلّ تجاه اليهود.

- **التسامح:** تبيّن أنّ أغلبية المستطلعين لا يحملون تصوراً نمطياً عن أفراد المجموعة الأخرى، ولكن على بعد سنوات في الأكاديمية، وجد البحث أن لدى الطلاب اليهود تصورات نمطية إيجابية قليلة، وأقل إيجابية عن العرب. كذلك، أفاد الطلاب العرب واليهود عن مستويات أعلى من الغضب تجاه المجموعة الأخرى في المراحل الأخيرة من اللقب (في السنة الأخيرة من الدراسة وبعد التخرج، بالتوازي). ووجدت الدراسة أن لدى اليهود الذين شاركوا في مساقات تتعلق في العلاقات اليهودية- العربية تصورات نمطية أكثر إيجابية تجاه العرب، وفي المقابل تبيّن أن لدى اليهود الذين شاركوا في مجموعات حوار تصورات نمطية أقل ايجابية، ما يعزّز أهمية نوع اللقاء في تغيير المفاهيم.

شددّ فحص العلاقة بين التطبيق العمليّ والرسائل المؤسسية في الحرم الجامعي، وبين العلاقة بين الطلاب على أهمية سياسة المؤسسة ونوع اللقاء بين المجموعات كعواملٍ مركزية في صقل مواقف الطلاب، وتصوراتهم تجاه بعضهم البعض، ووجد البحث أنّ:

- هناك إمكانية لتعزيز الهوية المشتركة والتقارب الاجتماعيّ بين الطلاب اليهود والعرب في الحيّز الأكاديمي، وعلى كافة العوامل في الساحة الأكاديمية الاستفادة منها على أفضل وجه.

- على الرغم من أن الحيّز الأكاديمي يعقد لقاءات بوتيرة أعلى بين اليهود والعرب مقارنةً مع الأماكن الأخرى، لا يؤدي التواجد المشترك لوحده إلى تغيير اجتماعي إيجابي، عندما يتم الاكتفاء بالحدّ الأدنى من اللقاءات، دون مزيد من التدخلات.

- العمل المشترك في المساقات هو أكثر أنواع اللقاءات فعاليةً لبناء تصورات نمطية إيجابية، ولتعزيز الصداقة والتقارب بين المجموعات، ومع ذلك، تُعد ّالمجموعات القيادية أكثر أنواع اللقاءات فعالية لزيادة الوعي ضد التمييز.

- السياسات المؤسسية التي يرى بها الطلاب أنها تشجع الحوار البنّاء والتسامح ترتبط بشعور أكبر بالانتماء للمؤسسة وشعور أقل بالتمييز.

- التصور السائد لمبدأ أن «الرابح خسران»، والتي يتمّ بموجبها تحسين شعور ووضع مجموعة معينة، على حساب مجموعة أخرى تلحق ضرراً بالضرورة بالمجموعة الأخرى، وتعيق من تقدم العلاقات المُثلى بين المجموعات، لذلك على إدارة المؤسسات تقديم التنوّع وعدم التجانس كقيمةٍ متكاملة من هوية المؤسسة وهدف مشترك ينتج عنه: بحث، تدريس، وتجارب تعليمية أفضل للجميع.

- تساعد الأنشطة التي تعزّز العلاقات الشخصية، مثل العمل المشترك في المساقات، على إنشاء بيئة مشتركة وأكثر شمولية لكلّ الطلاب، ولا تشجعهم بالضرورة على تحدي عدم المساواة، وبالتالي يجب الترويج بشكل فعّالٍ لزيادة الوعي لعلاقات القوى القائمة وتصحيحها في الأكاديمية وفي المجتمع.

مُلخّص البحث

تشير نتائج الدراسة إلى أن الحيّز الأكاديمي، الذي يكون أحياناً هو الحيّز الأول الذي يلتقي فيه اليهود والعرب، لا يحقق الإمكانيات لتعزيز علاقات جيدة ومتساوية بين اليهود والعرب. يجب أن تحفز هذه النتائج صانعي القرار للعمل وحثّهم على تحديد الخطوط العريضة لإنشاء بيئة مشتركة وأكثر مساواة للطلاب اليهود والعرب في الحرم الجامعي. ستحسّن مثل هذه السياسة العلاقات بين المجموعات حتى بعد انطلاق الخريجين لطريقهم المستقلة واختلاطهم في مختلف مجالات العمل وفي المجتمع الإسرائيلي.

أهداف البحث

تتعمَّقُ الفجـوات والانقسـامات بيـن المجموعـات الاجتماعيـة المختلفة في إسرائيل، خاصةً بين اليهود والعرب، مما يخلق واقعاً من الانفصال الـذي يؤثِّر علـى كلِّ مسـتويات الحياة فـي المجتمـع، والاقتصـاد والسياسـة المحليّـة (המקומית (סמוחה، 1994; בלאנדר، 2018). حتى فـي المـدن المختلطـة، يعيـشُ اليهـود والعـرب فـي مجتمعـاتٍ منفصلـة، يتعلَّمـون فـي مـدارسَ منفصلـة، ويعيشـون نمـطَ حيـاةٍ منفصـل بشـكلٍ شـبه تـامّ. نتيجـةً للانفصـال الداخلـيّ فـي الحيـاة اليوميَّة، فإنَّ الشبابَ العربَ واليهودَ في الفترات الأولى من حياتهم لا يحتكُّون ببعضهم البعض تقريباً، مما يساهمُ في تعميق الشعور بالابتعـاد، والأفـكار النمطيّـة والعنصريّـة فـي المجتمـع. تشـكِّل هـذه العمليات الاجتماعية حاجزاً أمام المقدرة على التنقُّل والدمج الأمثل للمواطنيـن العـرب فـي الأكاديميـة وفـي سـوق العمـل، بالإضافـة إلى تأخيـر تغييـر نظـرة اليهـود والعـرب تجـاه بعضهـم البعـض.

توّفر الساحة الأكاديميةكما يبدو لليهود والعرب فرصةً أولى للمكوث في حيّز مشتركٍ والتعرُّف على بعضهم البعض، وبالتالي قد تشكِّل هذه الفرصة أساساً لخلق صداقات اجتماعية وتعاونٍ خارج الأكاديمية أيضـاً (אריאלי ופרידמן، 2015).إقـراراً بالإمكانيـات الكامنـة فـي السـاحة الأكاديميـة بمـا يتعلـق بتطويـر العلاقـات العربيّـة اليهوديّـة، كفرصـةٍ لنسج العلاقات بين المجموعات، ونتيجةً لذلك، كانخراط المواطنين العرب في عالم التوظيف وفي مجالات أخرى، بدأت في العقد الأخير الجهود المؤسساتية لدمج مواطنين عرب في الأكاديمية وفي سوق العمـل. وقـد سـاهمت هـذه الجهـود، التي تنعكـس فـي اسـتثمارات الدولة، ومنظمـات المجتمـع المدنـي، ومؤسسـات أكاديميـة، في زيـادة تمثيـلِ الطـلاب العـرب فـي مؤسسـات التعليـم العالـي. وينعكـسُ هـذا الاتجـاه فـي التقاريـر السـنويّة لدائـرة الإحصـاء المركزيّـة فـي السـنوات الأخيـرة. علـى سـبيل المثـال، فـي السـنوات مـا بيـن 2008 إلـى 2018، ارتفعـت نسـبة الطـلاب العـرب فـي كافـة الألقـاب مـن 10% إلـى حوالـي 18%.

ضمن إطار الجهود والعناصر العاملة في الميدان، يعملُ برنامج «أمل الإسرائيلي» في الأكاديمية منذ عام 2016 على تأسيس الشراكة بين الشرائح المركزيّة الأربعة التي تكّون المجتمع الإسرائيلي: العلمانيين، والحريديم (المتزمتون دينياً)، والمتدينين، والعرب في الأطر الأكاديميّة. يرمي البرنامج لتعزيز الأهداف على مستوى المؤسسة الأكاديمية تنويع، تمثيل، وملائمة ثقافية، وعلى المستوى الشخصي، لتحضير خريجيها للحياة في مجتمعٍ يشجِّع الشراكة، بما يحقق نتائج توظيفية لأعضاء هذه المجموعات، خصوصاً العرب والحريديم.

إتاحة التعليم العالي للمجتمع العربيّ، تضمنت أيضاً تطوير برامج للتعارف والشراكة بين المجموعات بدعمٍ من هيئات مثل: مجلس التعليم العالي، ولجنة التخطيط والميزانيات.

تتضمَّن هذه البرامج مجموعات قيادية وبرامج حوار هدفها خلق قناة اتِّصال، فعاليَّات مشتركة بين الطلاب العرب واليهود في الحرم الجامعيّ، ومساقات تتعلق بالعلاقات والتصدُّعات بين المجموعات.

تشيرُ الأبحاث إلى أنَّ اللقاءات من هذا النوع بين المجموعات يمكنها تعزيز العلاقات الإيجابيّة وتحسين المواقف تجاه المجموعة الأخرى (Allport، 1954; Pettigrew & Tropp، 2000).

ومعَ ذلك، هناك عوامل هيكليَّة، واجتماعيَّة ونفسيَّة، قد تُؤخِّر تحقيق الإمكانات الكامنة في الحيّز المشترك بشكل كامل. (גולן، 2018; פרידמן 2018). ومن منظورٍ نفسيٍّ اجتماعيّ تعكس الأكاديمية مراحل اجتماعية تحدث في المجتمع ككلّ، وهي ليست محصَّنةً من الواقع الاجتماعي غير المتكافئ والعلاقات المشحونة بين اليهود والعرب.

تشيرُ الأبحاث الحديثة إلى أنَّ اللقاء بين المجموعات، عندما لا

يكونُ بالصورة الأمثل، قد يؤدِّي إلى توسيع وزيادة التصدعاتِ بين المجموعات إذا لم يُلَبِّ احتياجاتهم النفسيّة، وعلى وجه الخصوص احتياجات مجموعة الأقليات، (في هذه الحالة، الطلاب العرب) بالتمكين. وحاجة مجموعة الأغلبية (في هذه الحالة، الطلاب اليهود) إلى تقويةِ الصورة الأخلاقيّة. (Saguy et al.، 2009; Nadler & Shnabel، 2008; Wright & Lubensky, 2009). ومن هنا، للمنصة الأكاديمية - بالتأكيد- القدرةُ على تعزيز التغيير الاجتماعي الإيجابيّ فيما يخصُّ الأقليَّة العربية، وعلاقتها بمجموعة الأغلبية اليهوديّة من جهة، ولكن من جهةٍ أخرى، فإنَّ تحقيقَ هذه القدرة غير مفهوم ضمناً، وينطوي على استثمارٍ وجهدٍ كبيرين، عدا عن إنشاء السياق الذي يدرس فيه أعضاء المجموعتين في حيِّز مشترك.

تُظهرُ الأدلَّة البَحثيَّة أنَّ ليس كلّ لقاء بين المجموعات هو بالضرورة اجتماعٌ بنّاء بين مجموعات مختلفة، بالإضافة إلى ذلك، تشير الأبحاث إلى أنَّ الفجوات بين مجموعات الأغلبيّة ومجموعات الأقليّة، في تصوُّرهم للمناخ الأكاديمي والاختلافات في تجاربهم كطلاب. وهناك دلائل على أنَّ أعضاء مجموعة الأغلبية يميلونَ أكثرَ من أعضاء مجموعة الأقلية للتفكير بأنَّ الحرم الجامعي يدعم الأقلية (Loo & Rolison, 1986).

في حين أنَّ لدى الطلاب من مجموعة الأقلية حساسية أعلى للأفكار المسبقة والتمييز مقارنةً مع الطلاب من المجموعة السائدة (Cabrera & Nora,1994) وتُظهر أبحاثٌ أخرى بأنَّ تصوُّرات التوتر بين المجموعات يمكنها أن تضرَّ بالتكيُّفِ الأكاديميّ والنفسيّ لطلبة الأقليّات، في حين أنَّ تجارب التمييز يُمكن أن تضعف شعورهم بالانتماء لمؤسستهم (Gilliard، 1996; Hurtado، Carter, & Spuler, 1996). وبناءً عليه تناولت الدراسة الحالية مدى دور أنواع مختلفةٍ من اللقاءات ضمن الأكاديمية في تعزيز الصداقات العربية

اليهوديّة وزيادة الدافعيّة للتقارب الاجتماعي، والعلاقة بين تجارب التمييز وشعور الانتماء للطلاب العرب واليهود وتصورهم لسياسة المؤسسة.

تسعى الدراسةُ الحالية لفهمِ كيفية تأثير الأوساط الأكاديميّة كحيّزٍ بين المجموعاتِ على المشاعر والتصورات والعلاقات بين الطلاب العرب واليهود في إسرائيل. تعرضُ الفصول التالية حالةَ العلاقات بين الطلاب العرب واليهود في الأكاديمية الإسرائيلية، كما يَظهر من نتائج البحث، والعلاقات بين الخصائص المختلفة، للعلاقاتِ بين المجموعات والمتغيرات المستمدَّة من تجارب الطلاب في الحرم الجامعي ومن خصائص المؤسسة ذاتها. وهذا بهدف فحص كيفية استخدام الحيّز الأكاديميّ من أجل تعزيز علاقات محترمةٍ متسامحةٍ ومتساويةٍ بين المجموعات، من خلال الحفاظ على الهوية الفريدة لكلّ مجموعةٍ وتعزيز استعدادهم للتقارب خارج الإطار التعليمي أيضاً.

فحصت الدراسة العوامل النفسيّة والهيكليّة التي تؤثر على العلاقات بين الطلاب اليهود والعرب استناداً لنموذج شخصيّة الخريج\ة في مجال العيش المشترك، الذي يعرّف كافة التصوّرات والمواقف والتي من المفضل أن يتمسّك بها البالغين من أجل المساهمة في تطوير علاقات متساوية، ومتسامحة ومحترمة بين المجموعات في المجتمع في إسرائيل.

تمَّ تطوير هذا النموذج من قبل طاقم مركز (أكورد) مع منظمات المجتمع المدنيّ العاملة في التربية من أجل الشراكة، وخبراء أكاديميين في هذا المجال، تعرض نتائج البحث وفق المرّكبات الأربعة لنموذج شخصية الخريج:

1. مُكوِّن العمل الشخصي- الاستعداد للتقارب الاجتماعي:

يُطَوِّر الخريج استعداداً ودافعية للتقارب الاجتماعي مع المجموعة الأخرى بمختلف أُطر الحياة. يكتسب الخريج معرفة، مهارات، ودافعيَّةً للعيش والعمل كجُزءٍ من بيئةٍ متنوِّعة، ضمن الاعتراف ومواجهة الصعاب والتحديات المنوطة بذلك إلى جانب فهم الإيجابيات الكامنة في نسيج الحياة المتنوعة.

2. مُكوِّن الهويّة- الهويّة الاجتماعية:

يشعرُ الخريج بأنَّه جزءٌ لا يتجزأ من المجتمع الإسرائيليّ ويشاركُ الأهداف والقيم، والإيمانَ المشتركَ مع بقية أفراد المجتمع. وذلك إلى جانب الحفاظ على الهويّة الخاصة، واحترام هويات المجموعات الفرعية الأخرى في إسرائيل.

3. مُكوِّن العمل الجماعيّ - حساسية لعدم المساواة:

يُطَوِّر الخريج وعياً وحساسيةً تجاه عدم المساواة الاجتماعية والهيكليّة، ويكون على استعدادٍ للعملِ بشكلٍ فعّالٍ للحدِّ من عدم المساواة بين المجموعات أو الظلم الموجَّه ضدَّ أفراد المجموعات الاجتماعية المختلفة.

4. مُكون الإدراك/ العاطفة - التسامح

يتعلَّمُ الخرِّيجُ التَّعرُّف على أفراد مجموعاتٍ اجتماعيّةٍ أخرى وتقبُّلهم من خلال تنمية التّسامح والتّعاطف مع الآخر، والحدِّ من مستوى الأفكار النمطيّة، الأفكار المسبقة، والسلوكيات المتعلقة بالتمييز والإقصاء.

تمَّ استخدام هذا النموذج لفحص الفروق القائمة بين الطلاب وخريجي اللقب الأول في المراحل المختلفة في الأكاديمية: الطلاب

أهداف البحث

الذين التحقوا حديثاً بالأكاديمية الإسرائيلية، وأولئك الذين هم في عامهم الدراسيّ الأخير، وخريجون في عامهم الأول بعد إنهاء اللقب الأول. التطرُّق لمكوِّنات شخصية الخرّيج كانت على مُستَوَيَيْن: المستوى الأول يتطرق للطالب كفرد، بما في ذلك معتقداته، مواقفه ومشاعره.

والمستوى الآخر يراعي سياق المؤسسة الأكاديمية التي تشهد تفاعلاً اجتماعياً بين المجموعات. ومن شأن فحصِ التنبؤات على المستويين أن يساعد على فهمٍ أعمقٍ للعوامل المركزيّة التي ستؤثّر على تحويل اللّقاء بين المجموعات في الساحة الأكاديمية للأفضل أو بدلاً من ذلك، زيادةُ عمق التصدعات والأفكار المسبقة.

طريقة جمع المعطيات وخصائص العينة

تـمَّ جمـع معطيـات البحـث خـلال الفتـرة مـا بيـن تشـرين ثانـي 2019 وآذار 2020، أي فترة الفصل الأول من السنة الدراسيّة الأكاديمية في المؤسسـات التعليميـة. وتـمّ جمـعُ المعطيـات المتعلِّقـة بتصـورات وتجـارب الطـلاب فـي الحـرم الجامعيّ والخريجيـن باسـتخدام اسـتبيان محوسـبٍ بواسـطة شـركة متخصصـة (Panel-i) وعـن طريـق توزيـعٍ واسـعٍ للاستبيانات من خلال اتحاد الطلاب ومكتب العميد، ومركّزي الطـلاب، ومركّـزي مشـروع «أمـل إسـرائيلي»، والمراكـز المهنيـة، ومنظمات الخريجين، وإعلانات عبر وسائل التواصل الاجتماعي. وتمَّت ترجمـة الاسـتبيان بشـكلٍ مهنيٍ مـن اللغـة العبرية إلـى اللغـة العربيَّـة، وتـمَّ توزيعـه باللغتيـن علـى المجتمـع اليهـودي والعربـي، بالتـوازي.

وتمَّ إعدادُ جميع أسئلة الاستبيان على المستطلعينَ بصيغة المذكَّر، فـي حيـن تـمَّ طرحهـا عليهـم بالصيغتيـن (المذكـر والمؤنـث) حسـب اختيارهم. وتمّ أخذ العينات من جميع المستطلعينَ في جميع مراحل الدراسـة فـي الفتـرة الزمنيـة ذاتهـا، ولـم يكـن بالإمـكان العـودة لنفـس المستطلعينَ من السنة الأولى في نهاية فترة دراستهم، وقد تكون هناك تفسيراتٌ بديلةٌ في المعطيات التي يعرضها التقرير، مثل تلك المتعلقـة بالأحـداث التـي حصلـت فـي سـنواتٍ معيَّنـة والتجـارب التـي صقلـت تجـارب الطـلاب بيـن عـامٍ دراسـي أو آخـر.

شـملت العينـة 4697 مشـاركاً عربيـاً ويهوديـاً مـن الطـلاب والخريجيـن مـن 12 مؤسسـة أكاديميـة فـي إسـرائيل. تـمَّ اختيـارُ المؤسسـات وفـق عـدة معاييـر: أولاً، مؤسسـات مُدرَجَـة فـي الميزانيـة مـن قبـل لجنـة التخطيط والميزانية. ثانياً، من أصل 30 مؤسسة مُدرَجَة في الميزانية، كانت هناك محاولة لشمل كلِّ المؤسسات التي تشكِّل فيها نسبة الطـلاب العـرب 8% وأكثـر- أي تلـك التـي فيهـا نسـبة الطـلاب العـرب عالية نسبياً بما يتيح لقاءات مهمة بين المجموعـات-. ثالثاً، من بين المؤسسـات التـي توّفـر فيهـا المعيـاران الأول والثانـي، وتـمَّ اسـتثناء المؤسسـات التـي يقـلُّ فيهـا عـدد الطـلاب مـن المجتمـع العربـي عـن 300 طـالـب، لأنَّ الأعـداد القليلـة علـى أيِّ حـالٍ كـان مـن المتوقـع أن تزيـد

من صعوبة عملية أخذ العينات الكافية من طلاب المؤسسة. وأخيراً، تمّت تصفية المؤسسات التي كانت استجابتها منخفضة. (أنظر جدول 1).

جدول 1. وصف العينة حسب المعهد، المرحلة في التعليم، والقوميّة

المعهد	نسبةُ الطلاب العرب	عدد المجيبين						المجموع الكليّ
		سنة أولى		سنة أخيرة		خرّيجون		
		يهود	عرب	يهود	عرب	يهود	عرب	
جامعة بن غوريون في النقب	8%	389	26	319	19	89	7	849
جامعة بار أيلان	8%	34	13	9	7	39	7	109
جامعة حيفا	43%	145	72	58	27	21	16	339
جامعة تل أبيب	15%	71	69	26	33	263	19	481
الجامعة العبرية في القدس	13%	658	130	45	34	47	8	922
التخنيون - المعهد التكنولوجي في إسرائيل	23%	374	149	380	123	42	14	1082
الكلية الأكاديمية هداسا القدس	18%	12	30	4	2	9	8	65
الكلية الأكاديمية للهندسة أورط	24%	74	25	54	13	8	3	177
الكلية الأكاديمية عيمك يزاعيل على اسم ماكس شطيرن	33%	100	47	59	20	35	12	273
الكلية الأكاديمية صفد	59%	15	19	17	6	4	3	64
الكلية الأكاديمية تل حاي	21%	24	37	13	28	7	2	111
كلية سبير	9%	89	13	76	5	39	3	225
المجموع الكليّ	**23%**	**1985**	**630**	**1060**	**317**	**603**	**102**	**4697**

في مرحلة التحليل الإحصائي للمعطيات، تمّ إعطاءُ الأوزان وفقاً للمؤسسة الأكاديمية، المجموعة القومية والبيانات التعليمية - استناداً لنسبة المجموعات السكّانية المستطلعة. وذلك لمنع حدوث تحيّزٍ في زيادة العيِّنات أو نقصانها.

المعطيات الديموغرافية على مستوى الطلاب والخرّيجين

فيما يلي، الخصائص الديموغرافية للمشاركين في العيّنة: نسبة اليهود (78%) والعرب (22%) وهذه نسبةٌ قريبةٌ من نسبة تمثيل مجموعات الطلاب (81% و19%، بالملائمة). نسبة النساء المشاركات في البحث (57%) وهي أيضاً نسبة مماثلة لنسبتهنَّ من مجموعة الطلاب والطالبات في اللقب الأول. (وفقاً لبيانات دائرة الإحصاء المركزية للعام الدراسي 2018 - 2019). كذلك، كانت نسبة طلاب الطب، والصيدلة والعلاج أعلى من نسبتهم في مجموعة الطلاب للقب الأول، وذلك وفقاً لبيانات دائرة الإحصاء المركزية للعام الدراسي 2016.

جدول 2. الخصائص الديموغرافية للعيّنة

	يهود(3648، 78%)	عرب (1049، 22%)
الجنس	نساء: 1968 (54%) رجال: 1680 (46%)	نساء: 702 (67%) رجال: 347 (33%)
جيل	18-24: 1780 (49%) 25-34: 1728 (47%) 35-44: 74(2%) 45+: 66 (2%)	18-24: 925 (88%) 25-34: 110 (10%) 35-44: 10 (1%) 45+: 4 (<1%)

طريقة جمع المعطيات وخصائص العينة

	يهود(3648، 78%)	عرب (1049، 22%)
الديانة	يهود: 3460 (95%) مسلمون: 3 (<1%) مسيحيون: 18 (<1%) دروز: 3(<1%) لا ينتمون لأيّ ديانة: 154 (4%) آخر: 10 (<1%)	يهود: 0 (0%) مسلمون: 755 (72%) مسيحيون: 140 (13%) دروز: 94 (9%) لا ينتمون لأيّ ديانة: 57 (5%) آخر: 3 (<1%)
نسبة التديُّن	علماني: 2000 (55%) علماني مع ميول للمحافظة: 758 (21%) محافظ: 423 (11%) متديّن: 385 (11%) مُتَزَمِت دينياً/حريدي: 82 (2%)	علماني: 177 (17%) علماني مع ميول للمحافظة: 191 (18%) محافظ: 395 (38%) متديّن: 249 (24%) مُتَزَمِت دينياً: 37 (3%)
موضوع التعليم	طب، صيدلة وعلاج: 541 (15%) العلوم الدقيقة، هندسة وزراعة: 1723 (47%) العلوم الإنسانية، علوم اجتماعية، تربية، إدارة وفنون: 1384 (38%)	طب، صيدلة وعلاج: 239 (23%) العلوم الدقيقة، هندسة وزراعة: 457 (43%) العلوم الإنسانية، علوم اجتماعية، تربية، إدارة وفنون: 353 (34%)

إيضاحات بالنسبة لقراءة المعطيات:

تستندُ جميع المعطيات المقارِنة على إجراءات إحصائية. والأماكن التي يُكتب فيها بأن هناك فرقاً أو فرقاً كبيراً بين مجموعاتٍ معيَّنة، فذلك يستند لفرقٍ إحصائيٍّ واضحٍ بين معدلات المجموعات. في حالة كتابة لا يوجد فرق (أو يكون هناك تشابه) بين مجموعاتٍ معينة، فالمقصود هو عدم وجود فرقٍ إحصائيٍّ واضحٍ بين معدلات المجموعات. كذلك، ولتسهيل قراءة الرسوم البيانية، يَظهرُ في أعلى كلِّ رسمٍ بياني اسم القياس، وفي الأسفل وصفٌ دقيقٌ للسؤال كما ظهر في الاستطلاع، ومعه الإجابات المحتملة للسؤال والقيمة الإحصائية الظاهرة في الرسم البياني (معدل أو نسبة الإجابات من قبل الطلاب/ الخرّيجين).

نتائج البحث

القسم الأول:

مواقف الطلاب تجاه أنفسهم وتجاه الآخر

يعرضُ هذا الفصل صورةً لوضع المواقف، التصورات والعلاقات بين اليهود والعرب في اثنتي عشرة مؤسسة أكاديمية في إسرائيل، يدرس فيها طلاب وطالبات للّقب الأول من كلا المجموعتين. يتطرَّق هذا الفصلُ لكلِّ واحدٍ من الأرباع الأربعة المُكوَّنة لشخصية الخريج، والتي تشمل الاستعداد للتقارب الاجتماعي، الهوية الاجتماعية، الحساسية لعدم المساواة، والتسامح.

1. الاستعداد للتقارب الاجتماعي: لقاءٌ وتقارب في الأكاديمية وخارجها

يتطرق هذا الرُبع من شخصية الخريج لجاهزية الشباب لتطوير الاستعداد والدافعية للتقارب الاجتماعي مع المجموعة الأخرى في أطر الحياة المتنوعة.

تأتي هذه الدافعية ضمنَ الاعتراف ومواجهة الصعوبات والتحديات المنوطة بذلك، إلى جانب فهم الإيجابيات الكامنة في نسيج الحياة المتنوع. فرضية هذا البحث تقوم على تواجد لقاءٍ بين الطلاب اليهود والعرب عندما يلتقون في الحرم الجامعي المشترك.

تشير الأبحاث إلى أنّ اللقاءات بين المجموعات قد تعزّز العلاقات الإيجابية وقد تحسّن المواقف تجاه المجموعة الأخرى (Allport، 1954; Tropp &Pettigrew، 2000 ولكن قد تؤدي أيضاً إلى تأخير تحقيق الإمكانات الكاملة في الحيّز المشترك (גולן، 2018; פרידמן 2018). ومن أجل تطوير الاستعداد للتقارب، يجب على الناس اكتساب المعرفة، المهارات، والدافعية للعيش والعمل كجزءٍ من بيئة متنوعة، ، قد تحدث هذه العملية، نتيجةً للقاءٍ مباشر بين أفراد المجموعات

المختلفـة، التـي تُتيحهـا سـياقات مختلفـة فـي المؤسسـة الأكاديميـة.

أ. اللقـاء فـي الأكاديمية: يفحـصُ هـذا المؤشـر مـدى مشـاركة الطـلاب اليهـود والعـرب فـي النشـاطات داخـل الحـرم الجامعـيّ، التـي تتيـح التعـارف والاعتـراف. ويشـمل أربعـة بنـود موجَّهـة للطـلاب فـي سـنتهم الأخيـرة والخرّيجيـن الجـدد. كمـا وتطرقـت البنـود للتعـاون مـع الطـلاب اليهـود والعـرب فـي المشـاريع/ مجموعـات النـدوات، المشـاركة فـي برامـج حواريـة بيـن العـرب واليهـود فـي الحـرم الجامعـي، المشـاركة فـي برامـج اجتماعيـة / برامـج القيـادة المشـتركة والمشـاركة فـي مسـاقات تناولـت العلاقـات اليهوديـة العربيـة.

يُظهِـر الرسـم البيانـي رقـم 1 بأنَّ حوالـي %37 مـن الطـلاب العـرب، مقارنـةً مـع حوالـي %15 فقـط مـن الطـلاب اليهـود، سـاهموا فـي العمـل فـي مشـاريع مشـتركة/ مجموعـات نـدوات مـع طـلاب يهـود فـي أحيـانٍ متقاربـة. كذلـك، صرّحـت نسـبة كبيـرة نسـبياً مـن الطـلاب اليهـود (حوالـي %58) بأنّهـم لـم يتعاونـوا مـع الطـلاب العـرب إطلاقـاً أو فعلـوا ذلـك قليـلاً خـلال فتـرة الدراسـة للقـب. علـى الرغـم مـن أنّ معظـم المؤسسـات التـي شـملها الاسـتطلاع يتعلـم فيهـا طـلاب يهـود أكثـر مـن الطـلاب العـرب، ولكـنَّ حقيقـة أنّ أغلبيـة الطـلاب اليهـود بالـكاد تعاونـوا مـع الطـلاب العـرب فـي إطـار تعليمهـم الأكاديمـي تشـير إلـى الحـدّ الأدنـى مـن العمـل المشـترك بيـن المجموعـات.

رسم بياني رقم 1.

عمـل مشـترك فـي المشـاريع/مجموعات نـدوات بيـن العـرب واليهـود

«أثنـاء دراسـتك الأكاديميـة، إلـى أيّ مـدى عملـت بالتعـاون مـع طلاب[يهود/عـرب] فـي مشـاريع/ مجموعـات نـدوات؟» 1= لا أوافـق بتاتـاً 6 = أوافـق بشِـدة.

يتـمّ عـرض النتائـج بنسـبة مئويـة حسـب تجميـع 1-2=بنسـبة ضئيلـة، 3=4 بنسبة متوسـطة، 5=6 بنسبة عالية، استناداً على المستطلعين الذين يدرسـون في سـنتهم الأخيرة وعلى الخريجين

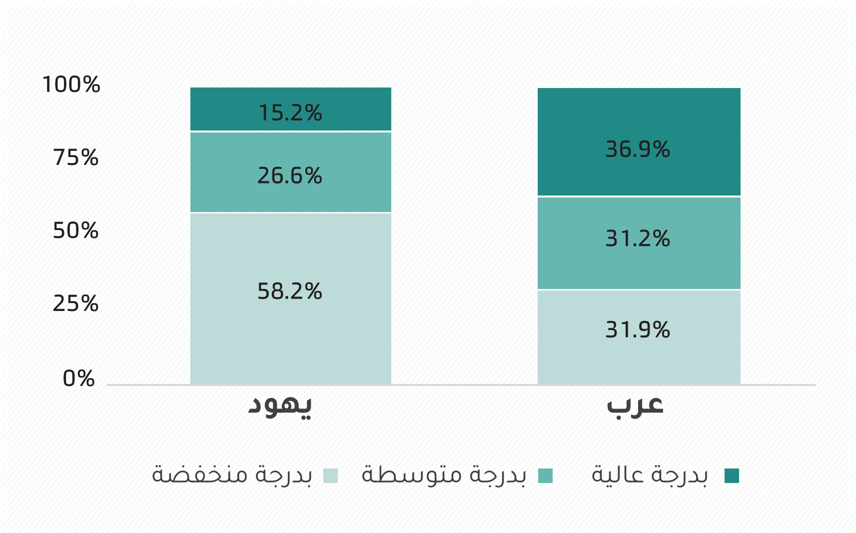

نـرى مـن الرسـم البيانـي رقـم 2 بـأن نسـبةً عاليـة مـن الطـلاب، يهـوداً وعـرب، لـم يشـاركوا فـي برامـج الحـوار، برامـج القيـادة المشـتركة أو المسـاقات المتعلقـة بعلاقـات العـرب واليهـود أثنـاء دراسـتهم. مـع ذلـك، فـإنّ مشـاركة الطـلاب العـرب فـي هـذه الأطـر أعلـى بكثيـر مـن مشـاركة الطـلاب اليهـود. اشـترك فـي اللقـاءات الحواريـة حوالـي 10% فقـط مـن الطـلاب اليهـود، مقابـل حوالـي 43% مـن الطـلاب العـرب.

وجدت الدراسة أنَّ نسبة المشاركة في برامج القيادة المشتركة أعلى قليلاً لدى الطلاب اليهود (حوالي 14%) وأقل قليلاً لدى الطلاب العرب (حوالي 37%). كما سيظهرُ في الرسم البياني رقم 3، فقد شارك حوالي 40% من المستطلعين العرب في دورة واحدة على الأقل تناولت العلاقات العربية اليهودية كجزءٍ من تعليم للقب، مقارنة مع 26% من الطلاب اليهود.

رسم بياني رقم 2.

المشاركة في مجموعات حوارية وبرامج قيادة مشتركة

«هل شاركت خلال الفترة الدراسية في برامج حوارية بين العرب واليهود في الحرم الجامعي؟ إذا كانت الإجابة نعم، كم كانت مدة الفعالية؟» 0=اشتركت، 1= إلى 5 لقاءات، 2=10 لقاءات، 3=11-15 لقاءات 4= أكثر من 15 لقاء، بناءً على المستطلعين في العام الأخير من التعليم والخريجين. استناداً على المستطلعين الذين يدرسون في سنتهم الأخيرة»

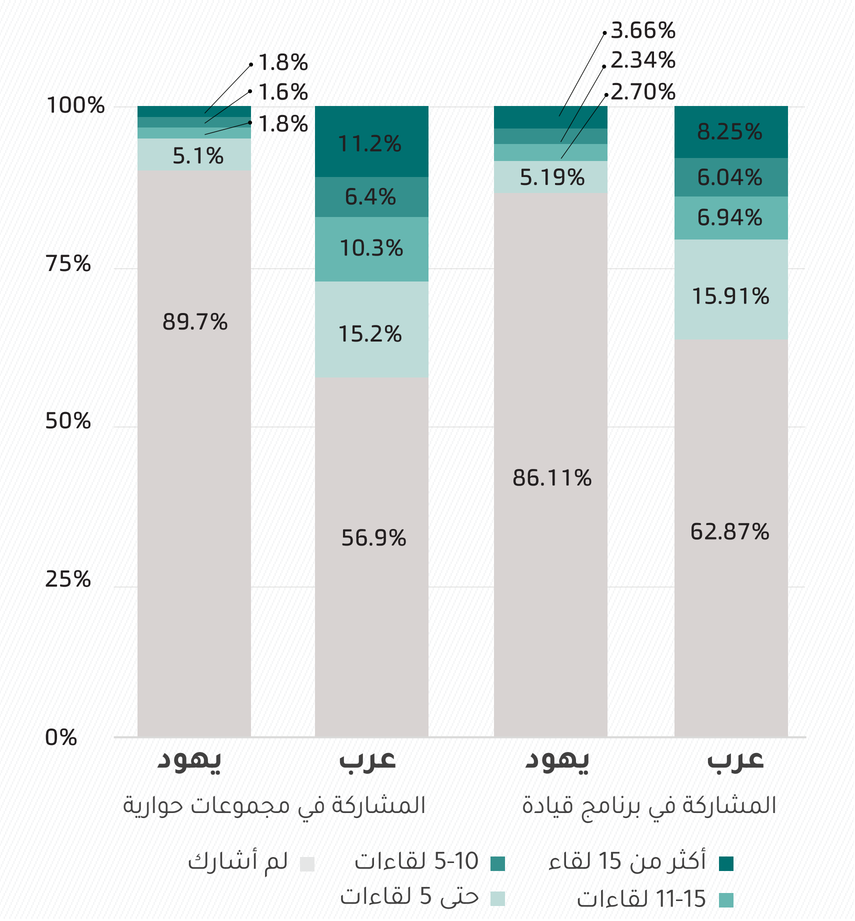

رسم بياني رقم 3.

مشاركة في مساقات تتناول العلاقات اليهودية العربية

هل شاركت في مساقات تناولت العلاقات اليهودية العربية كجزء من اللقب الأكاديمي؟»

0= لم أشترك، 1=نعم في مساق واحد، 2= في مساقين. 3= في ثلاثة مساقات. 4= نعم. في أربعة مساقات أو أكثر، استناداً على المستطلعين الذين يدرسون في سنتهم الأخيرة والخريجين.

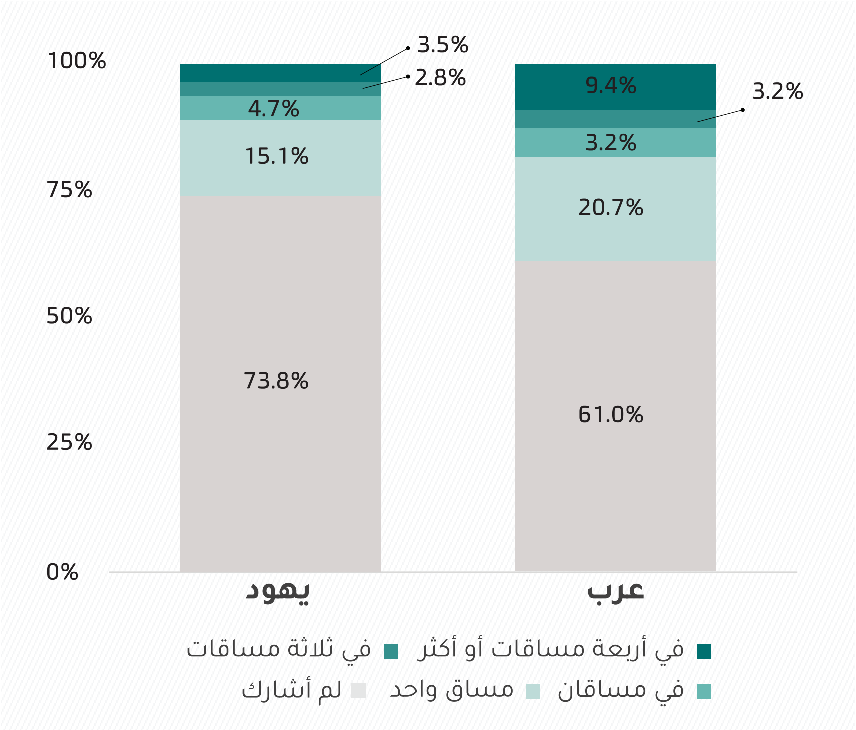

ب. عدد الأصدقاء: يفحصُ هذا المؤشرُ عددَ الأصدقاء من مجموعة المستطلعين الأخرى (عدد الأصدقاء العرب للمستطلعين اليهود وعدد الأصدقاء اليهود للمستطلعين العرب) قبل وبعد بداية التعليم.

نتائج البحث

أشار الطلاب اليهود إلى أنَّ معدَّل الأصدقاء العرب قبل بداية التعليم، كان بمعدّلٍ أقل من صديق واحد، بينما بدأ الطلاب العرب التعليم الجامعي مع عددٍ من الأصدقاء اليهود أكثر بقليلٍ من صديق واحد في المعدل. من دراسة العلاقات الاجتماعية خلال الفترة الدراسية يبدو أن هناك صداقاتٍ أكثر بين اليهود والعرب، عدد الأصدقاء الذين أبلغ عنهم الطلاب بعد دخولهم للأكاديمية، اليهود والعرب على حدٍّ سواء، أعلى بكثير من المعدل. ومع ذلك، فإنَّ معدَّل الأصدقاء من المجموعة الثانية بعد بداية الدراسة لم يكن مرتفعاً، والارتفاع كان أعلى لدى الطلاب العرب- حوالي صديقين يهوداً لدى العرب وصديقٌ عربيٌّ واحدٌ فقط لدى اليهود.

رسم بياني رقم 4.

معدل عدد الأصدقاء من المجموعة الأخرى قبل وبعد بداية التعليم

«كم عدد الأصدقاء (يهود/عرب) كانوا قريبين منك قبل بداية دراستك الأكاديمية؟» كم عدد الأصدقاء (يهود/عرب) المقربين لديك اليوم (في الأكاديمية وخارجها)؟» 0= ولا واحد، 1= صديق واحد. 2=صديقان، 3= ثلاثة أصدقاء، 4= أربعة أصدقاء وأكثر. استناداً على المستطلعين الذين يدرسون في سنتهم الأخيرة والخريجين

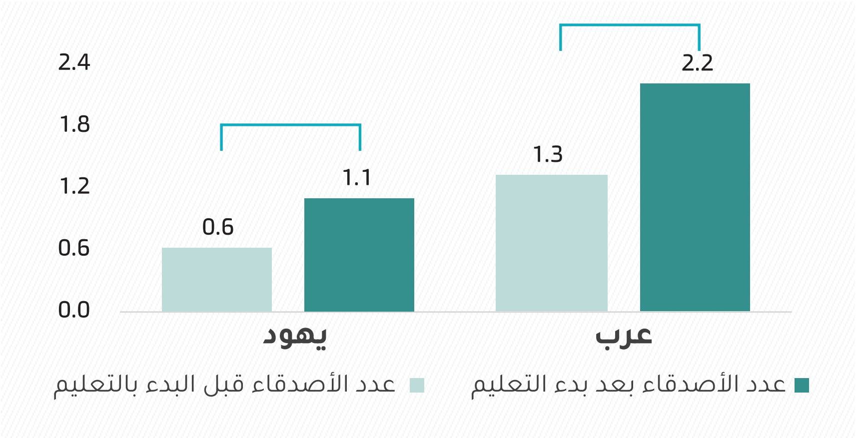

ج. الدافعية للتقارب الاجتماعي: يعتمد هذا المؤشرعلى ثلاثة عناصر، ويفحص بشكلٍ مباشرٍ مدى اهتمام المستطلعين بالعلاقة والتواصل الاجتماعي مع أفراد المجموعة الثانية. ضمن إطار الدراسة وخارجها.

وفقاً للمعطيات، يبدي الطلابُ العرب مقارنةً مع الطلبة اليهود دافعيةً أكبر للدراسة، التعليم، والسكن بالقرب من اليهود أكثرَ من دافعية اليهود تجاه العرب. ومع ذلك، يبدو أن هذه الدافعية تتغير على مدار الفترة الدراسية. الدافعيةُ للتقارب الاجتماعي منخفضةٌ

أكثر لدى الطلاب العرب في عامهم الأخير ولدى الخريجين اليهود بعد تخرجهم، مقارنةً بالمستوى الذي تمَّ قياسه لدى الطلاب من المجموعتين في سنتهم التعليمية الأولى. علاوةً على ذلك، وجَدَت الدراسة بأنَّ العرب واليهود أبدوا دافعيةً أقلَّ للسكن بالقرب من المجموعة الأخرى مقارنةً مع الجوانب الأخرى للتقارب الاجتماعي.

رسم بياني رقم 5.

الدافعية للتقارب الاجتماعي لدى اليهود والعرب في مراحل مختلفة أثناء دراستهم

«إذا أتيحت لك الفرصة، إلى أي مدى كنت مهتماً للعمل مع (عرب/ يهود)؟»، إذا أتيحت لك الفرصة، إلى أي مدى كنت مهتماً للدراسة مع (عرب/ يهود)؟»، إذا أتيحت لك الفرصة، مهتماً للسكن بالقرب من (عرب/ يهود)؟» 1 = أبداً، 6= كثيراً جداً، استناداً على المستطلعين الذين يدرسون في سنتهم الأخيرة والخريجين.

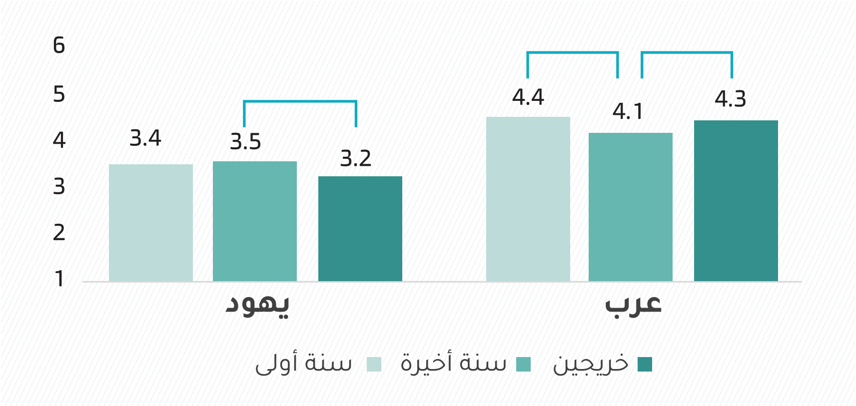

2. الهوية الاجتماعية: الانتماء لمؤسسةٍ أكاديمية

يتطرق هذا الرُّبع للهوية الاجتماعية للطلاب، وفقاً لارتباطهم وشعورهم بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية التي يدرسون فيها. عندما يكون الطموحُ بأن يشعرَ الطلاب بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية، أعلى من انتمائهم للمجموعات الفرعية المختلفة المتواجدة فيها، إلى جانب الحفاظ على هويتهم الخاصة واحترام هويات المجموعات الفرعية الأخرى في إسرائيل. يمكن أن يكون الانتماءُ للمؤسسة الأكاديمية بمثابة هويةٍ عليا مشتركة ينتمي إليها الطلاب من المجموعات المختلفة، بما في ذلك اليهود والعرب، وبالتالي الحَدّ من الصراع والتوتر في هذه البيئة (Levin، Sinclair، Sidanius، Van Laar، 2009). بالإضافة لذلك، توفِّر الهوية الاجتماعية الأمنَ للفرد، وتساهم في احترام الذات، تكوين تصوّرٍ فرديٍّ إيجابي (Tajfel & Turn-er، 1979) وتساهم بشكلٍ خاصٍ في الإنجازات، والالتزام، والرضا عن النفس.

أ. الانتماء للمؤسسة الأكاديمية: يُرَكِّز هذا المؤشر على الهوية المشتركة بين الطلاب اليهود والعرب، والتي ينتمون بها للمؤسسة الأكاديمية التي يدرسون أو درسوا فيها. عندما تكون الهوية المؤسَّسية قوية، قد يرى الطلاب اليهود والعرب أنفسهم يتقاسمونَ أهدافاً، قيماً، ومعتقدات مشتركة مع باقي الطلاب اليهود والعرب المنتمين للمؤسسة.

استناداً للأدبيَّات الموجودة، يميلُ أفرادُ مجموعات الأقلية للشعور بانتماءٍ أقلَّ للمؤسسة الأكاديمية. للوهلة الأولى، يبدو أن الطلاب اليهود والعرب يصرّحون عن نسبة مماثلة من الانتماء للمؤسسة الأكاديمية التي يدرسون فيها. وأفادت الغالبية العظمى من المستطلعين بأنّهم يشعرون بالانتماء للمؤسسة بنسبة عالية جداً أو بنسبة متوسطة.

رسم بياني رقم 6.

نسبة الشعور بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية لدى الطلبة والخريجين

«إلى أي مدى تشعر بالانتماء ل (اسم المؤسسة الأكاديمية)؟» 1= أبداً، 6=بنسبة عالية. تظهر المعطيات بالنسبة المئوية وفقاً لجمع 2-1 = بنسبة قليلة، 3-4 = بنسبة متوسطة، 5-6=بنسبة عالية، استناداً على المستطلعين الذين يدرسون في سنتهم الأخيرة والخريجين.

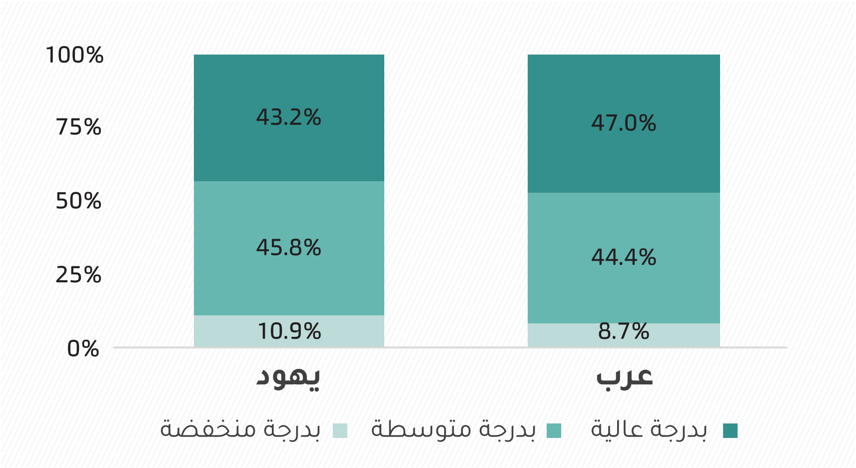

ومع ذلك، يشيرُ فحص الشعور بالانتماء حسب المرحلة الدراسية إلى أنّ المستطلعين في مراحل متقدمة أكثر أفادوا عن شعور منخفض جداً بالانتماء، وهو أمرٌ ملحوظٌ بشكلٍ خاصٍّ لدى الطلاب العرب. يشيرُ الرسم البياني رقم 7 بأنّ الطلاب العرب في سنتهم الأخيرة يفيدونَ عن شعورٍ أقلّ بالانتماء أكثر من الطلاب اليهود في سنتهم الأخيرة من الدراسة. ومع ذلك، يفيد الخريجون عن شعور أعلى بكثير بالانتماء، على غرار طلبة السنة الأولى. وأيضاً لدى الطلاب اليهود كان هناك اختلاف في الشعور بالانتماء للمؤسسة خلال السنوات، ولكنَّ هناك فرقاً كبيراً (سلبياً) فقط عند مقارنة

طلبة في سنتهم الأولى مع الخريجين الجدد. تشير هذه المعطيات إلى أنّ الشعور بالانتماء للطلاب العرب يتضرَّر أثناء الدراسة. ومن الممكن أن تشير هذه النتيجة إلى أنّ التجارب السلبية التي يمرُّ بها الطلاب أثناء الدراسة، كما وجدت بالفعل وسيتم شرحها لاحقاً، تزيد من شعورهم بالاغتراب.

رسم بياني رقم 7.

الفروق في الشعور بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية لدى العرب واليهود في المراحل المختلفة في التعليم

« إلى أي مدى تشعر بالانتماء لـ (اسم المؤسسة الأكاديمية)؟ 1= أبداً، 6= بنسبة عالية، استناداً على المستطلعين الذين يدرسون في سنتهم الأخيرة والخريجين.

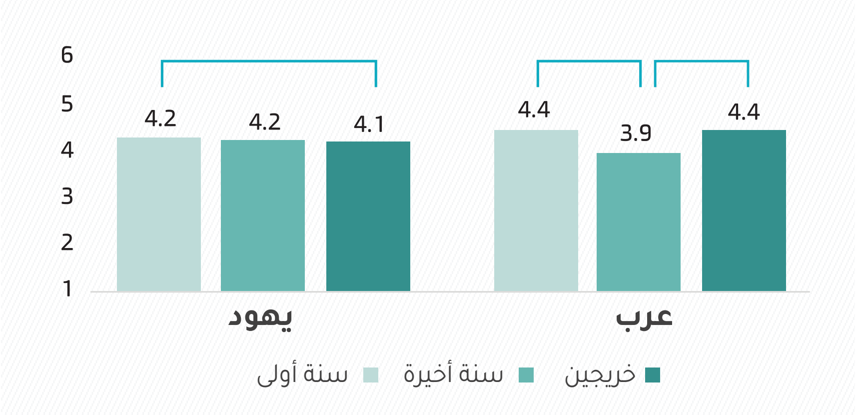

3. الحساسية لعدم المساواة: تصّور التمييز والعنصرية في الحرم الجامعي

يُرَكِّز هذا الربع على الإدراك والحساسية لعدم المساواة مجتمعياً وهيكلياً، استعداداً لعملٍ فعّالٍ يهدف للحد من عدم المساواة والظلم بين المجموعات. وتُظهِر المجموعات حساسيةً مختلفةً لعدم المساواة والتمييز في المجتمع اعتماداً على مكانتها. تميلُ المجموعات ذات المكانة العالية أكثر لإنكار وجود عدم المساواة في المجتمع لأنَّ أفراد مجموعة الأكثرية لم يتعرضوا بأنفسهم للضرر نتيجة عدم المساواة ومع ذلك لديهم مصلحة للحفاظ على التسلسل الهرميّ الاجتماعي. إضافة إلى ذلك، الاعتراف بعدم المساواة يهدِّد صورة أفراد المجموعة القوية ويجبرهم على الاعتراف بالميزة المدمجة التي يحظون بها دون أفراد المجموعات الأخرى بعيداً عن جهودهم ومهاراتهم الشخصية (Knowles et al.، 2014; Sidanius، Cotterill، Skeffington-Sheehy، Kteily، &Carvacho، 2016).وعلى الرغم من ذلك، غالباً ما يُظهِر أفراد المجموعات الضعيفة حساسيةً عالية لعدم المساواة لأنَّ لديهم دافعيةً للاعتراض على الوضع الراهن ولتحسين مكانة مجموعتهم، عندما يمكن تعزيز هذه الدافعية بسبب التجارب الشخصية للتمييز. مفهوم الظلم وعدم المساواة هامٌّ لعملية التغيير الاجتماعي لأنّه من الممكن أن يُحَفِّز الناس للعمل لتغيير الوضع القائم.

أ. **تَصَور التمييز:** يفحص هذا المؤشر إلى أي مدى يشخّص المستطلعون التمييز للأفضل أو للأسوأ تجاه مجموعتهم وتجاه المجموعة الأخرى في المؤسسة الأكاديمية التي يدرسون فيها.

يَظهر من الرسم البياني رقم 8 بأنّ غالبية الطلاب اليهود (حوالي 69%) يعتقدون أنّه لا يتمّ التمييز ضدهم في المؤسسة الأكاديمية للأفضل أو للأسوأ. من بين أولئك الذين عانوا من تمييزٍ ما، وجدت

الدراسـة نسـبة أعلـى ممـن يتصـورون أن هنـاك تمييـزاً أكثـر للأسـوأ ضدّهم كمجموعة (حوالي %19) مما هو للأفضل (حوالي %12). أيضاً، يشـير فحـص تصـوّر الطلبـة اليهـود للتمييـز ضـد ّالطلبـة العـرب فـي الحرم الجامعي نسبة أعلى (حوالي %50)، تميل للاعتقاد بأنّ الطلاب العرب يتمّ التمييز ضّدهم للأفضل، مقارنةً مع حوالي %12 من الذين يعتقدون بأنّه يتمّ التمييز ضدّهم للأسوأ في المؤسسة التعليمية. البقية (حوالي %38) لا تعتقد بأنّ هناك تمييزاً للأفضل أو للأسوأ تجاه العرب. تشير هذه النتائج إلى أنّ الطلاب اليهود، كجزءٍ من مجموعة الأغلبية، على ما يبدو لا يعرّفون عن أنفسهم على أنهم ذوو امتيازات بنيوية، بل ويميلون إلى نَسبِ الامتيازات للطلاب العرب.

وفي المقابل، وبشكلٍ مفاجئ، حوالي %41 من الطلاب العرب لا يعتقدون بأنّ هناك تمييزاً ضدّهم، وحوالي %18 يعتقدون بأنّه يتمّ تمييزهم للأفضل، مقارنةً مع حوالي %41 من الذين يميلون للاعتقاد بأنّ هناك تمييزاً ضدّ مجموعتهم للأسوأ. وفي الوقت نفسه، حوالي %60 من الطلاب العرب يعتقدون بأنّه يتمّ التمييز ضدّ الطلاب اليهود للأفضل. تشيرُ هذه النتائج إلى أنّ أغلبية الطلاب العرب لا يدركونَ بأنَّه يتمّ التمييز ضدّهم بشكلٍ واضحٍ في حرم الجامعة، ولكن يعتقدون بأنّ الطلاب اليهود يحظون بامتيازات معينة.

رسم بياني رقم 8.

تصور التمييز لدى اليهود والعرب تجاه مجموعتهم وتجاه المجموعة الأخرى

«حسب رأيك إلى أي مدى يتمّ التمييز ضدّ الطلبة (اليهود/العرب للأفضل (يحصلون على أكثر مما يستحقون) أو للأسوأ (يحصلون على أقل مما يستحقون) في (اسم المؤسسة)» 3= يتم التمييز ضدهم للأسوأ، 0=لا يتم التمييز ضدهم، 3= يتمّ التمييز ضدّهم للأفضل، تُعرَض المعطيات بالنسبة المئوية حسب جمع 0-3 = يتمّ التمييز ضدّهم للأسوأ، 0= لا يتمّ التمييز ضدّهم، 0-3 = يتمّ التمييز ضدّهم للأفضل، استناداً على المستطلعين في كل مراحل الدراسة

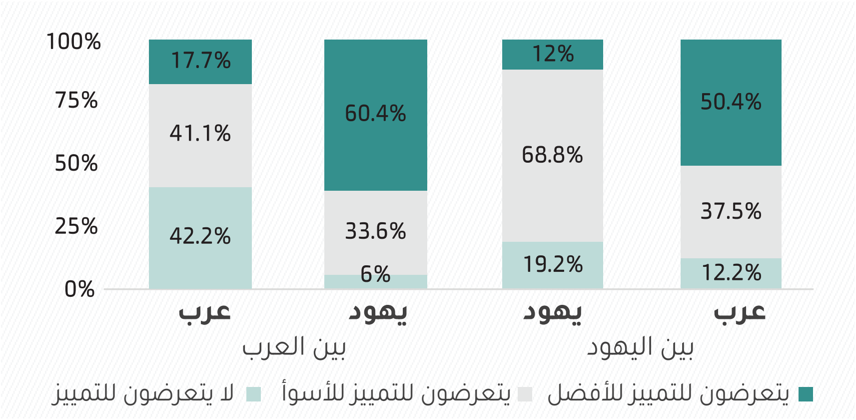

بالنظر إلى الوضع الأكاديمي، يتّضحُ بأنّ تصور التمييز للأسوأ لدى الطلاب العرب يتغير مع الوقت، لذلك تصبح أكثر سلبية بعد إنهاء التعليم لدى الخريجين الجدد (رسم بياني رقم 9). بالملائمة. يتغير أيضاً تصوّر التمييز للأفضل لصالح الطلاب اليهود بمرور الوقت في الاتجاه السلبي، لذا فهي أعلى في السنة الأخيرة أو بعد إنهاء التعليم مقارنةً مع السنة الأولى، لم يطرأ تغييرٌ كبيرُ بتصور التمييز ضدّ اليهود أو العرب على مرّ السنوات. (رسم بياني 10)

رسم بياني 9.

تصّور التمييز بين العرب تجاه العرب واليهود

«الى أي مدى حسب رأيك يتم تمييز الطلاب (اليهود) للأفضل (يحصلون أكثر مما يحق لهم) أو للأسوأ (يحصلون أقل مما يحق لهم) في (اسم المؤسسة) -3 = تمييز للأسوأ: 0=لا يوجد تمييز، 3= تمييز للأفضل، على أساس المجيبين في كل مراجل التعليم»

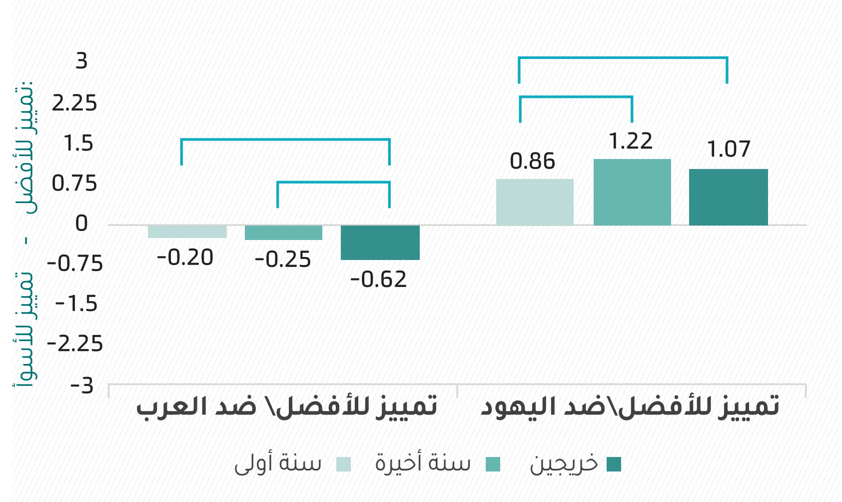

رسم بياني 10.

تصّور التمييز بين اليهود تجاه العرب واليهود

«إلى أي مدى حسب رأيك يتم تمييز الطلاب (العرب) للأفضل (يحصلون أكثر مما يحق لهم) أو للأسوأ (يحصلون أقل مما يحق لهم) في (اسم المؤسسة) -3 = تمييز للأسوأ: 0=لا يوجد تمييز، 3= تمييز للأفضل، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم

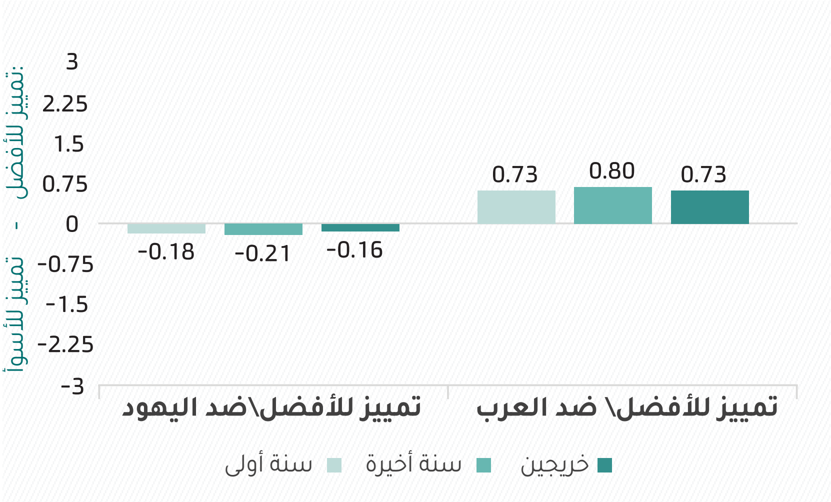

ب. تجربة التمييز: فحص هذا المؤشر تجربة التمييز الشخصية للمجيبين خلال فترة تعليمهم، على يد أربعة عوامل مختلفة: الطاقم الإداري، المحاضرين وطاقم التدريس، قوانين مُميِّزة وطلاب آخرين.

في حين أن أقل من نصف المجيبين العرب اعتقدوا بأنَّ العرب كمجموعة يتعرضون لتمييز في الحرم الجامعي (رسم بياني 8 في الأعلى)، فإن في الرسم البياني 11 يمكن رؤية أنّ ما يقارب لـ 60% منهم - (20% أكثر)- صرّحوا بأنهم أنفسهم تعرضوا لتمييز بدرجة متوسطة (حوالي 45%) أو درجة كبيرة (حوالي 13%)، على أساس معدل العوامل الأربعة التي شملها المؤشر. يقف هذا المعطى أمام الـ 13% من المجيبين اليهود الذين صرّحوا على درجة التمييز

(10% بدرجة بسيطة وحوالي 3% بدرجة كبيرة).

تشير هذه البيانات إلى وجود فجوة بين تصورات التمييز على المستوى العام والتجربة الشخصية، لذلك من الواضح أنّه بالرغم من تعرّض الطلاب العرب للتمييز، يُنظر إلى هذه التجارب على أنها تمييز على المستوى الفردي ولا يتمّ التعبير عنها في الوعي الجماعي. أي أن هناك فرقًا كبيرًا بين الدرجة التي يشعر بها الطلاب بتمييز لكونهم عرب، وتأثير هذه التجارب على تصّور المجموعة للتمييز ككل.

رسم بياني 11.

تجربة تمييز شاملة للطلاب اليهود والعرب

«إلى أي مدى تشعر بالتمييز في الحرم الجامعي من الطاقم الإداري\ المحاضرين وطاقم التدريس\ أنظمة مُميّزة\ طلاب آخرين؟». 1= إطلاقاً لا: 6= بدرجة كبيرة. النتائج المعروضة هي على أساس معدل العوامل الأربعة في التقسيم وفق 2-1 = بدرجة منخفضة، 4-3= درجة متوسطة، 6-5= درجة كبيرة، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم.

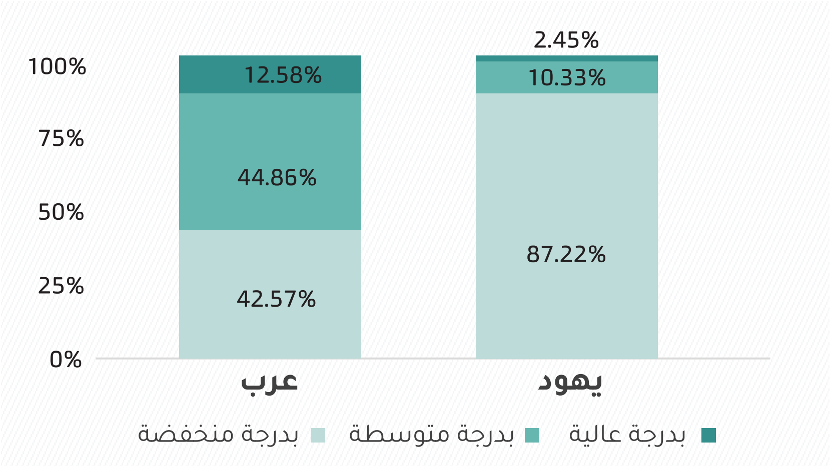

كما هو معروض في الرسم البياني 12، صرّح الطلاب العرب في المراحل المتقدمة من التعليم، عن درجات عالية من تجارب التمييز بالمقارنة مع الطلاب المبتدئين، ويبدو أن هذه التجربة ترافقهم أيضاً بعد انتهاء فترة التعليم. عند فحص مصدر مفهوم التمييز للأسوأ، تظهر البيانات أن الطلاب العرب يتعرضون لأكبر قدرٍ من التمييز من جهة الطلاب اليهود وبدرجةٍ أقل ّمن أعضاء هيئًة التدريس وأنظمة المؤسسة. يشعر الطلاب اليهود، الذين يصرحون بشكل عامٍ عن تمييز أقل، بالتمييز ضدّهم بشكل أساسي من قبل أنظمة المؤسسة الأكاديمية وبدرجة أقل من الهيئة التدريسية أو الطلاب العرب. (رسم بياني13).

رسم بياني 12.

تجربة التمييز الشاملة للطلاب اليهود والعرب في مراحل مختلفة من التعليم

«إلى أي درجة تشعر بالتمييز في الحرم الجامعي من الهيئة الإدارية\ محاضرين وطاقم التدريس\ أنظمة مُميزة\طلاب آخرين؟» 1= إطلاقاً لا: 6= درجة كبيرة، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم.

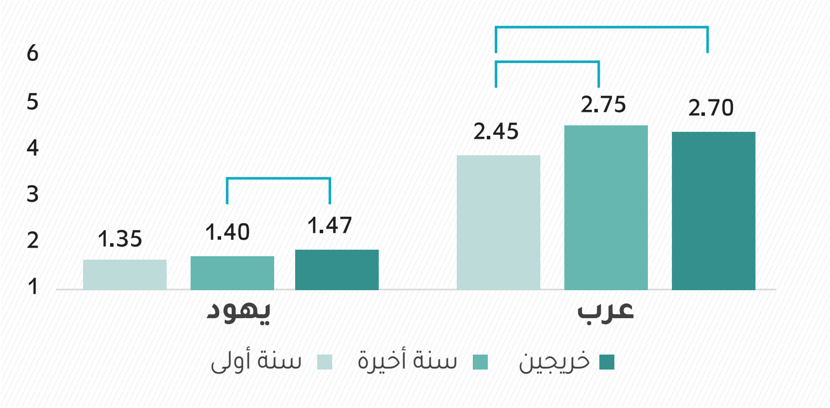

رسم بياني 13:

تجربة التمييز الشاملة للطلاب اليهود والعرب حسب مصدر التمييز

«إلى أي درجة تشعر بالتمييز في الحرم الجامعي من الهيئة الإدارية\ محاضرين وطاقم التدريس\ أنظمة مُميزة\طلاب آخرين؟» 1= إطلاقاً لا: 6= درجة كبيرة، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم.

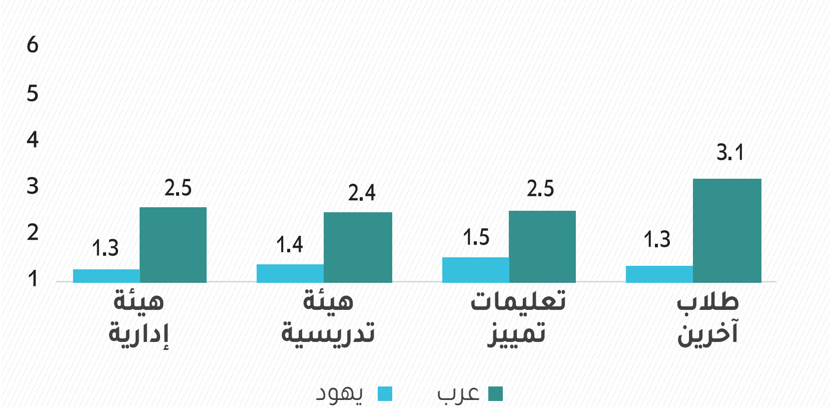

4. تسامح: الآراء المسبقة والمشاعر السلبية تجاه الآخر

يتطرَّق هذا الربع إلى الاعتراف وتقبُّل أعضاء المجموعات الاجتماعية الثانية ضمن تطوير التسامح والتعاطف للآخر على مستوى الأفكار النمطية. عند فحص العلاقات بين المجموعات، يقاس التسامح في حالات عديدة حسب مستوى الأفكار النمطية والآراء المسبقة التي تعكس الشمولية تجاه المجموعات الثانية. (على سبيل المثال، تصوّر العرب كبدائيين). يتم إجراء هذا القياس وفق محورين: محور الدفء مقابل البرودة (ودودين - غير ودودين) والذي يصف الوّد والمراعاة المتعلقة بالآخر، ومحور تصّور المقدرة (موهوبين - غير موهوبين)، والذي يصف القدرات المنسوبة للمجموعة ومقدرة أعضاءها للتغلب على العوائق. تشير الأبحاث إلى أنّ الآراء النمطية

تنّمي العنصرية والتمييز ضد المجموعات الخارجية (Dovidio, Ka-wakami, Gaertner, 2002; Fiske, 1998).

أ. الأفكار المسبقة: يفحص هذا المؤشر تصّور الآراء المسبقة عند اليهود تجاه العرب وعند العرب تجاه اليهود. فحص هذا المؤشر إلى أي مدى يرى المستطلعة آراؤهم أعضاءَ المجموعة الثانية كعنيفين، ودودين، موهوبين أو أمناء.

أظهر المجيبون العرب واليهود، بشكلٍ عام، مستوى قليل لتصوّرٍ نمطي، واختار العديد منهم العناصر النمطية في «0»، نقطة الوسط والتي تعني الحيادية أو عدم وجود رأي. وبالمقارنة بين المجموعتين، وُجد بأن المجيبين العرب بالمعدل أظهروا أفكار مسبقة إيجابيةً تجاه اليهود بصورة أعلى، بالمقارنة بالصورة التي تصورهم بها المجيبون اليهود (رسم بياني 14). ولدى اليهود، الفرق الأهم كان بين الطلاب في سنتهم الأخيرة والخريجين، مع توجه سلبيٍ لتقليل الأفكار النمطية الإيجابية. أيّ مع مرور السنوات في الأكاديمية، أظهر الطلاب اليهود أقلَّ تصورات إيجابية تجاه العرب. بالرغم من ذلك، لم يتمّ إيجاد فرق لدى الطلاب العرب على المستوى النمطية في المراحل المختلفة من التعليم.

رسم بياني 14.

معدل الأفكار النمطية الإيجابية لدى اليهود والعرب في المراحل المختلفة من التعليم

«ما هي برأيك الصفات التي تميّز (العرب\اليهود) في إسرائيل؟ غير ودودين\ودودين| موهوبون\غير موهوبين| غير عنيفين\عنيفون| غير أمناء\أمناء ؟| -3 = غير ودودين\موهوبون\عنيفون\أمناء: 0 = لا يوجد عندي رأي، 3 ودودون\موهوبون\عنيفون\أمناء. العنصر الذي فحص تصّور أعضاء المجموعة الثانية تعرض إلى انقلاب، حيث أن العدد الأعلى في المؤشر يعني مستوى أعلى من الأفكار النمطية الإيجابية. وتعكس النتائج المعروضة معدل العناصر الأربعة، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم

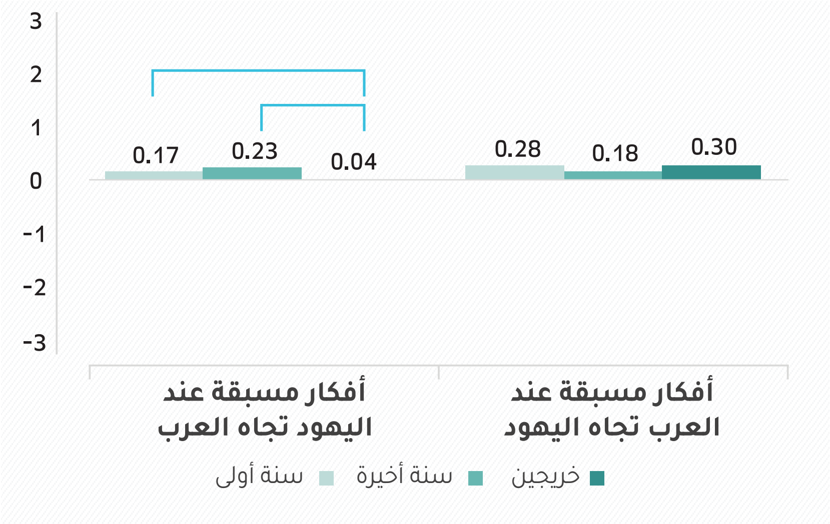

ب. المشاعر: من المتوقّع أن يثير اللقاء مع الآخر خلال فترة التعليم الأكاديمي عدّة مشاعر. وقد فحص هذا المؤشر عدّة مشاعر لدى الطلاب اليهود والعرب تجاه بعضهم البعض. وقد شملت المشاعر التي تمّ سؤالهم عنها الخوف، والغضب، والتعاطف تجاه

الأخر، والأمل للتعايش.

حسب النتائج التي ظهرت في الرسم البياني 15، فإنّ الشعور السائد عند المجيبين هو الأمل للتعايش الذي يشعره العرب واليهود بمستوى متشابه. التعاطف مع الآخر هو شعور سائد أيضاً - الشعور الثاني عند الطلاب اليهود والثالث عند الطلاب العرب. يشير هذان الشعوران إلى التطلُّع لمستقبلٍ مشترك وسلميّ لدى الطلاب العرب واليهود على حدٍّ سواء. الغضب تجاه المجموعة الثانية، والذي يصف بشكلٍ عام المجموعات المستضعفة لأنه مرتبط بمفاهيم الظلم، شعرت به المجموعتان بمستوى مماثل. الخوف من أفراد المجموعة الأخرى هو الشعور الأقل انتشاراً عند المجموعتين.

وُجدت اختلافات كبيرة بين الطلاب العرب واليهود في مسألة الشعور بالخوف والعطف تجاه الآخر. أشار الطلاب اليهود إلى مستويات عالية من الخوف من العرب - ولكن بالمقابل إلى مستويات عالية من العطف تجاههم. تظهر هذه النتائج صورة معقدة تعكس في الوقت ذاته التصوُّر السائد في المجتمع اليهودي، والذي يرى بالعرب تهديداً أمنياً، ومع ذلك تصّور الأقلية العربية كمجموعةٍ خارجية مستضعفة. مستويات العطف التي أشار إليها الطلاب العرب أقل بكثير كما يبدو بسبب حقيقة أن هنالك صعوبة أكبر لمجموعة الأقليات المستضعفة بالشعور بالعطف تجاه أعضاء المجموعة القوية

رسم بياني 15.

مشاعر اليهود والعرب تجاه بعضهم البعض ووضع العلاقات

«إلى أي مدى تشعر بكل واحدة من هذه المشاعر تجاه (العرب\اليهود) في إسرائيل؟ 1= إطلاقاً لا، 6= بمستوى كبير، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم

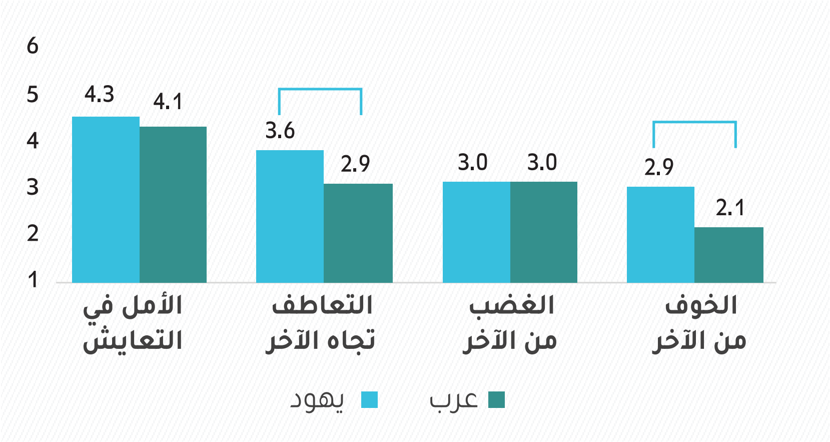

يمكننا رؤية أنّ مستويات الغضب التي أشار إليها الطلاب العرب أعلى بكثير بصورةٍ واضحة في السنة الأخيرة للتعليم (رسم بياني 16)، كما ويمكن أيضاً رؤية تجارب التمييز المشار إليها - مما يؤكِّد الفرضية بأنّ الشعور بالظلم يرتفعُ مع الشعور بالتمييز ويزيدُ الشعور بالغضب. نرى بأنَّ لدى اليهود أيضاً يزداد الغضب بعد انتهاء فترة التعليم بصورة مستمرة مع الشعور بالتمييز، ولكن لأنّ الحديث يدور حول تمييز قليل نسبياً، فربما تتأثر مستويات الغضب التي يشعر بها اليهود من عوامل خارجية متعلقة بأمور خارج الأكاديمية.

رسم بياني 16:

الفرق بين الغضب الذي يشعره العرب واليهود تجاه بعضهم البعض في مراحل مختلفة من التعليم

«إلى أي مدى تشعر بكل واحدة من هذه المشاعر تجاه (العرب\اليهود) في إسرائيل؟ 1= إطلاقاً لا، 6= بمستوى كبير، على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم

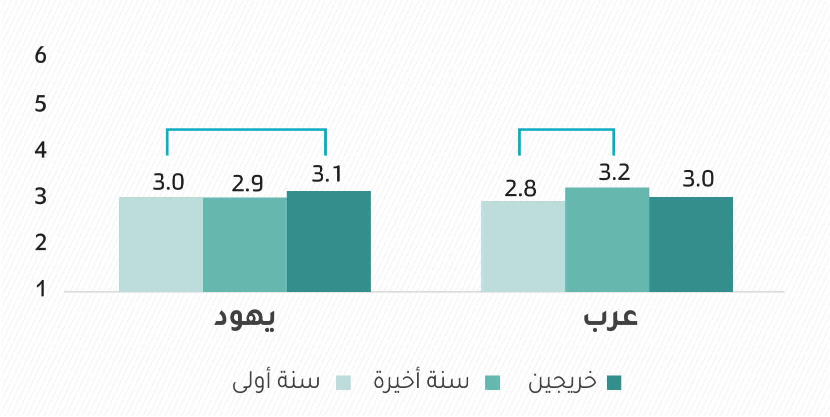

تلخيص النتائج حول مواقف وتصورات الطلاب تجاه أنفسهم وتجاه الآخر

هنالك إمكانيةٌ لتعزيز علاقات جيّدة في المجال الأكاديمي بين اليهود والعرب والتي قد تستمر حتى بعد التخرج. يمكن أن تستند هذه العلاقات على مزيجٍ من التقارب واللقاء الهادف، هوية اجتماعية مشتركة، إدراك وحساسية للتمييز والتسامح. ومع ذلك، ومن خلال نظرة عامة على النتائج، فإنّه من الواضح بأنه وفي معظم الجوانب التي تعكس العلاقات الجيدة بين اليهود والعرب، لا يوجد تحسين كبير بين الطلاب في بداية دربهم الأكاديمي وبين الطلاب الذين أنهوا اللقب الأول خلال دراستهم إلى جانب طلاب من المجموعة الثانية.

لم يكن هنالك أصدقاء من المجموعة الثانية على الأغلب للمجيبين العرب واليهود قبل بداية تعليمهم، وبالرغم من تكوين صداقات جديدة خلال فترة التعليم إلا أن هذا الأمر كان بمدى قليل على المستوى الفرديّ ولم يكن مرافقاً بتغيير إدراكي على المستوى الجماعي. غالبية الطلاب العرب واليهود لم يشاركوا خلال فترة التعليم في مجموعات قيادية، حوار أو مساقات تتعلق في العلاقات العربية واليهودية، ولكن كانت هنالك لقاءات أكثر بين الطلاب العرب واليهود في عمل مشترك في الدروس، من سائر الأطر.

مع مرور الوقت صار اتجاهاً سلبياً في التصورات والعلاقات بين اليهود والعرب، وبدا بشكلٍ ملحوظ بين الطلاب العرب في العام الدراسي الأخير وبين الطلاب اليهود بعد التخرج. على الرغم من أن الطلاب العرب أظهروا حافزًا أكبر للتقارب الاجتماعي خارج الأوساط الأكاديمية مقارنة باليهود، إلا أنّ هذا الدافع بالإضافة إلى شعورهم بالانتماء للمؤسسة انخفض أثناء دراستهم وازداد مرة أخرى بعد التخرج. كان هناك أيضًا اتجاه سلبي بين الطلاب اليهود في الدافع للتقارب والشعور بالانتماء، إلا أنّ هذا الأمر لم يتجلّى إلا بعد التخرج.

أفادت نسبة عالية من الطلاب العرب أنهم تعرَّضوا لدرجة ما (متوسطة وعالية) من التمييز في الحرم الجامعيّ من مصادر مختلفة، وكان أهم مصدر للتمييز هو الطلاب اليهود. ومع ذلك، هناك فجوةٌ بين تجارب التمييز على المستوى الفردي وتصورات التمييز على مستوى المجموعة، مع وجود دليل على أنّ الطلاب العرب أبلغوا عن مستويات منخفضة نسبيًا من التمييز ضدّ مجموعتهم، ولكن مستويات عالية نسبيًا من التمييز لصالح اليهود. كما أشار الطلاب اليهود أيضاً إلى تصورات منخفضة من التمييز ضدهم وإلى مستويات عالية من التمييز لصالح الطلاب العرب. يمكن أن نستنتج من هذه النتائج أن التجارب التمييزية للطلاب العرب لا تتطور إلى

وعيٍ جماعيٍّ بالظلم، وربما تشير إلى تمييز أقل كشفاً وأكثر خفيةً في الحرم الجامعي.

توجه التغيير السلبيّ منذ بداية التعليم وحتى نهايته متواجد أيضاً في تجربة التمييز على المستوى الشخصي وعلى مستوى الغضب. يصرّح الطلاب العرب عن تمييز أكثر وغضب أكبر في سنتم الدراسية الأخيرة. أكثر شعور سائدٍ بين كافة الطلاب هو الأمل للتعايش، والذي يظهر كمؤشر أمل للتجانس بين المجموعات كما يطمح إليه الطلاب. صرّح الطلاب اليهود على مستوى تعاطف وخوف أعلى من العرب على مدار فترة التعليم. بالرغم من التناقض بين الشعورين، فإنّ الشعور بالخوف عند اليهود، على ما يبدو، يعكس التّصور الدارج في المجتمع بشكلٍ عام، بأنَّ العرب يشكِّلون تهديداً أمنياً على الدولة، بينما يعبّر الشعور بالتعاطف رداً ايجابياً للمجموعة المستضعفة.

القسم الثاني:

العلاقات بين تجارب الطلاب في الحرم الجامعيّ ومواقفهم تجاه أنفسهم وتجاه الآخر

من أجل توصيف تأثير الحيّز الأكاديمي على العلاقات بين العرب واليهود في الحرم الجامعي، تمّ فحص العلاقات بين التجارب والخصائص المختلفة في الحرم الجامعي، وفق تصريحات الطلاب، والمواقف والتصّورات الشخصية تجاه بعضهم البعض. تتطرَّق التجارب في الحرم الجامعي لكلّ ما يتعلق بمشاركتهم في اللقاءات المشتركة كجزء من البرامج والمشاريع التي ذكرت في الجزء الأول من النتائج. خصائص إضافية للحرم الجامعي وفق تصريحات الطلاب تتطرق إلى سياسة المؤسسة الأكاديمية التي يدرسون بها وإلى مدى تشجيع الشراكة والتنوّع والتسامح وحرية التعبير عن الرأي بها. وفي النهاية تم فحص العلاقة بين نوع المؤسسة (جامعة أو كلية) وبين نسبة الطلاب العرب في المؤسسة (عالية، متوسطة أو قليلة) إلى مواقفهم وتصوراتهم للطلاب اليهود والعرب. مؤسسات تشمل نسبة طلاب عرب أقل من 20% (نسبتهم في المجتمع عامة) تمّ تعريفها مع نسبة قليلة من الطلاب العرب، ومؤسسات تشمل نسبة طلاب عرب بين 21%-30% تمّ تعريفها مع نسبة متوسطة، وسائر المؤسسات كانت مع نسبةٍ عاليةٍ من الطلاب العرب (31%-60%).

هذا الجزء مقسّم إلى أربعة أجزاء فرعية وفق المركّبات الأربعة لشخصية الخريج وعلاقتهم بنوع اللقاء في الأكاديمية، وسياسة المؤسسة وخصائصها التي تشمل نوع المؤسسة (جامعة أو كلية) ونسبة الطلاب العرب بها.

1. العلاقة بين نوع اللقاء في الأكاديمية ومؤشرات مؤسساتية للصداقات بين العرب واليهود والدافعية للتقارب الاجتماعي.

نتائج البحث

فحصَ البحث العوامل المختلفة التي يمكنها التأثير على الصداقات وعلى الدافعية للتقارب الاجتماعي بين العرب واليهود. شملت هذه العوامل أنواع اللقاءات المختلفة التي تقام اليوم في الأكاديمية: تعاون في مشاريع\حلقات بحث، المشاركة في برامج الحوار، المشاركة في مشاريع القيادة المشتركة والمشاركة في مساقات تتعلق في العلاقات اليهودية-العربية. عند فحص العوامل، بدون علاقة بالصداقات المبكّرة بين العرب واليهود قبل دخولهم إلى الأكاديمية، اتَّضح أنّ العمل المشترك في المساقات هو أقوى عامل تنبؤ، بالمقارنة مع أنواع اللقاءات الأخرى، لتكوين صداقات لدى الطلاب العرب واليهود على حدّ سواء. وظهر بين الطلاب اليهود، أنّ المشاركة في المساقات المتعلقة بالعلاقات اليهودية-العربية مرتبطة أيضاً بشكل إيجابيٍّ بعدد الأصدقاء العرب. ولكن بين الطلاب العرب فإن أنواع اللقاءات الأخرى (المشاركة في مجموعات حوار، وفي مشاريع قيادية ومساقات تتعلق في العلاقات اليهودية العربية) لم تكن مرتبطة بتكوين صداقات مع يهود (رسم بياني 17).

رسم بياني 17.

العلاقة بين اللقاء في الأكاديمية والصداقات بين اليهود والعرب

«كم عدد الأصدقاء (عرباً ويهوداً) قريبون منك اليوم(في الأكاديمية أو خارجها)؟»

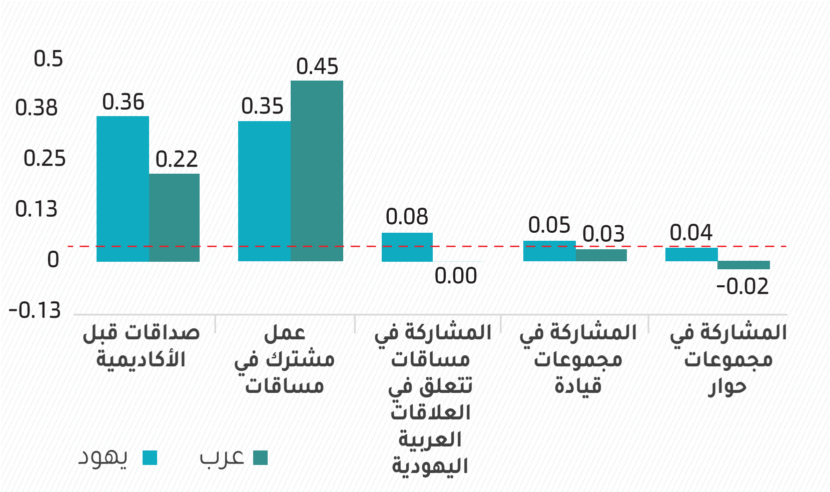

على غرار تكوين صداقاتٍ جديدة، فإنّ العمل المشترك في المساقات ظهر أيضاً كأكثر المتغيرات أهمية بما يتعلق بالدافعية الكبيرة للتقارب الاجتماعي لدى العرب واليهود. الأنواع الأخرى من اللقاءات التي تتضمن بشكلٍ أساسي محتوى متعلقاً بالعلاقات العربية اليهودية مرتبطة بالدافعية الكبيرة للتقارب الاجتماعي بين الطلاب اليهود، ويبدو بأنها غير مرتبطة بالدافعية للتقارب عند الطلاب العرب (رسم بياني 18). تشير هذه المعطيات إلى أنّ أكثر أنواع اللقاءات فعاليّة عند الطلاب العرب واليهود هي العمل المشترك في المساقات.

رسم بياني 18.

العلاقة بين اللقاء في الأكاديمية والدافعية للتقارب الاجتماعي مع المجموعة الثانية

«في حال تواجد الفرصة، إلى أيّ درجة كنت معنيّاً بالعمل مع (عرب\يهود)؟» «في حال تواجد الفرصة، إلى أي درجة كنت معنيّاً بالتعلم مع (عرب\يهود)؟»

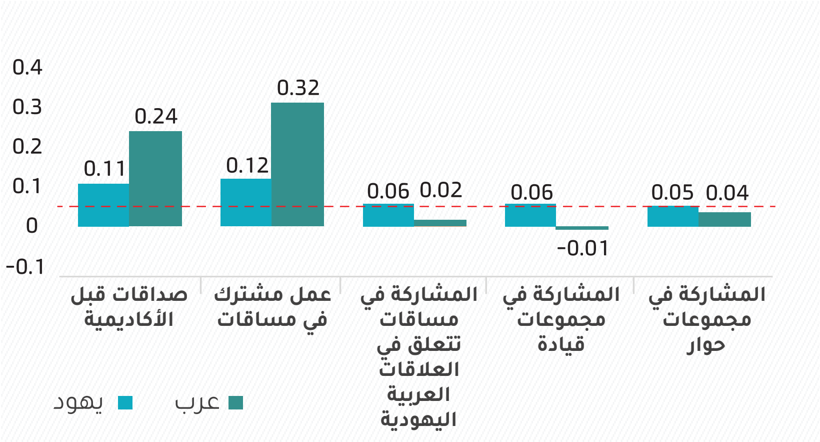

بالإضافة إلى ذلك، وُجد بأن الدافعية للتقارب تختلف بين طلاب الجامعات وطلاب الكليات. لدى اليهود، هذه الدافعية قليلة أكثر عند الطلاب الذين يتعلمون في الكليات مقارنة مع الطلاب الذين يتعلمون في الجامعات. بالرغم من ذلك، وُجد توجه عكسيّ لدى الطلاب العرب، حيث أن هذه الدافعية أعلى عند الطلاب الذين يتعلّمون في الكليات مقارنة مع طلاب الجامعات. (رسم بياني 19). إلى جانب ذلك، لم يتم إيجاد علاقة قوية بين نسبة الطلاب العرب في المؤسسة ودافعية التقارب الاجتماعي مع الآخر في كلّ المجموعات. (رسم بياني 20) . يُشار إلى أنّ كلّ واحدة من التحليلات أخذت بالحسبان العلاقة مع المتغير المؤسسي الثاني (أيّ، العلاقة بين نوع المؤسسة والدافعية للتقارب تفوق نسبة الطلاب العرب في المؤسسة)

رسم بياني 19.

الاستعداد للتقارب الاجتماعي حسب نوع المؤسسة

«في حال تواجد الفرصة، إلى أي درجة كنت معنيّاً بالعمل مع (عرب\يهود)؟» «في حال تواجد الفرصة، إلى أي درجة كنت معنيّاً بالتعلم مع (عرب\يهود)؟» «في حال تواجد الفرصة، إلى أي درجة كنت معنيّاً بالسكن بالقرب من (عرب\يهود)؟» 1= إطلاقاً لا، 6= إلى درجة كبيرة. وفق المجيبين في كل مراحل التعليم

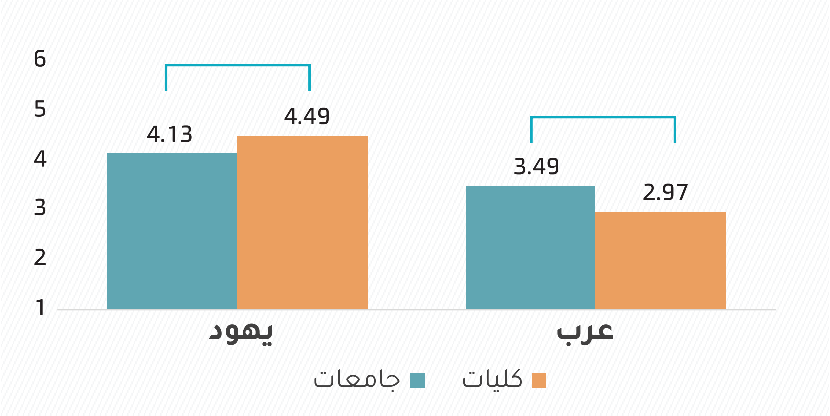

رسم بياني 20.

الاستعداد للتقارب الاجتماعي حسب نسبة الطلاب العرب

«في حال تواجد الفرصة، الى أي درجة كنت معني بالعمل مع (عرب\يهود)؟» «في حال تواجد الفرصة، الى أي درجة كنت معني بالتعلم مع (عرب\يهود)؟» «في حال تواجد الفرصة، الى أي درجة كنت معني بالسكن بالقرب من (عرب\يهود)؟» 1= اطلاقاً لا، 6= الى درجة كبيرة. وفق المجيبين في كل مراحل التعليم

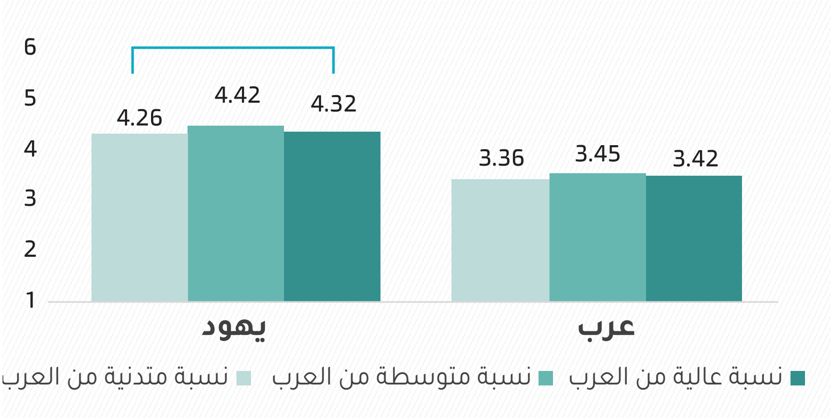

2. العلاقة بين أنواع اللقاء في الأكاديمية ومؤشرات مؤسساتية وبين التسامح والحساسية لعدم المساواة

من جهة عامل التسامح، تمّ فحص العلاقات بين درجة مشاركة اليهود والعرب في اللقاءات المختلفة في إطار الأكاديمية وتصوّراتهم النمطية تجاه المجموعة الأخرى وحساسيتهم لعدم المساواة. على غرار النتائج في سياق الدافعية إلى التقارب الاجتماعي، وُجد أن العمل معًا في المساقات تُنبأُ أيضًا بصور نمطية أكثر إيجابيةً بين كلٍّ من العرب واليهود.

الأفكار النمطية تجاه المجموعة الثانية، لدى الطلاب من كلا

المجموعتين، كانت إيجابية أكثر عند من صرح أنهم عملوا بشراكة ضمن المسابقات كما وأن مشاركة اليهود في مسابقات تتعلق في العلاقات العربية اليهودية تنبأت أفكار نمطية إيجابية تجاه العرب.

رسم بياني 21.

العلاقة بين اللقاء في الأكاديمية والأفكار النمطية

«ما هي الخصائص برأيك التي تصف (العرب\اليهود) في إسرائيل؟ غير ودودين\ودودون| موهوبون\غير موهوبين| عنيفون\غير عنيفين| أمناء \غير أمناء؟»

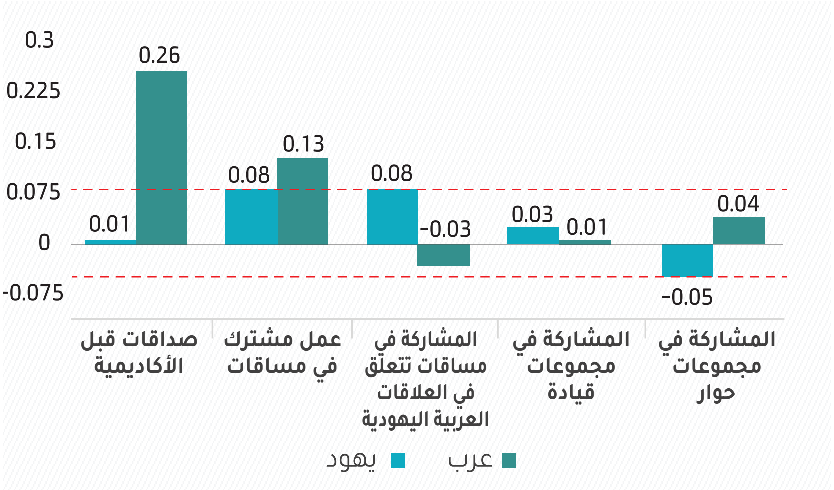

بينما لم يتم إيجاد علاقةٍ بين المشاركة في مجموعات القيادة لتقليل أو زيادة الأفكار النمطية، اعتقد الطلاب العرب الذين شاركوا في هذه المجموعات بأنّ العرب يتعرّضون للتمييز في المؤسسة أكثر من الذين لم يشاركوا. إضافة إلى ذلك، اعتقد الطلاب اليهود الذين شاركوا في مجموعات القيادة بأنّ اليهود يحظونَ بمعاملةٍ أفضل في المؤسسة (رسم بياني 22).

يشكّل هذا المعطى أساساً هاماً في العمل على تقليص عدم

المساواة. ومع ذلك، لم يتمّ إيجاد علاقة عند اليهود بين أيّ من النشاطات المشتركة وتصوّر زيادة التمييز تجاه العرب (رسم بياني 23)؛ أيّ، لم يتم التعرّف على أيٍّ من بين أنواع اللقاء بين المجموعات وهذا يعني أنه من بين أنواع اللقاءات بين المجموعات، لم يتمّ تحديد نوعٍ واحدٍ بشكلٍ واضحٍ يمكنه زيادة اعتراف الطلاب اليهود بالتمييز ضد العرب. وُجد أن مشاركة الطلاب العرب في مجموعات الحوار مرتبطة في التصوّر لتمييزٍ أقلّ تجاههم (رسم بياني 22)، بما يتعلق في النظريات التي ترى بأنّ اللقاءات بين المجموعات التي تشدد أكثر على المشترك بين المجموعات وأقلّ حول مسألة عدم المساواة يمكنها تقليل الحساسية للتمييز القائم.

رسم بياني 22.

العلاقة بين اللقاء في الأكاديمية وتصّور التمييز لمجموعة الانتماء

«إلى أيّ درجة برأيك يتم تمييز الطلاب (العرب\اليهود) للأفضل (يحصلون على أكثر مما يستحقون) أو للأسوأ (يحصلون على أقلّ مما يستحقون) في (اسم المؤسسة)؟

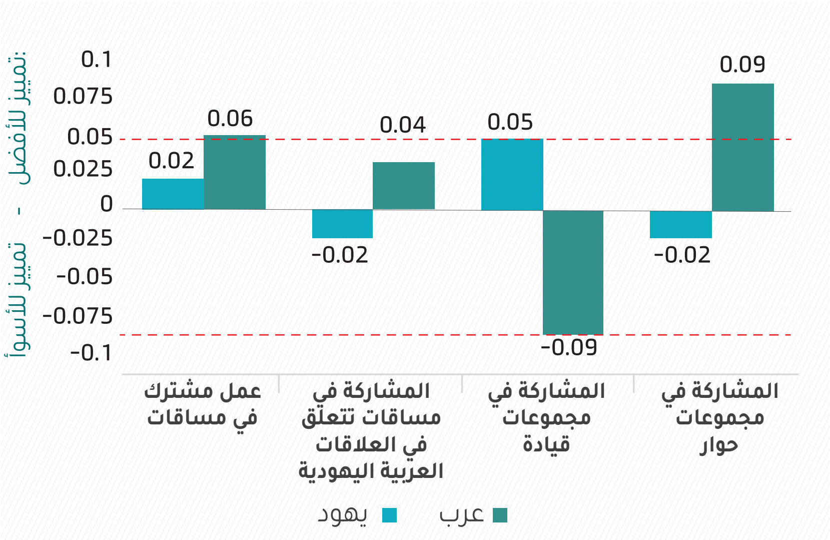

رسم بياني 23.

العلاقة بين اللقاء في الأكاديمية لتصوّر التمييز عند المجموعة الثانية

«إلى أيّ درجة برأيك يتم تمييز الطلاب (العرب\اليهود) للأفضل (يحصلون على أكثر مما يستحقون) أو للأسوأ (يحصلون على أقلّ مما يستحقون) في (اسم المؤسسة)؟

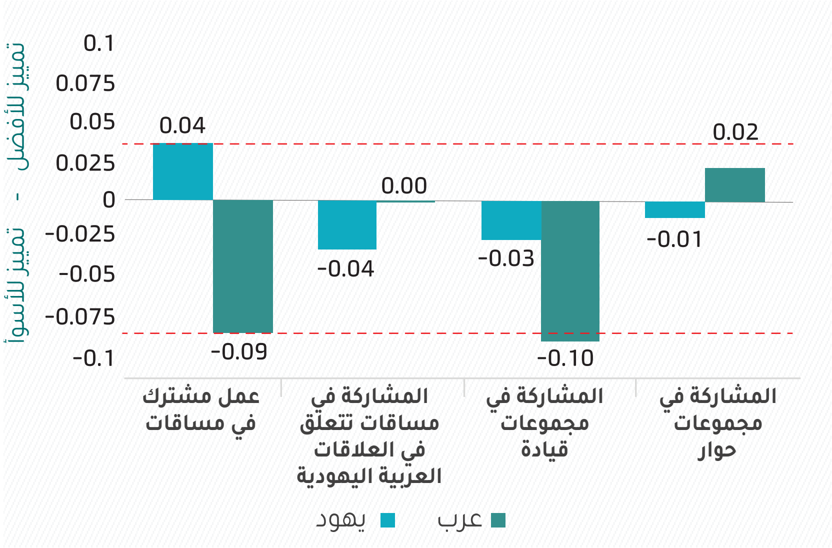

بمقارنة المؤسسات ذات التمثيل المنخفض والمتوسط والعالي للطلاب العرب، وجد أن الطلاب العرب واليهود أبلغوا عن مستويات أعلى من الأمل في التعايش ومستويات أقل من الغضب تجاه الآخر في المؤسسات ذات التمثيل المتوسط والعالي للطلاب العرب مقارنة مع المؤسسات ذات التمثيل المنخفض (رسم بياني 24). مع ذلك، أبلغ الطلاب اليهود عن مستويات أقل من الخوف في المؤسسات ذات التمثيل المتوسط والعالي للطلاب العرب مقارنة بتلك ذات التمثيل المنخفض، بينما أبلغ الطلاب العرب عن

مستويات أقل من الخوف في المؤسسات ذات التمثيل العربي المتوسط. أظهر فحص مستويات التعاطف مع أعضاء المجموعة الخارجية أن هذا الشعور لم يتأثر بتمثيل الطلاب العرب في المؤسسات، سواء بين اليهود أو بين العرب، ولكن بالمقارنة بين المجموعات، أفاد الطلاب اليهود بمستويات أعلى من التعاطف من الطلاب العرب.

رسم بياني 24.

الشعور تجاه الآخر لدى الطلاب حسب نسبة العرب في ا لمؤ سسة

«إلى أيّ درجة تشعر بكل واحدة من هذه المشاعر تجاه (العرب\ اليهود) في إسرائيل؟ 1= اطلاقا لا 6= بدرجة كبيرة، وفق المجيبين في كل مراحل التعليم

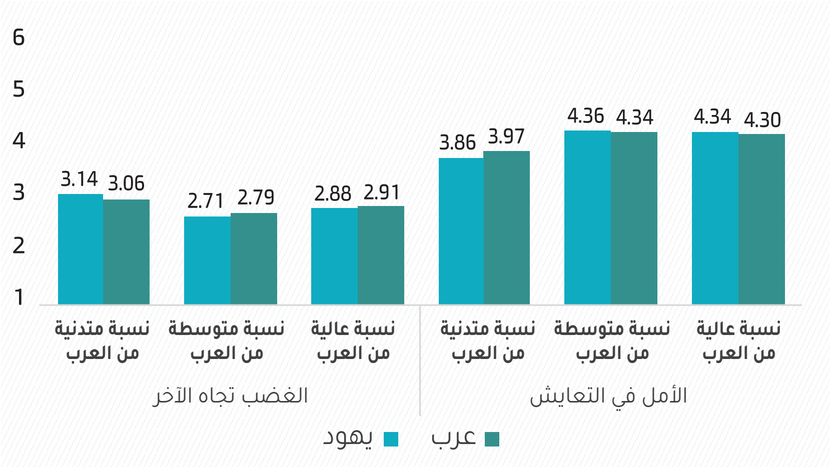

3. العلاقة بين سياسة المؤسسة الأكاديمية وشعور انتماء الطلاب للمؤسسة

يتقاسم الطلاب العرب واليهود الذين يشعرون بانتماء للمؤسسة الأكاديمية، هوية عليا مشتركة مع أعضاء المجموعة الثانية، والتي يمكنها تقليص الصراعات والتوترات بين المجموعات، والمساهمة في الاندماج الأفضل لمجموعات الأقلية في المجتمع. إضافة إلى ذلك، من جهة مجموعة الأغلبية، وفي هذه الحالة الطلاب اليهود، يساهم الشعور بالانتماء للهوية العليا ذاتها بتصورات إيجابية تجاه الطلاب الآخرين في المؤسسة، سواء عرباً كانوا أو يهوداً، كجزء من مجموعة الداخل وبذلك لمواقف متسامحة أكثر. لذلك، طلب البحث فحص إلى أي درجة تتعلق السياسة التي تطورها المؤسسة، وفق تصّور الطلاب، بشعور انتمائهم للمؤسسة.

طُلب من المجيبين التعبير عن درجة موافقتهم (سلم التدريج: 1= على الإطلاق لا، 6= بدرجة كبيرة) مع الجملة: في (اسم المؤسسة الأكاديمية)

- تشجيع الطلاب على التسامح مع الآخر والمختلف.
- السماح للطلاب بتقديم آراء مختلفة حول القضايا الخلافية.
- تستثمر الموارد في برامج مكافحة العنصرية في الحرم الجامعي.
- تستثمر الموارد في البرامج الاجتماعية أو برامج القيادة المشتركة بين العرب واليهود.
- تسمح بالاحتجاج أو النشاط السياسي داخل الحرم الجامعي.
- تقييد النشاط السياسي المؤيد للفلسطينيين داخل الحرم الجامعي.

إضافة إلى ذلك، سئلَ الطلاب حول درجة تواجد اللغة العربية في الحرم الجامعي من ناحية الحديث، واللافتات وما شابه.

يفيد فحص العلاقة بين متغيرات السياسات وشعور انتماء الطلاب العرب واليهود بأن تصوّر المؤسسة كمشجعةٍ للحوار الانتقادي والتسامح ينبأُ بانتماء أعلى للمؤسسة لدى الطلاب العرب واليهود على حد سواء. إضافة إلى ذلك، شعر الطلاب اليهود الذين اعتقدوا بأنّ المؤسسة تستثمر مواردَ لمحاربة العنصرية بانتماء أكثر للمؤسسة، وكذلك الطلاب العرب اعتقدوا بأن المؤسسة تستثمر مواردَ في مشاريع مشتركة. إضافة إلى ذلك، صرّح الطلاب العرب الذين شعروا بتواجد اللغة العربية في الحرم الجامعي بانتماء أكثر للمؤسسة بشكلٍ كبير، بينما لم يؤثر هذا الأمر بشكل سلبيّ على شعور الانتماء لدى الطلاب اليهود (رسم بياني 25). من هنا، فإن المؤسسات الأكاديمية التي تختار تكثيف تواجد اللغة العربية في الحرم الجامعي، تستطيع المساهمة في شعور الانتماء عند الطلاب العرب، وبصورة ملتوية إلى تحصيلهم ودمجهم الاجتماعي أيضاً، بدون المسّ في شعور انتماء الطلاب اليهود للمؤسسة.

رسم بياني 25.

العلاقة بين العوامل المختلفة لسياسات المؤسسة وبين شعور انتماء الطلاب للمؤسسة

إلى أي درجة تشعر انتماء لـ (أسم المؤسسة)؟

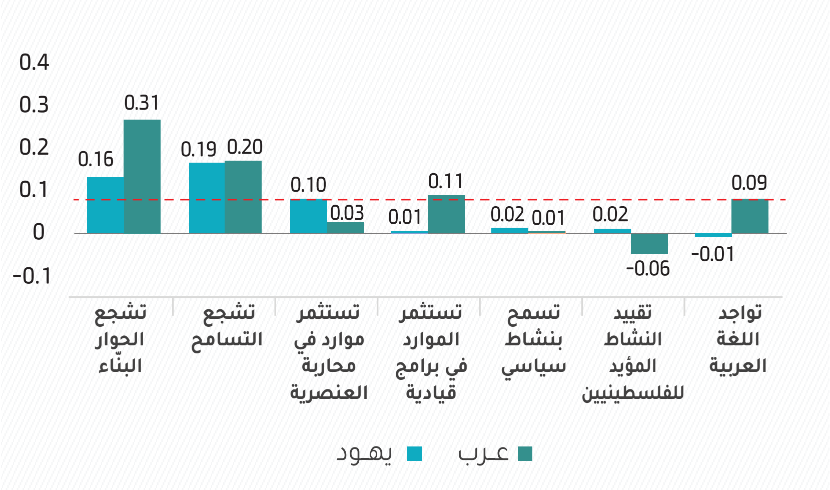

يختلف شعور انتماء الطلاب العرب واليهود للمؤسسة أيضاً عندما يُقارن بين الجامعات والكليات وبين مؤسسات مع فروق في نسبة الطلاب العرب. في حين يشعر الطلاب اليهود بانتماء أكبر للجامعات، فإن الطلاب العرب يشعرون بانتماء أكثر إلى الكليات (رسم بياني 26). إضافة إلى ذلك، في حين تواجد نسبة الطلاب العرب في المؤسسة بعلاقة إيجابيةٍ مع شعور انتماء الطلاب العرب، هنالك علاقة عكسية لدى الطلاب اليهود. شعور الانتماء للمؤسسة لدى الطلاب العرب هو أقلّ انخفاضاً في حالة أن نسبة الطلاب العرب منخفضة مقارنة مع نسبة متوسطة، بينما عند الطلاب اليهود فإنّ الشعور بالانتماء أقل انخفاضاً عندما تكون نسبة الطلاب العرب مرتفعةً مقارنةً مع متوسطة.

نتيجةً لذلك، يمكن الملاحظة أنّ الحدّ الأقصى من الشعور بالانتماء بين جميع الطلاب يحدث عندما تكون نسبة الطلاب العرب متوسطة وتتراوح من حوالي 30-20٪ من عدد الطلاب في المؤسسة (رسم بياني 27). قد يكون ذلك بسبب حقيقة أن"هذه النسبة أقرب إلى تركيبة السكان في المجتمع الإسرائيلي التي اعتاد عليها معظم الأشخاص في الحيّز العام المدني، وأي زيادة أو نقصان في هذا الوضع يضرُّ بتوقعات الطلاب اليهود والعرب وبالتالي يضر بشعورهم بالانتماء.

رسم بياني 26.

شعور انتماء الطلاب إلى المؤسسة حسب نسبة نوع المؤسسة

الى أي درجة تشعر بانتماء الى (اسم المؤسسة)؟ 1= اطلاقا لا: 6= درجة كبيرة. على أساس المجيبين في كل مراحل التعليم

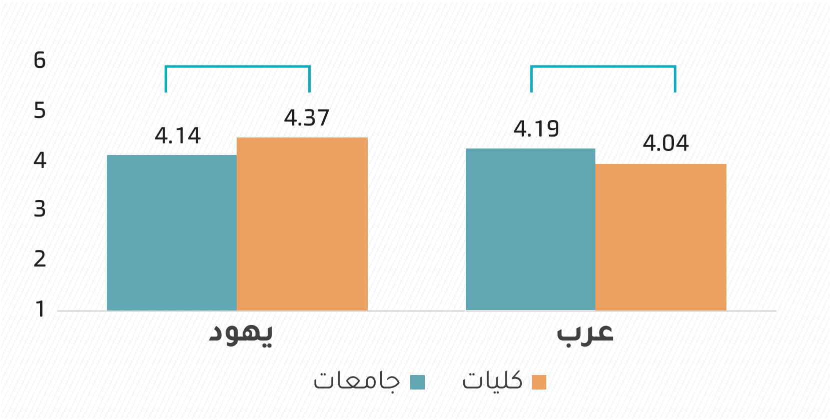

رسم بياني 27.

شعور الطلاب بالانتماء الى المؤسسة التعليمية حسب نسبة العرب المتعلمين به

"الى أي مدى تشعر بانتماء الى (اسم المؤسسة)؟ 1= اطلاقا لا 6= بدرجة كبيرة، على أساس المجيبين في كل مرحلة

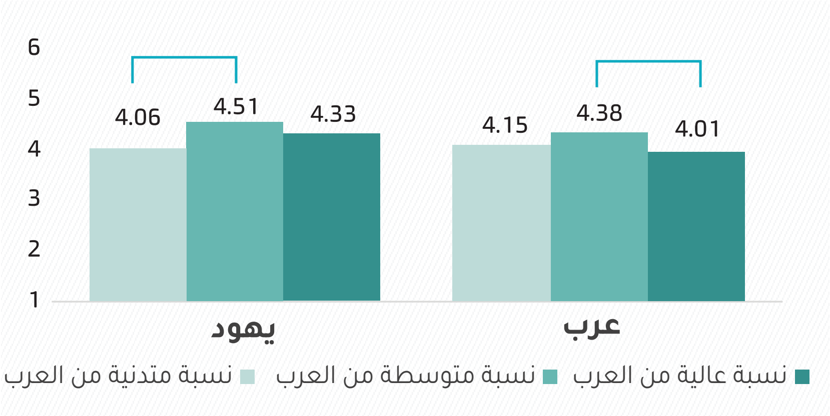

4. العلاقة بين سياسة المؤسسة الأكاديمية وتجربة التمييز

قد تكون تجربة التمييز عند الطلاب، سواء كان مصدرها هيئة التدريس في المؤسسة أو طلاب آخرين، ناتجة إلى حد كبير عن السياسات التي يطوّرها الحرم الجامعي في مواضيع مثل التسامح، والعنصرية والحوار الانتقادي والنشاط السياسي. في الواقع، أشار الطلاب العرب واليهود عن تجارب أقلّ من التمييز في المؤسسات التي يرون أنها تشجع التسامح والخطاب النقدي. وبالمقارنة مع هذه المتغيرات، فإنّ تصور الاستثمار في برامج مكافحة العنصرية وبرامج القيادة لم تكن مرتبطةً بتجارب التمييز عند الطلاب العرب واليهود (رسم بياني 28).

كما أشار الطلاب العرب إلى تمييز أكثر في المؤسسات التي قامت بتقييد النشاط المؤيد للفلسطينيين في الحرم الجامعي. أي عندما تسمحُ المؤسسة بنشاط مؤيدٍ للفلسطينيين، يشعر الطلاب العرب بقدر أقل من التمييز على أساس مجموعتهم القومية. قد يكون هذا بسبب حقيقة أنّ السماح بنشاط مؤيد للفلسطينيين يمنحُ الطلاب العرب التعبير عن صوتهم الخاص في سياق تواجد أغلبية يهودية، بالإضافة إلى حقيقة أنّ المؤسسة تحترم أجزاءً من هويتهم كأفراد مجموعة أقلية. ومع ذلك، فقد أشار الطلاب العرب عن المزيد من تجارب التمييز عندما تسمح المؤسسة بالأنشطة السياسية بشكلٍ عام. قد تكون هذه النتيجة راجعة إلى حقيقة أنّ بعض النشاط السياسي الذي يقام في الحرم الجامعي يُنظر إليه على أنه يهدِّد الطلاب العرب.

هذا التوجه عند الطلاب اليهود كان عكسياً، حيث أفادوا بتجارب أقل من التمييز في المؤسسات التي يرون أنها تسمح بالاحتجاجات أو النشاط السياسي في الحرم الجامعي، والتي تقيد النشاط المؤيد للفلسطينيين. تشير الاتجاهات المعاكسة بين العرب واليهود فيما يتعلق بالنشاط السياسي، والذي يشمل أيضًا نشاطًا مؤيدًا للفلسطينيين، إلى تصور محصلته صفر بين المجموعات بحيث يُنظر إلى تعبير مجموعة واحدة على أنه يضرُّ بالمجموعة الأخرى.

يمكن إيجاد تحدٍ هامٍ آخر في العلاقة بين وجود اللغة العربية في الحرم الجامعي والتجارب التمييزية للطلاب. بينما أبلغ الطلاب العرب عن مستوى أقل من التمييز في المؤسسات التي كانت اللغة العربية فيها أكثر حضوراً، ظهر اتجاه عكسي بين الطلاب اليهود، الذين أفادوا بمستويات أعلى من التمييز ضدهم عندما كانت اللغة العربية أكثر حضوراً في الحرم الجامعي. هذه النتيجة ليست مفاجئة بالنظر إلى أنّه بالنسبة لليهود، الذين لم يعتادوا على التعرّض للغة العربية في سياقات الحياة اليومية، فإنّ وجود اللغة العربية يمثل

تمييزًا وتهديدًا. على الرغم من هذه النتيجة، يجب أن نتذكر أنّ وجود اللغة العربية في جميع أنحاء الحرم الجامعي قد وجد كعاملٍ مهمٍ في زيادة الشعور بالانتماء للطلاب العرب وتقليل تجاربهم في التمييز. لذلك يجب على المؤسسات الأكاديمية المهتمة بتعزيز هذه المشاعر معالجةُ التعقيد الموجود تجاه الطلاب اليهود.

رسم بياني 28.

العلاقة بين العناصر المختلفة للسياسة المؤسساتية وتجربة التمييز لدى طلاب المؤسسة

"الى أي درجة تشعر بتمييز في الحرم الجامعي من الهيئة الإدارية\ الهيئة التدريسية\ الأنظمة المميزة\ طلاب اخرين؟ (معدل)

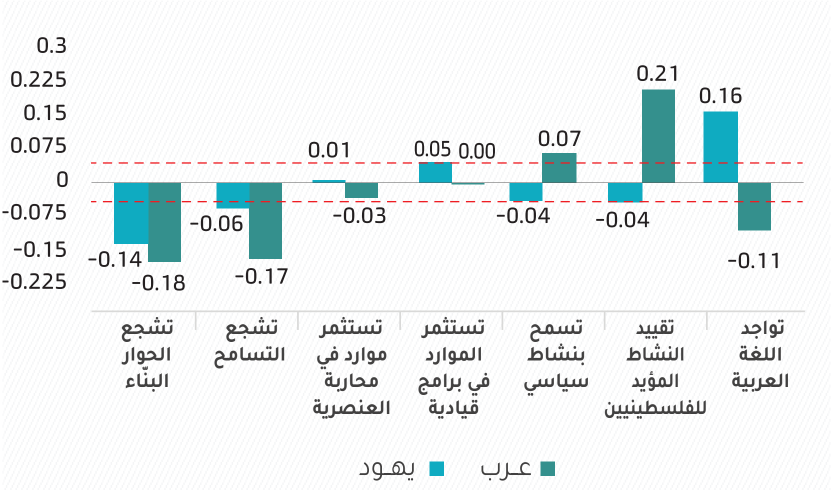

ومن المثير للاهتمام، أنّ الطلاب العرب أبلغوا عن تجارب تمييز أعلى في الجامعات منها في الكليات، بينما لوحظ الاتجاه المعاكس بين الطلاب اليهود (رسم بياني29). بالإضافة إلى ذلك، وجد أنه في

المؤسسات ذات التمثيل المنخفض للطلاب العرب، أشار الطلاب العرب إلى وجود تجاربٍ أعلى من التمييز, مقارنةً بالمؤسسات ذات التمثيل الأعلى للطلاب العرب، حيث كان الطلاب اليهود هم الذين أبلغوا عن المزيد من تجارب التمييز (رسم بياني 30).

رسم بياني 29.

تجربة التمييز حسب نوع المؤسسة

"الى أي درجة تشعر بتمييز في الحرم الجامعي من الهيئة الإدارية\ الهيئة التدريسية\ الأنظمة المميزة\ طلاب اخرين؟ 1= اطلاقا لا 6= درجة كبيرة, على أساس المجيبين في كل مرحلة من مراحل التعليم

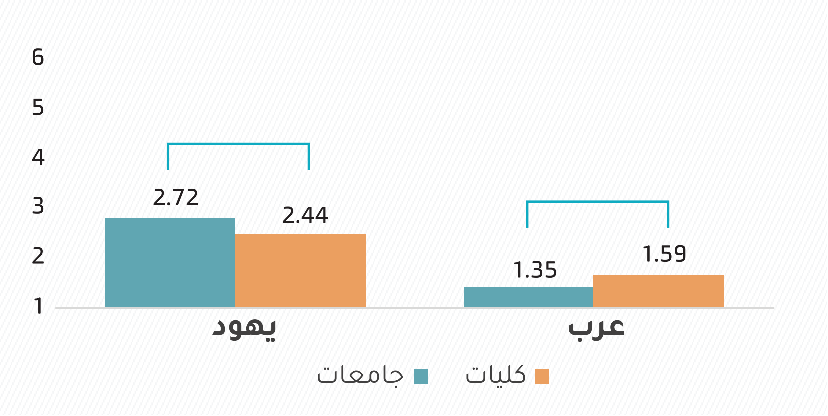

رسم بياني 30.

تجربة التمييز في المؤسسة حسب نسبة العرب فيها

"الى أي درجة تشعر بتمييز في الحرم الجامعي من الهيئة الإدارية\ الهيئة التدريسية\ الأنظمة المميزة\ طلاب اخرين؟ 1= اطلاقا لا 6= درجة كبيرة, على أساس المجيبين في كل مرحلة من مراحل التعليم

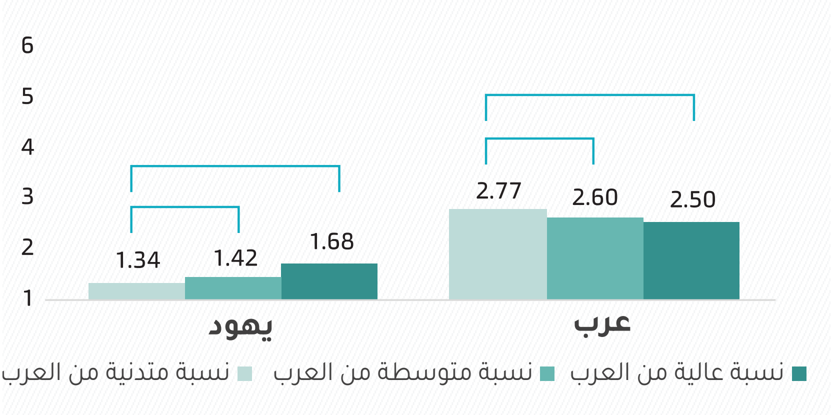

تلخيص النتائج حسب العلاقات بين تجربة الطلاب في الحرم الجامعي ومواقفهم تجاه أنفسهم وتجاه الآخر

فحصَ هذا القسم من التقرير العلاقات بين خصائص المؤسسات الأكاديمية التي قد تؤثّر على جودة العلاقات اليهودية العربية، بما في ذلك عناصر سياسة المؤسسة والتجارب التي من خلالها التقى الطلاب مع «الآخر»، وتصورات هؤلاء الطلاب ومواقفهم تجاه بعضهم البعض والتي تصف العلاقات بين المجموعات

من بين أنواع اللقاءات التي تجري حاليًا في الأكاديمية، فقد وجد أن العمل معًا في المساقات هو أقوى مؤشر على تكوين صداقات في الأكاديمية وزيادة الدافع للتقارب الاجتماعي، فضلاً عن الصور النمطية الأكثر إيجابية، بين اليهود والعرب على حدٍّ سواء. كما تمّ العثور على صور نمطيةٍ أكثر إيجابية بين اليهود تجاه العرب عندما شاركوا في مساقاتٍ تتعلق بالعلاقات اليهودية العربية، ولكن بشكلٍ مفاجئ، تمّ العثور على صورٍ نمطية أقلّ إيجابية عند اليهود الذين شاركوا في مجموعات الحوار. كما وجدت علاقة بين المشاركة في مجموعات قيادية عند العرب واليهود وتصورات التمييز تجاه مجموعتهم وتجاه المجموعة الثانية - يعتقد اليهود الذين شاركوا في هذه المجموعة بأن هنالك أقل تمييز تجاه اليهود، ويعتقد العرب المشاركين بها بأن هنالك تمييز أكثر تجاه العرب.

تمّ فحص كيف ترتبط العناصر المختلفة لنهج المؤسسة الأكاديمية، كما يراها الطلاب، بشعور الطلاب بالانتماء إلى المؤسسة والطريقة التي ينظرون بها ويختبرون التمييز ضدّهم. تظهر النتائج أنّ المؤسسات التي يُنظر إليها على أنها تشجع الخطاب النقدي والتسامح تنتج إحساسًا أعلى بالانتماء إلى المؤسسة وتجارب أقل للتمييز بين الطلاب العرب واليهود على حدّ سواء. كذلك، شعر الطلاب اليهود الذين اعتقدوا أنّ المؤسسة تستثمر الموارد في

مكافحة العنصرية بالانتماء إلى المؤسسة، على غرار الطلاب العرب الذين اعتقدوا أنّ المؤسسة تستثمر الموارد في برامج مشتركة. شعرَ الطلاب العرب بانتماءٍ أكثر وأقلّ تمييزاً ضدّهم حتى عندما أدركوا أنّ اللغة العربية كانت أكثر حضوراً في الحرم الجامعي، وتمّ التمييز ضدّهم بشكلٍ أكبر في المؤسسات التي قيّدت النشاط المؤيد للفلسطينيين في الحرم الجامعي. في الوقت نفسه، عانى اليهود من شعورٍ أعلى بالتمييز في المؤسسات التي توجد فيها اللغة العربية والتي تسمح بنشاطٍ مؤيد للفلسطينيين. تشير هذه النتائج إلى تصوّرٍ بقيمة صفر - وفقًا لذلك عندما «تفوز» فإنّ المجموعة الأخرى «تخسر» بالضرورة.

كما يؤثر نوع المؤسسة (الجامعات مقابل الكليات) ونسبة الطلاب العرب فيها على تصورّات ومشاعر الطلاب من كلا المجموعتين، وفي معظم الحالات بصورةٍ عكسية. على سبيل المثال، وجدت دافعية منخفضة للتقارب الاجتماعي إلى المجموعة الأخرى بين الطلاب اليهود الذين يدرسون في الكليات (مقارنة بأولئك الملتحقين بالجامعات)، ولكن أعلى بين الطلاب العرب الذين يدرسون في الكليات (مقارنة بأولئك الملتحقين بالجامعات). شعر الطلاب العرب بإحساسٍ أعلى بالانتماء في الكليات والمؤسسات التي بها نسبة الطلاب العرب أعلى، مقارنة بالطلاب اليهود الذين شعروا بإحساسٍ أعلى بالانتماء في الجامعات والمؤسسات التي بها نسبة الطلاب العرب متوسطة مقارنةً مع قليلة.

كانت تجارب التمييز التي ذكرها الطلاب العرب أعلى أيضًا في الجامعات والمؤسسات مع تمثيلٍ أقلّ للطلاب العرب. أخيرًا، صرّح الطلاب العرب واليهود عن مستويات أعلى من الأمل ومستويات أقلّ من الغضب في المؤسسات ذات التمثيل العربي المتوسط والعالي مقارنةً بتلك ذات التمثيل المنخفض.

نتائج البحث

عملت جهات مختلفة في السنوات الأخيرة إلى إنشاء بيئة متسامحة وشاملة للطلاب اليهود والعرب في الحرم الجامعي في إسرائيل، على أمل إن يكون لذلك تأثير إيجابيٌّ على حسن العلاقات بينهم في فترة الدراسة وما بعدها. في ضوء نتائج البحث القائم على عيّنة واسعة من الطلاب وخريجي اللقب الأول من جميع أنحاء البلاد، يمكن الإشارة إلى بعض الأفكار الرئيسية فيما يتعلق بطبيعة العلاقات بين الطلاب اليهود والعرب وكيفية تأثير خصائص المؤسسات الأكاديمية وأنشطتها عليها. الهدف من هذه الاستنتاجات مساعدة صانعي القرار على العمل لتحديد الخطوط العريضة لإنشاء بيئة مشتركة وأكثر مساواة للطلاب اليهود والعرب في الحرم الجامعي، والتغلب على التحديات الموجودة اليوم في الأكاديمية في إسرائيل.

في الحيّز الأكاديمي هناك إمكانية لتعزيز الهوية المشتركة والتقارب بين الطلاب اليهود والعرب

تظهر النتائج أنه في إطار التعليم المشترك، تنشأ فرص للقاءٍ هادفٍ بين الطلاب اليهود والعرب. على سبيل المثال، تبيّن أنّ اليهود والعرب على حدٍّ سواء يشعرون بالانتماء للمؤسسات الأكاديمية التي يدرسون فيها بصورة متساوية، وبالنسبة للكثير منهم يعتبر الانتماء للمؤسسة الأكاديمية بمثابة هوية عليا مشتركة بإمكانها المساعدة على تقليل الصراعات والتوترات بين المجموعات، كذلك، فإنّ الصداقات الجديدة التي تتشكل بين الطلاب اليهود والعرب أثناء الدراسة وبالرغم من قلة اللقاءات بين المجموعات قبل الدراسة الأكاديمية، تستطيع الأكاديمية أن تكون نقطة تحوّل ايجابية في العلاقات. هناك دور هام جداً للشعور بالانتماء المشترك للمؤسسة وللعلاقات الاجتماعية بتحسين العلاقات بين المجموعات. ومن هنا فمن الممكن أن تحسّن المواقف والتصورات أيضا تجاه اليهود والعرب التي لا يعرفها الطلبة والخريجون بشكلٍ شخصي. لذلك من المهم الحفاظ على هذه الاتجاهات وتقويتها.

استنتاجات

إلى جانب ذلك تكشف النتائج التحديات التي يجب التأقلم معها في الطريق لتحقيق الإمكانيات القائمة في الحيز المشترك.

التواجد المشترك في الأكاديمية بحدِّ ذاته لا يؤدي إلى تغيير اجتماعي إيجابيّ

إلى جانب الدلائل على هوية مشتركة وعدد من الصداقات التي تشكّلت خلال الدراسة للقب، يبدو أن الحيّز التعليمي المشترك لم يدرك بعدالمقدرة الكامنة في تعزيز العلاقات بين اليهود والعرب في الأكاديمية. وهكذا، على سبيل المثال، على الرغم من شعور الطلاب اليهود والعرب على حدّ سواء بإحساس قويّ بالانتماءٍ إلى المؤسسة في بداية دراستهم، إلا أنّه عند التخرج يكون شعور الطلاب العرب بالانتماء أضعف بكثير مما كان عليه في السنة الأولى.

بالإضافة إلى ذلك، لم يتمّ تحديد أيّ نتائج تشير إلى أنّ العيش في مساحة أكاديميةٍ مشتركة يؤدي إلى تحسنٍ كبير في مواقف الطلاب وتصوراتهم عن التسامح. كما ويمكن ملاحظة أنّه على مرّ السنين في الأكاديمية، أبلغ الطلاب العرب عن المزيد من تجارب التمييز.

أيّ خلال سنوات دراستهم في الجامعة يراكمون تجارب سلبية في بيئة الدراسة. في حين أن درجة غضب الطلاب العرب تجاه اليهود منخفضة في بداية التعليم، فإنّهم في السنة الأخيرة يعبّرون عن أعلى مستويات الغضب بين المجموعات. يتوافق هذا النمط مع زيادة تجارب التمييز في المؤسسة التعليمية التي أبلغ عنها الطلاب العرب. **تثير هذه النتائج الحاجة إلى تدخل صانعي القرار في المؤسسات الأكاديمية لتعزيز الشعور بالانتماء للمؤسسة طوال السنوات الدراسية، والاستفادة من إمكانية تحسين العلاقات والقضاء على تجارب التمييز في الحرم الجامعي.**

العمل المشترك في المساقات هو أكثر أنواع اللقاءات نجاعة لتحسين العلاقات بين المجموعات

تعتبرُ الأنشطة الفنية والمتنوعة التي تسعى إلى تشجيع التعارف مع الآخر وتحسين العلاقات بين المجموعات مهمةً من قبل العديد من المؤسسات والمنظمات، لكن نتائج البحث تشير إلى أنّ نجاعة بعض هذه الأنشطة منخفضة نسبيًا. ووجدت الدراسة أنّ العمل الجماعي في المساقات والندوات هو العامل الرئيسي في تكوين قوالب نمطية إيجابية وتعزيز الصداقة والتقارب بين اليهود والعرب داخل الأكاديمية وخارجها.

على الرغم من وجود أن المساقات التي تمكّن أو تشجّع العمل المشترك فعّالة للغاية، إلا أنّ النتائج تظهر أن 15٪ فقط من الطلاب اليهود و37٪ من الطلاب العرب يشاركون غالبًا في مساقات وندوات مشتركة مع أعضاء المجموعة الأخرى. بالرغم من ذلك، ترتبط الأنواع الأخرى من اللقاءات، التي يتعامل محتواها بشكلٍ مباشر مع العلاقات بين العرب واليهود، بدافع متزايد للتقارب الاجتماعي فقط بين الطلاب اليهود، ولكن لا يبدو أن لها تأثيراً حقيقياً على الطلاب العرب.

التفسير المحتمل هو أن الأنشطة التي يكون فيها الخطاب قائماً على علاقات قوة غير متساوية لا تزيد من رغبة أعضاء المجموعة الضعيفة في الاقتراب من المجموعة القوية. إنّ التعاون بين الطلاب العرب واليهود في المساقات والندوات لديه أكبر إمكانية لزيادة الدافع للتقارب الاجتماعي إلى ما بعد الدراسات الأكاديمية. **يجب أن تعمل إدارة المؤسسات على هذا النوع من التعاون، وتفحص كيف يمكن تشجيع العمل المشترك للطلاب اليهود والعرب في المساقات، وتحديد الصعوبات والتحديات التي تنطوي عليها، وصياغة طرق فعّالة للتعامل معها.**

سياسة المؤسسة في مواضيع التسامح والحوار النقدي يمكنها التأثير إيجابياً على نوع العلاقات

بالإضافة إلى دور اللقاءات بين أعضاء المجموعات المختلفة في بلورة العلاقات بين المجموعات، وجدت الدراسة أنّ البيئة الأكاديمية التي تمّ إنشاؤها في الحرم الجامعي قد تؤثّر على تشكيل العلاقات بين اليهود والعرب داخل وخارج الأكاديمية من خلال تأطير التعلم المشترك والتعددية كأمر إيجابي. وهكذا، على سبيل المثال، عندما يُنظر إلى سياسة المؤسسة على أنها تشجع على التسامح والخطاب النقدي، يشعر جميع الطلاب - يهودًا وعربًا - بالانتماء إلى المؤسسة ويبلغون عن تجارب تمييز أقل.

تشير هذه نتيجة المهمة إلى أنّ الرسائل المؤسسية لتشجيع التسامح جنبًا إلى جنب مع الخطاب النقدي يمكن أن يكون لها تأثير إيجابي على تعزيز الهوية المؤسسية المشتركة للطلاب اليهود والعرب والحدّ من مشاعر التمييز لديهم، دون المساومة على المجموعة الأخرى. ت**ثبت هذه النقطة أن الإعداد والنبرة التي وضعتها إدارة المؤسسة الأكاديمية تعزّز تجربة التعلم المشتركة وتشجِّع على قبول وإدماج المجموعات المختلفة أكثر من اللقاء المباشر.**

يعيق تصوّر لعبة «الفائز خسران» تطوير العلاقات الطيبة بين المجموعات

كما يمكن أن نرى، فإنّ المؤسسة التي تتميز بالتسامح والخطاب النقدي تشجع على المزيد من المواقف الإيجابية بين اليهود والعرب على حدٍّ سواء، ولكن هناك خصائص مؤسسية تشجع المواقف المعاكسة تمامًا بين أفراد المجموعتين. تُظهر نتائج الدراسة، على سبيل المثال، أنه كلما ارتفعت نسبة الطلاب العرب

في المؤسسات التعليمية وزاد حضور اللغة العربية في الحديث واللافتات في جميع أنحاء الحرم الجامعي، زاد الشعور بالانتماء لدى الطلاب العرب، وأبلغوا عن تجارب تمييز أقل.

بالإضافة إلى ذلك، أبلغ الطلاب العرب عن تجارب أقل للتمييز في المؤسسات التي تسمح بنشاط مؤيد للفلسطينيين. ومع ذلك، أبلغ الطلاب اليهود عن تجارب تمييزية أكثر في المؤسسات التي تتواجد بها اللغة العربية بشكلٍ كبير وتسمح بنشاط مؤيد للفلسطينيين في الحرم الجامعي، بالإضافة إلى مزيد من الشعور بالتمييز وأقلّ شعور بالانتماء في المؤسسات التي توجد فيها نسبة أعلى من الطلاب العرب.

تشير هذه النتائج إلى تصور لعبة "الفائز خسران»، والذي وفقًا لها عندما «يفوز» فريق واحد «يخسر» الفريق الآخر بالضرورة. يمكن تحدي هذا التصور من خلال التدخلات التي ستعكس للطلاب أن المشاعر والتجارب الإيجابية في المؤسسة الأكاديمية ليست موردًا محدودًا، وأن السياسات التي تفيد الطلاب العرب في المؤسسة لا تنتهك الحقوق الأساسية للطلاب اليهود بل تثري نسيج الطلاب ويمكنها إثراء تجربة التعلم. لتغيير المفهوم القائل بأن السياسات التي تفيد مجموعة معينة تأتي على حساب المجموعات الأخرى، **يجب على الإدارة المؤسسية تقديم التنوع والتجانس كقيمة متكاملة لهوية المؤسسة وهدف مشترك من شأنه أن يشجع البحث والتعليم وتجربة التعلم الأفضل للجميع.**

النشاطات المعززة للعلاقات الشخصية لا تقلص عدم المساواة بالضرورة

الحيّز العام المشترك بين اليهود والعرب في الأكاديمية لديه القدرة على تعزيز العلاقات الطيبة بين أعضاء المجموعات، ولكن في

الواقع لا يؤدي إلى ذلك بشكلٍ كبير. حقيقة أن المشاعر السائدة بين الطلاب اليهود والعرب هي الأمل في التعايش، إلى جانب المستويات المنخفضة نسبيًا من الغضب والتمييز، تشير إلى وجود علاقة متناغمة بين الطلاب، مما يسمح للطلاب بالدراسة جنبًا إلى جنب وتكوين صداقات، وإن كان ذلك إلى حد محدود.

ومع ذلك، تُظهر الدراسة أن قضايا عدم المساواة تم تنحيتها جانبًا بين مجموعة الأغلبية اليهودية وبين الأقلية العربية، بطريقة تحافظ على علاقات القوة الموجودة بين المجموعات خارج الأكاديمية أيضًا. إلى جانب التصريحات عن القليل من الخطاب المسيء والعنصري، يبرز دور العنصرية الخفية التي لا يتم الحديث عنها.

على الرغم من النتائج التي تشير إلى أنّ الطلاب العرب لا يدركون وجود تمييزٍ صريح ضدّهم في الحرم الجامعي، إلا أنّهم يعتقدون أنّ الطلاب اليهود يتعرضون للتمييز الإيجابي ويصرِّحون عن التمييز الذي يتعرَّضون له هم أنفسهم، غالبًا من الطلاب الآخرين وأقلّ من الهيئة التدريسية. في الوقت نفسه، لا ينظر الطلاب اليهود إلى أنفسهم على أنهم يتمتعون بامتيازات، بل إنهم يميلون إلى الاعتقاد بوجود تفضيل مفرطٍ للطلاب العرب. **بناءً على تطرق البحث إلى الأنشطة المختلفة الموجودة في الحقل الأكاديمي، يبدو أنّ المجموعات القيادية هي قناة محتملة للنشاط لزيادة الوعي بالتمييز ضد العرب مقابل اليهود.**

الاستنتاج الأكثر تفاؤلاً من البحث هو أنّ المؤسسات لديها القدرة على الحدِّ من عدم المساواة بين اليهود والعرب وتحسين العلاقات بينهم. وتشجيع العمل المشترك للطلاب اليهود والعرب في المساقات وزيادة حساسية ووعي الطلاب من كلا المجموعتين لعدم المساواة الهيكلية وعلاقات القوة القائمة، إلى جانب العمل المؤسسي المنتظم والمنهجي لتقديم التنوع كقيمة وخلق مساحة

آمنة للخطاب والحوار المتسامح داخل الأكاديمية من شأنها القيادة إلى تغيير هام.

بسبب مكانة الخريجين وأهميتهم، فإنّ النتائج الإيجابية لتعزيز العلاقات بين المجموعات بين الطلاب اليهود والعرب في الأكاديمية سيكون لها تأثير إيجابيّ على العلاقات خارج الأكاديمية، ويمكنها بناء الأساس لعلاقة متساوية ومتسامحة ومحترمة بين المواطنين اليهود والعرب في إسرائيل. تقع مسؤولية دفع مثل هذه التحركات على عاتق إدارة الجامعات. إذا فعلوا ذلك، فإن ّالمؤسسات الأكاديمية ستنضم إلى بنّائي الأسس لمجتمع متساوٍ ومشترك لجميع المواطنين في إسرائيل. اليهود والعرب على حد سواء.

استخلاصُ قدرات اللّقاء اليهوديّ العربيّ في الأكاديمية - توصياتٌ سياسات

بعد ظهور نتائج البحث، فيما يلي التوصيات للمؤسسات الأكاديمية:

1. الاستثمار في رسائل من شأنها أن تعزّز التقارب بين المجموعات

يشيرُ البحث إلى أنّ التعليمَ المشترك يوفِّر فرصةً للقاءٍ هامٍّ بين الطلاب اليهود والطلاب العرب. على سبيل المثال، تبيّن أنّ كلاً من اليهود والعرب يشعرون بالانتماء للمؤسسات الأكاديمية التي يدرسون بها بدرجةٍ مماثلة، وبالنسبة للكثير منهم يُعَدُّ الانتماء للمؤسسة الأكاديمية كهويةٍ عليا مشتركة قد تساعد بالحدِّ من الصراعات والتّوترات بين المجموعات. كما وأنّ الصداقات الجديدة التي تتشكّل بين الطلاب اليهود والعرب أثناء الدراسة تثبت أنه وبالرغم من قلة اللقاءات بين المجموعات قبل التعليم الأكاديمي، فإنّ الأكاديمية قد تكون نقطة تحوُّلٍ إيجابيةٍ في العلاقات.

لذلك نُوصي بـ:

- تشجيعٌ فعّالٌ من جهة إدارة المؤسسة للتقارب بين المجموعات من خلال فعالياتٍ توعويّة. على إدارة المؤسسات الأكاديمية أن تعمل بمجموعةٍ متنوعةٍ من الأدوات المتاحة لها لتوضّح أنّ التنوُّع والدمج بين المجموعات أمرٌ جدير بالاهتمام ومرغوب به في الحرم الجامعيّ.
- إيصال رسائل إيجابية حول الهويّة المشتركة للانتماء للمؤسسة الأكاديمية لليهود والعرب سوياً. يمكن أن يكون الشعور بالانتماء للمؤسسة الأكاديمية أساساً للتقارب بين المجموعات، وبالتالي يجب تعزيز هذا الشعور كشعورٍ جماعيّ.

2. الاستثمار بالتعليم المشترك بمجموعات صغيرة

يُعدُّ العمل المشترك في المساقات، وفق البحث، أقوى مُتنبئ لخلق صداقات في الأكاديمية، وزيادة الدافعيّة للتقارب الاجتماعيّ، ولخلق صورٍ نمطيّة أكثر إيجابية، لدى اليهود والعرب على حدٍّ سواء. يشّكل التعاون بين الطلاب اليهود والعرب في المساقات والندوات أرضيةً خصبةً لتعزيز الدافعيّة للتقارب الاجتماعيّ خارج التعليم الأكاديميّ.

على ضوء ذلك نُوصي بـ:

- تطويرِ صندوق أدواتٍ مؤسسيٍّ للعمل في مجموعاتٍ صغيرةٍ تجمع بين اليهود والعرب سوياً. وكجزء من ذلك يجب تطوير مهام أكاديميةٍ مشتركة لطواقم التدريس والبحث في جميع مجالات التدريس وللطلاب في مختلف الألقاب.
- خلقُ فرصٍ متعددة للألقاب المتنوعة. مساقات ومهام للتعليم المشترك بمجموعاتٍ صغيرة لليهود والعرب.
- تأهيل المحاضرين للعمل في مجموعات مختلطة وفق هذا النموذج في مراحل استيعاب الطلاب للمؤسسة وفي المقابل إجراء تأهيلٍ لكافة المحاضرين والمحاضرات في المؤسسة.

3. توسيع هوامش الحوار وتعزيز حرية التعبير والنقاش البنّاء

يشير البحث الى أنّ البيئة الأكاديمية في الحرم الجامعيّقد تؤثرُ على صقل العلاقات بين اليهود والعرب في الأكاديمية وخارجها، من خلالِ تأطير الدراسة المشتركة وتعدُّد الآراء كأمرٍ إيجابي. عندما يُنظَر إلى سياسة المؤسسة على أنها تشجِّع التّسامح والحوار البنّاء، يشعرُ معظم الطلاب- يهوداً وعرباً- بالمزيد من الانتماء للمؤسسة ويواجهون تمييزاً أقلّ تجاه مجموعتهم. توضِّح هذه

النتيجة أنّ الرسائل المؤسّسية لتشجيع التسامح، إلى جانب الحوار البنّاء، يمكن أن تؤثر إيجابياً لتعزيز الهوية المؤسسية المشتركة للطلاب اليهود والعرب والحدِّ من مشاعر التمييز ضدهم، دون المساس بالمجموعة الأخرى.

لذلك نوصي بـ:

- التشجيع الاستباقي لحرية التعبير والحوار البنّاء- يجب على رؤساء المؤسسات، ورؤساء الأقسام، المحاضرين، وكبار الهيئة الإدارية تعزيز حرية التعبير في الحرم الجامعي بشكلٍ صريح، ليكون واضحاً أن الاحتجاج والنقد مسموحٌ ومرغوب بهما. على سبيل المثال، من خلال التصريح بأنّ حقوق التظاهر والتعبير محفوظة لكلّ طالب/ة في المؤسسة الأكاديمية.

- ترسيخ مبادئ حرية التعبير والحوار البنّاء في أنظمة المؤسسة الأكاديمية- لتعزيز التعبير عن الذات من قبل الطلاب في المجتمعات المختلفة.

- تعريف قواعد الحوار بين الطلاب خلال فترة التّوتر على خلفيةٍ قومية من قبل طاقمٍ كبيرٍ مشترك.

- نشر وتوزيع رسائل شاملة في حالات التوتر القومي في اللغتين العربية والعبرية على أساس الشرعيّة المتبادلة.

4. زيادة الشعور بالانتماء لدى كافة الطلاب للحرم الجامعيّ، وتعزيز التصوّر بأنّ الانتماء المشترك هو ممكنٌ ومرغوبٌ به

تظهر النتائج أن شعور الطلاب بالانتماء للحرم الجامعي عالٍ بشكلٍ عام، ويمكنه أن يشكل أساساً لتجارب الانتماء المشتركة. ولكن حقيقة أن شعور الانتماء لدى الطلاب العرب يتضرّر خلال الدراسة، ما يشكّل تحدياً للمؤسسات. كلما ارتفعت نسبة الطلاب العرب

في المؤسسة الأكاديمية، وبرز حضور اللغة العربية في التخاطب، وفي اللافتات في أرجاء الحرم الجامعي، وهكذا يكون شعور الطلاب العرب بالانتماء أقوى، ويتعرضون لتمييز أقل.

بالإضافة لذلك، يفيد الطلاب العرب بأنّهم يتعرضون لتمييزٍ أقلّ في المؤسسات التي تسمح لنشاطاتٍ مؤيدة لفلسطين. ومع ذلك، يفيدُ الطلاب اليهود بأنّهم يشعرون بتمييزٍ أكبر في نفس الحيّز الأكاديميّ الذي فيه اللغة العربية ظاهرة، وتحظى فيه النشاطات المؤيدة لفلسطين بشرعية. بالإضافة لذلك، تبيّن أنّ الطلاب اليهود يشعرون بانتماء أقل في المؤسسات التي فيها نسبة عالية من الطلاب العرب. تشير هذه النتائج إلى أن تصوّر لعبة الرابح خسران والتي بموجبها مجموعة واحدة « تفوز» والمجموعة الثانية بالضرورة « تخسر». وتشير نتيجة أخرى مثيرة للاهتمام بأنّ قضايا عدم المساواة تم تنحيتها جانباً، من قبل مجموعة الأغلبية اليهود ومن قبل مجموعة الأقلية العرب، بطريقة تحافظ على علاقات القوة القائمة بين المجموعات خارج الأكاديمية أيضاً.

لذلك نُوصي بـ:

- تغيير التصوّر بأنّ السياسة المفيدة لمجموعة معينة تأتي على حساب مجموعات أخرى. من أجل إحداث مثل هذا التغيير، على إدارة المؤسسات عرض التنوع والاختلاف كقيمةٍ متكاملةٍ من هوية المؤسسة، وكهدفٍ مشترك من شأنه أن يشجِّع البحث، والدراسة وتجربة تعليم أفضل للجميع.

- صقل تدخلات تعكس للطلبة أنّ الشعور والتجارب الإيجابية في المؤسسة التعليمية ليست موارد محدودة، وأنّ السياسة التي تفيد الطلبة العرب في المؤسسة لا تنتهك حقوق الطلبة الأساسية اليهود إنما تثري النسيج الطلابيّ وبالتالي تقدّم تجربة تعليمية أكثر ثراءً.

- وجود مجموعات قيادية مشتركة كقناة نشاط لتعزيز الوعي للتمييز تجاه العرب مقارنةً مع اليهود.
- من أجل التعامل مع تراجع شعور الانتماء للطلبة العرب يجب أن:

1. زيادة وجود اللغة العربية في الحرم الجامعي إلى جانب اللغة العبرية في اللافتات في جميع أرجاء الحرم الجامعي، وخاصة في الأماكن العامة حيث يعتاد الطلبة التواجد بها.
2. الاهتمام لوجود مظاهر للثقافة العربية في الحرم الجامعي مثل المطبوعات، والملصقات. والجداريات والمنحوتات وما الى ذلك، هذا إلى جانب تمثيل الثقافة اليهودية- العربية وليس بديلاً عنها.
3. زيادة تمثيل العرب والعربيات لدى الهيئة الإدارية والأكاديمية.
4. تعميق تعارف الهيئة الإدارية والأكاديمية مع المجتمع العربي وتحسين المعرفة باللغة العربية لدى الهيئة.

- The prevailing perception of a zero-sum game, which assumes that steps to enhance the feelings and status of one group inevitably harm the other group, impede efforts to promote optimal relations between the groups. Accordingly, the management of the institution should present diversity and heterogeneity as an inalienable value of the institution and a common goal in order to create better research, teaching, and learning experience for all.

- Actions that strengthen personal relations, such as joint work in courses, help to create a more containing environment for all students, but they do not necessarily encourage them to grapple with the challenge of inequality. Accordingly, it is important to take proactive steps to increase awareness of the existing power relations and ways these can be corrected in academia and in society.

The study findings show that in academic domain, which is sometimes the first arena in which Jews and Arabs meet, is not managing to realize the potential to promote positive and equal relations between Jews and Arabs. These findings should encourage decision makers to take action and to formulate policy that can create a shared and more equal environment for Jewish and Arab students on campus. Such policy will improve the relations between the groups even after the graduates continue on their independent paths and integrate in various areas of employment and society in Israel.

Jewish-Arab relations, more positive stereotypes about Arabs were found. However, among Jews who participated in dialogue groups, less positive stereotypes were reported, highlighting the importance the type of the encounter plays in changing perceptions.

An examination of the connections between institutional practices and messages on campus and the relations between students emphasized the importance of institutional policy and the types of inter-group encounter as key factors that shape the students' mutual attitudes and perceptions. The study found that:

- In the academic domain there is a potential to promote a shared identity and affinity between Jewish and Arab students; players in the academic field should use this potential to the maximum.

- Although the academic domain invites more frequent encounters between Jews and Arabs than other domains, simply being present together in the same space does not lead to positive social change if the encounter remains minimal and there is no additional intervention.

- Joint work in courses is the most effective encounter in terms of strengthening positive stereotypes and promoting friendship and affinity between the groups; however, leadership groups are the most effective encounter in terms of raising awareness of discrimination.

- Institutional policy perceived by the students as encouraging critical discourse and tolerance is related to a stronger sense of belonging to the institution and weaker feelings of discrimination.

weaker sense of belonging than students beginning their studies. Among both Jewish and Arab students, a stronger sense of belonging is found in institutions they regard as encouraging critical discourse and tolerance. Arab students reported a stronger sense of belonging at colleges and institutions with a higher proportion of Arab students; by contrast, Jewish students reported a stronger sense of belonging at universities and institutions with a lower proportion of Arab students.

- **Sensitivity to inequality:** Approx. 41% of Arab students believe that they face discrimination as a group, whereas only 12% of Jewish students believe that Arab students face discrimination. Arab students' experience of discrimination in the institution increases gradually in each stage after their first year of studies, and they report that the most significant source of discrimination is Jewish students (as compared, for example, to the academic or administrative staff). Approx. 58% of Arab respondents report that they have experienced discrimination on campus to a moderate or great extent, compared to just 13% of Jews. Jewish and Arab respondents at institutions they regard as encouraging critical discourse and tolerance reported less of a feeling of discrimination. Arab and Jewish students who participated in dialogue groups reported more discrimination against Arabs at the institution and less discrimination against Jews.

- **Tolerance:** It was found that most of the respondents do not have stereotypical perceptions of the members of the other group. However, over their years in academia, the stereotypical perceptions of Arabs among Jewish students became increasingly negative. Moreover, Arab and Jewish students report higher levels of anger toward the other group during the later stages of their studies (the final year and after graduation, respectively). Among Jews who participated in courses on

type of institution (colleges and universities), and the proportion of Arab students at the institution (which ranged from 8% to 60%).

The mapping of the findings was undertaken based on the model of the graduate in the sphere of coexistence. This model defines the set of optimal perceptions and attitudes graduates should ideally hold in order to enable them to contribute to advancing equal, tolerant, and respectful relations between the different groups in Israeli society. The model includes four components: personal action (a willingness to engage in social proximity); identity (a sense of belonging to the academic institution); collective actions (sensitivity to inequality); and perception/emotion (stereotypes and feelings about the other). The study findings cast light on the nature of the relations between Jews and Arabs as these are shaped during the period of study in the shared academic domain:

- **Motivation to social proximity:** students report an increase in the number of their friends from the other group during their studies. However, the motivation to social proximity with members of the other group outside studies does not increase significantly in any of the groups examined, and in fact the level of motivation falls sharply among Arab students as they near graduation. Of the types of encounter currently implemented in academia, it was found the joint work in courses is the strongest predictor of the creation of friendships in academia and of increased motivation to social proximity between the members of both groups.

- **Sense of belonging to the academic institution:** On average a similar and relatively strong sense of belonging was found among Jewish and Arab students (43% and 47%, respectively, stated that they feel that they belong to the academic institution to a large extent). However, Arab students nearing graduation reported a much

Abstract

Many Jews and Arabs in Israel live in separate domains, and in many cases higher education is the first setting in which they encounter each other. This study seeks to examine the character of the encounter between Arabs and Jews in academia, and to understand the role the shared academic space plays in shaping the mutual attitudes and perceptions of these Jewish and Arab citizens. Does partnership exist in the academic domain between students from both groups? And how do institutional policy and the inter-group encounter influence the desire for social proximity between Jewish and Arab students, their sense of belonging to the academic institution, their experiences and perceptions of discrimination, and their tolerance toward the other? Most importantly, the study examines the impact of these actions and experiences on the attitudes and intentions of these students regarding coexistence after they complete their academic studies.

This large-scale and pioneering study examines the extent to which the participants agree with a wide range of statements relating to different types of encounter in the academic domain (e.g. participation in leadership groups); perceptions and attitudes about their group (e.g. a sense among Arabs that their group faces discrimination); and perceptions, attitudes, and feelings toward the other group (e.g. anger among Arabs directed at Jews). The participants were also asked how they perceive the policy of the institution they belong to on issues such as encouraging tolerance, combating racism, and critical discourse. A total of 4,697 Jewish and Arab students and graduates from 12 academic institutions in Israel participated in the study. The use of a broad-based and diverse sample of institutions permits the presentation of analyses and comparisons based on the national groups (Jews and Arabs), the stage of studies (undergraduates in their first year compared to undergraduates in their final year and graduates during their first year after graduation), the